

**ALİ SEYDİ’NİN KİTABET DERSLERİ ADLI
ESERİ VE OSMANLI MEKTEPLERİNDE
KİTABET-TAHRİR ÖĞRETİMİNİN
İNCELENMESİ**

Nagihan KOÇMAN
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Prof. Dr. Celal DEMİR
Temmuz, 2023
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALİ SEYDİ’NİN KİTABET DERSLERİ ADLI ESERİ VE
OSMANLI MEKTEPLERİNDE KİTABET-TAHRİR
ÖĞRETİMİNİN İNCELENMESİ

Hazırlayan
Nagihan KOÇMAN

Danışman
Prof. Dr. Celal DEMİR

AFYONKARAHİSAR 2023

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Ali Seydi’nin Kitabet Dersleri Adlı Eseri ve Osmanlı Mekteplerinde Kitabet-Tahrir Öğretiminin İncelenmesi” adlı çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde bilimsel etik kurallara ve atıf gösterme ilkelerine riayet ettiğimi belirterek aksi bir durumun tespiti hâlinde sorumluluğun tamamen bana ait olduğunu kabul, beyan ve taahhüt ederim.

10/07/2023

İmza

Nagihan KOÇMAN

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Nagihan KOÇMAN
	Numarası	200648107
	Anabilim Dalı	Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi
	Programı	Türkçe Eğitimi
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı		Ali Seydi'nin Kitabet Dersleri Adlı Eseri Ve Osmanlı Mekteplerinde Kitabet-Tahrir Öğretiminin İncelenmesi
Tez Savunma Sınav Tarihi		10.07.2023
Tez Savunma Sınav Saati		10.00

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek ☒oy birliği – ☐oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

Bu tez, Enstitü Müdürlüğünce kontrol edilerek, elektronik imza kullanılarak onaylanmıştır.

ÖZET

ALİ SEYDİ’NİN KİTÂBET DERSLERİ ADLI ESERİ VE OSMANLI MEKTEPLERİNDE KİTÂBET-TAHRİR ÖĞRETİMİNİN İNCELENMESİ Nagihan KOÇMAN

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

Temmuz, 2023

Danışman: Prof. Dr. Celal DEMİR

Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Dönemi ve ardından Meşrutiyet ile birlikte birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemden itibaren modern anlamda eğitim veren yeni mektepler açılarak bu mekteplerin ders programlarına dönemin ihtiyaçlarına göre dersler konulmuştur. Bu yeni ders programlarında yer alan derslerden birisi de kitâbet dersi olup, bu ders kapsamında bazı hususî ve resmî yazışma türleri öğretilmek hedeflenmiş, dönemin ihtiyaçlarına göre yazma eğitimi verilmiştir. Kitâbet derslerinde okutulmak üzere dönemin aydınları tarafından çeşitli ders kitapları da kaleme alınmıştır. Bu ders kitaplarından birisi de birçok okulda muallimlik yapan Ali Seydî tarafından kaleme alınan *Kitâbet Dersleri* adlı eserdir. Çalışmamızda, bu eserin transkripsiyonlu çevirisi yapılmıştır, ayrıca eserin içeriği, öğretim yöntemi, eserde geçen kavramlar ile dil ve anlatım ortaya konmuştur. Aynı zamanda eserin müellifi olan Ali Seydî’nin hayatı ve eserleri hakkında bilgilendirmeler yapılmıştır. Çalışmada doküman tarama yöntemi kullanılmıştır. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Osmanlı mekteplerinde kitâbet-tahrir öğretiminin nasıl yapıldığına, ikinci bölümde eserin transkripsiyonlu çevirisine, üçüncü bölümde eserin bölümlerine, içerik ile yöntemine yönelik incelemelerle eserde geçen kavramlara, dördüncü bölümde Ali Seydî’nin hayatı ve eserlerine yer verilmiştir. Bu çalışma, *Kitâbet Dersleri* adlı eserin yazma eğitimi alanındaki önemini ortaya koymak amacıyla konuyla ilgili kitap, süreli yayın, makale ve yüksek lisans tezleri incelenerek hazırlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Kitâbet, tahrir, imlâ, Ali Seydî, yazma eğitimi

ABSTRACT

ALI SEYDİ'S ARTICLE LITERATURE COURSES AND AN EXAMINATION OF INSTRUCTIONS OF INSTRUCTIONS IN OTTOMAN SCHOOLS

Nagihan KOCMAN

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF TURKISH AND SOCIAL SCIENCES EDUCATION

July, 2023

Advisor: Prof. Dr. Celal DEMİR

In the Ottoman Empire, important developments were experienced in the field of education, as in many other fields, with the Tanzimat Period and the Constitutional Monarchy afterwards. Since this period, new schools providing education in the modern sense were opened and courses were added to the curriculum of these schools according to the needs of the period. One of the courses included in these new curriculum is the epitaph course, and within the scope of this course, it was aimed to teach some private and official correspondence types, and a writing training was given according to the needs of the period. Various textbooks were also written by the intellectuals of the period to be taught in the epitaph classes. One of these textbooks is *Kitâbet Dersleri*, written by Ali Seydî, who teaches at many schools. In our study, this work was translated with transcription, and the content of the work, its teaching method, the concepts in the work and its language and expression were revealed. At the same time, information was given about the life and series of Ali Seydî, the author of the work. Document scanning method was used in the study. The study consists of four parts. In the first part, how the inscription-tahrir teaching was done in Ottoman schools, in the second part the transcription of the work, in the third part the parts of the work, the concepts in the work with the analysis of its content and method, and the life and works of Ali Seydî in the fourth part. This study was prepared by examining books, periodicals, articles and master's theses on the subject in order to reveal the importance of *Kitâbet Dersleri* in the field of writing education.

Keywords: Scripture, tahrir, Ali Seydî, spelling, writing training

ÖN SÖZ

Konuşma yetisi insanın doğuştan getirdiği bir kabiliyet olup duygu ve düşünceleri ifade etmek maksadıyla öncelikle başvurulacak yöntemdir. İnsanoğlunun duygu ve düşüncelerini ifade etmek, kendisini anlatmak için kullandığı bir diğer yöntem ise yazmaktır. İnsanlığın yüzyıllardır kullandığı yazı, konuşma gibi doğuştan getirilen bir yetenek olmayıp bir öğretim faaliyeti sonucunda elde edilmesi gereken bir beceridir. Bu becerinin geliştirilmesi tarihin çeşitli dönemlerinde çeşitli toplumlar tarafından önemsenmiş, yazılı eserler veren şair ve yazarlar devlet yönetimleri tarafından el üstünde tutulmuştur. Türk toplumunda da Göktürk yazıtlarından itibaren rastladığımız yazılı eserler önemsenmiş olup bu eserleri kaleme alınan şahıslar her zaman değerli görülmüştür. Bu değerine rağmen yazılı anlatımın geliştirilebilmesi adına halkın eğitilmesi, herkesin kendisini yazılı olarak düzgün bir şekilde ifade etme becerisinin kazanması gerektiği düşüncesi çok geç kazanılmış olup ancak Tanzimat'tan sonra açılan modern mekteplerde buna yönelik derslere yer vermeye başlanmıştır. Bu dönemden itibaren okutulan dersler ile yazılı anlatım becerisini geliştirmek yalnızca sanatçılara ait bir meziyet olmaktan çıkıp tüm halka verilmesi gereken bir eğitim olarak görülmeye başlanmış ve buna yönelik planlanan dersler ile öğretim gerçekleştirilmiştir. Çalışmamızın konusu olan *Kitâbet Dersleri* adlı eser de Ali Seydî tarafından Hicrî 1321 (1903-1904) yılında kaleme alınmış bir eser olup yazma becerisini geliştirmeyi hedeflemektedir.

Tez konusunu belirlemem için değerli fikirlerini esirgemeyen ve çalışmam boyunca hiçbir sorumu ve yardım isteğimi cevapsız bırakmayan, bilgi ve tecrübesiyle yol gösteren danışmanın Prof. Dr. Celal DEMİR'e, güçlük çektiğim anlarda beni destekleyen ve cesaretlendiren eşim Aykut KOÇMAN'a, çalışmalarım sırasında kendisi ile daha az ilgilenebildiğim oğlum Ali Kağan KOÇMAN'a, zorlandığım her anda ev ve çocuk bakımı sorumluluklarımı paylaşılarak yükümü azaltmak için yardımına koşan değerli annelerim Hanife ÇOŞKUN ve Fatma KOÇMAN'a, masa başında oturmaktan kaynaklı fiziksel sorunları benimle birlikte çeken ve ileride beni anlayacağını düşündüğüm karnımdaki bebeğime teşekkürü borç bilirim.

Nagihan KOÇMAN
2023, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI.....	ii
ENSTİTÜ ONAYI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLOLAR LİSTESİ	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI MEKTEPLERİNDE KİTÂBET VE TAHRİR ÖĞRETİMİ

1. TANZİMAT DÖNEMİ (1839-1876) OSMANLI MEKTEPLERİNDE KİTÂBET VE TAHRİR ÖĞRETİMİ	9
1.1. SİBYAN MEKTEPLERİ	9
1.2. İBTİDÂÎ MEKTEPLERİ	11
1.3. RÜŞDİYE MEKTEPLERİ	11
1.4. İDÂDÎ MEKTEPLERİ	13
1.5. SULTÂNÎ MEKTEPLERİ	14
1.6. DARÜŞŞAFAKA.....	15
1.7. DARÜLFÜNÛN.....	15
1.8. MUALLİM MEKTEPLERİ	16
2. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE OSMANLI MEKTEPLERİNDE KİTÂBET-TAHRİR ÖĞRETİMİ	18
2.1. SİBYAN MEKTEPLERİ VE İBTİDÂÎ MEKTEPLERİ	18
2.2. RÜŞDİYE MEKTEPLERİ	25
2.3. İDÂDÎ MEKTEPLERİ	29
2.4. SULTÂNÎ MEKTEPLERİ	32
2.5. DARÜŞŞAFAKA.....	35
2.6. DARÜLFÜNÛN.....	36
2.7. MUALLİM MEKTEPLERİ	36
3. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ MEKTEPLERİNDE KİTÂBET-TAHRİR ÖĞRETİMİ	38
3.1. İLK MEKTEPLERDE KİTÂBET- TAHRİR ÖĞRETİMİ.....	39
3.2. İKİNCİ KADEME MEKTEPLERDE KİTÂBET- TAHRİR DERSLERİ	41
3.3. YÜKSEKÖĞRETİM KADEMESİNDE KİTÂBET- TAHRİR ÖĞRETİMİ	44

İKİNCİ BÖLÜM

KİTÂBET DERSLERİ ADLI ESERİN TRANSKRİPSİYONU

1. ESERİN TRANSKRİPSİYONU	45
--	-----------

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALİ SEYDÎ'NİN KİTÂBET DERSLERİ ADLI ESERİNİN İNCELENMESİ

1. ESERİN BÖLÜMLERİ	133
1.1. BİRİNCİ FASIL	134
1.2. İKİNCİ FASIL.....	141
1.3. ÜÇÜNCÜ FASIL	142
1.4. LÜGATÇE	143
2. ESERDE GEÇEN KAVRAMLAR	143
3. ESERİ BENZERLERİNDEN AYIRAN FARKLILIKLAR	145
4. KİTÂBET DERSLERİ ADLI ESERİN İÇERİK, DİL VE ANLATIM	
 AÇISINDAN İNCELENMESİ.....	148
4.1. İÇERİK.....	149
4.2. DİL VE ANLATIM.....	160

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ALİ SEYDÎ BEY VE ESERLERİ

1. ALİ SEYDÎ'NİN HAYATI	162
2. TÜRKÇENİN ÖĞRETİMİ İLE İLGİLİ ÇALIŞMALARI	164
2.1. RESİMLİ KAMUS-I OSMANÎ	165
2.2. LİSAN-I OSMANÎDE MÜSTAMEL LÜGAT-I ECNEBİYE	167
2.3. DEFTER-İ GALATÂT.....	168
2.4. SECİ VE KAFİYE LÜGATİ.....	169
2.5. MUSAVVER DAİRETÜ'L MAARİF	170
2.6. LÜGATÇE-İ EDEBİYAT	171
2.7. RESİMLİ YENİ TÜRKÇE LÜGAT	171
2.8. KİTÂBET DERSLERİ.....	172
2.9. TÜRKÇE RESİMLİ KIRAAT	172
2.10. GÜLDESTE-İ BEDAYÎ.....	173
3. DİĞER ESERLERİ	173
3.1. HÜKÜMAT-I İSLAMİYE TARİHİ	173
3.2. MEKÂTİB-İ İDÂDİYE ŞAKİRDÂNINA MAHSUS DEVLET-İ OSMÂNİYYE	
TÂRİHİ.....	173
3.3. SOKULLU MEHMED PAŞA	174
3.4. ALEMDAR MUSTAFA PAŞA YAHUD TARİH TEKERRÜRDEN İBARETTİR	
.....	174
3.5. TARİH-İ İSLAM.....	174
3.6. TARİH-İ UMUMÎ	174
3.7. TARİH-İ OSMANÎ	174
3.8. AŞERE-İ MÜBEŞŞERENİN TERCÜME-İ AHVALİ VE MENAKİBİ.....	174
3.9. MUSÂBÂHÂT-I AHLAKİYYE.....	174
3.10. TERBİYE-İ AHLAKİYYE VE MEDENİYYE	174
3.11. VEZÂİF NAZARİYESİ ÜZERİNE MÜRETTEP AHLÂK-I DÎNÎ.....	174
3.12. KIZLARA MAHSUS TERBİYE-İ AHLAKİYYE VE MEDENİYYE.....	175
SONUÇ VE ÖNERİLER	176
KAYNAKÇA.....	180

TABLÖLAR LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1. 1873 Tarihli Darülmuaallimât Ders Programı	17
Tablo 2. 1875 Tarihli Darülmuaallimât Ders Programı	17
Tablo 3. 1892 İstanbul ve Kasaba İbtidâîleri Ders Programı.....	19
Tablo 4. 1891 İnas (Kız) Rüşdiyeleri Ders Programı	21
Tablo 5. 1891 Kız Sanayi Mektepleri Türkçe Dersleri.....	22
Tablo 6. Taşra İbtidâîleri Türkçe Dersleri	23
Tablo 7. Altı Öğretmen ve Dershâneli İlkokul Programı	24
Tablo 8. 1892 Senesi Rüşdiye Mektepleri Türkçe Dersleri.....	28
Tablo 9. 1898-1899 Kız Rüşdiyesi Türkçe Dersleri	29
Tablo 10. 1892 Senesi İdâdî Mektepleri Türkçe Dersleri.....	29
Tablo 11. 1912 Sultânî Mektepleri Türkçe- Edebiyat Dersleri	32
Tablo 12. 1913 Senesi Sultânî Mektepleri Devre-i Ula Türkçe Dersleri.....	34
Tablo 13. 1913 Senesi Sultânî Mektepleri Devre-i Saniye Türkçe Dersleri.....	34
Tablo 14. 1913 Senesi İnas Sultânîleri Türkçe Dersi	35
Tablo 15. 1913 İlköğretmen Okulu Türkçe Dersleri	37
Tablo 16. 1924 Senesi İlk Mektepler Ders Programı Türkçe Dersleri	39
Tablo 17. İlkokulların Haftalık Ders Çizelgesi 1936.....	40
Tablo 18. 1924 Senesi Lise Türkçe ve Edebiyat Ders Saatleri.....	41
Tablo 19. 1929 Senesi Orta Mektep ve Lise Türkçe Dersleri.....	42
Tablo 20. Erkek Ortaokulları Ders Cetveli	42
Tablo 21. Kız Ortaokulları Ders Cetveli.....	42
Tablo 22. 1931 Senesi Darülmuaallimîn Türkçe Dersleri	44

GİRİŞ

Tarihin eski dönemlerinden beri “edebiyat” kavramının ne olduğu, hangi eserlerin “edebî” sayılabileceği yönünde tartışmalar olmuş, bu konuda birçok farklı yaklaşım sergilenmiştir. Türkçe Sözlükte de “edebiyat” kelimesi “Olay, düşünce, duygu ve hayallerin dil aracılığıyla sözlü veya yazılı olarak biçimlendirilmesi sanatı, yazın.” (Türkçe Sözlük, 2009: 600) şeklinde tanımlanmaktadır. Güçlü ve köklü bir dile sahip olan milletlerin tarihi asırlar öncesine dayanan köklü bir edebiyatları da vardır. Türk edebiyatı da dünyadaki en köklü ve yüzyıllarca birçok eser vermiş zengin bir edebiyattır. İslamiyet öncesi göçebe hayatın hâkim olduğu Türk yaşamında sözlü edebiyat ürünleri hâkim iken yerleşik yaşama geçilmesi ile birlikte yazılı edebiyat ürünlerinin sayısı gittikçe artmıştır. Birçok milletin edebiyatında olduğu gibi Türk edebiyatında da şiir türünde verilen eserler nesir türünde verilen eserlere göre daha çok yer kaplamış, duygu ve düşüncelerin edebî olarak aktarılmasında şiir, düz yazıya göre daha çok tercih edilmiştir. Özellikle Osmanlı’da klasikleşen Divan edebiyatının hâkim olduğu dönemde şiir, düz yazıya göre daha üstün tutulmuş, sanatçılar nesirden daha çok şiire yönelmişlerdir. Sözü en güzel şekilde ifade etmek, sanatlı şiirler yazmak, benzetmelerle, ağır terkiplerle dolu şiirler yazmak, dili en süslü şekli ile kullanarak eserler vermek Divan edebiyatı sanatçılarının öncelikli hedefi olmuştur. Şiirin bu derecede önemsinmesi nesir alanında hiç kalem oynatılmadığı gibi bir çıkarımı akıllara getirmemelidir. Dönemin sanatçıları şiir kadar olmasa da nesir alanında da eserler vermişler, bu alanda da kalemlerinin gücünü göstermişlerdir. Tabi yine dönemin baskın olan edebî anlayışına bağlı olarak nesir alanında da süslü eserler yazılması önemli bir konu olarak görülmüştür. Sözü en güzel şekilde ifade etmek, anlaşılması zor Arapça ve Farsça tamlamalar ve söz sanatları ile yazıyı en gösterişli hâline getirmek, şiirde olduğu gibi nesirde de temel amaç olmuştur. Anlatımdan ziyade anlatılanların ön planda olduğu, halkın anlayabileceği eserler bulunsa da ağırlıklı olarak söyleyiş güzelliğine odaklanılmıştır.

Osmanlı Devleti’nde “sanatlı ve süslü nesir yazılarında maksadı en güzel şekilde ifade ederek kaleme alma işi” (Meydan Larousse, 1971’den akt. Gökçe, 2006: 2) “inşâ” kavramı ile ifade edilmiş ve bu alanda kalem oynatan sanatçılara da “münşî” adı verilmiştir. Bu alanda eserler veren sanatçılar “inşâ” kavramını bir ilim olarak ele almışlar, üslûba büyük önem vererek sanatlı yazılar kaleme almaya çalışmışlar, dilin imkânlarını sonuna kadar zorlayarak sanatlarını bu alanda icra etmeye çalışmışlardır.

Toplumsal statüsü yüksek kişiler birbirlerine yazdıkları mektuplarda en güzel ve süslü dili kullanmaya çalışıp, seçilen hitaplar ve kurulan cümlelerdeki tarz konusunda titizlikle hareket ettikleri gibi resmî makamlarda, kâtiplik gibi görevlerde yer alan kişiler de bazı klişe sözler ve belirli hitaplar kullanmaya dikkat etmek zorunda kalmışlardır (Gökçe, 2006: 2). İnşâ ilmi kapsamında yazılan eserlerin toplandığı kitaplar da münşeât ismi ile alınmış, bu eserlerde mektup türü başta olmak üzere nesir eserler yayımlanmıştır.

İnşâ terimi edebî olarak süslü yazı yazma ilmi olarak kullanılmasının yanında sonraları devlet dairelerindeki yazışmaları, resmî ve hususi mektuplaşmaları içeren bir terim olarak da kullanılmıştır.

Tanzimat ile birlikte Batılılaşma yoluna giren Osmanlı'da her alanda olduğu gibi edebiyat alanında da birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Sanatın ve dilin imkânlarını kullanarak en gösterişli metinlerin icra edildiği bir dönemden halkın anlayabileceği türde, daha sade bir dil kullanılan metinlerin kaleme alındığı bir döneme geçiş yapılmıştır. Hem şiir hem de nesir alanında artık sanat yapmak maksadıyla süslü eserler yazmaktan ziyade toplum için daha basit eserler yazmak tercih edilmeye başlanmıştır. Aynı zamanda devletin resmî ve diplomatik işleyişinde de değişiklikler meydana gelmiş, bu alanda çalışan yeni devlet görevlileri ortaya çıktığı gibi eski görevlerine devam eden memur ve devlet adamlarının görev tanımlarında da değişiklikler yapılmaya başlanmıştır. Böylelikle kâtiplik görevinde bulunan ve devletin çeşitli kademelerinde yazışma işlerini yürüten memurların yazacağı yazı türlerinde de değişiklikler meydana gelmiştir. Gerek edebiyatta gerekse devlet yönetiminde meydana gelen bu değişiklikler “inşâ” kavramının kapsamında da değişikliklere yol açmış, bunun yanında bir de “kitâbet” kavramı kullanılmaya başlanmış ve bu kavram da bazı yazışma türlerinin öğretildiği bir ilim dalı olarak ele alınmıştır. Daha önceleri sanatçıların ilgilendiği bir dal olan inşâ, Tanzimat'tan itibaren okullarda öğretilmesi gereken bir beceri olarak görülmeye başlanmıştır. Tanzimat'tan sonra kurulan modern anlamdaki mekteplerde “yazı, inşâ, kitâbet” gibi isimlerle dersler yer verilmeye başlanarak birtakım düz yazı metotları, resmî ve hususî yazışma usûlleri bu derslerde öğretilmeye başlanmıştır. Öğrencilere verilen bu yazma eğitimi dersleri ile yazı yazmak yalnızca bazı sanatçıların sanatlarını ortaya koyma eylemi olmaktan uzaklaşıp eğitim verilmesi gereken, bir beceri olarak küçük yaşlardan itibaren kazandırılması gereken bir beceri olarak görülmeye başlanmıştır. Hatta daha sonraları meşrutiyet ile birlikte “tahrir” dersi

de yazma dersi olarak ders programlarına eklenerek yazma becerisi daha geniş bir kapsamda ele alınmış, “inşâ” ve “kitâbet” kavramlarının kapsadığı birtakım resmî ve hususi yazışmalar dışında “tahrir” kavramı ile bir kompozisyon oluşturma eğitimi verilmeye başlanmıştır.

Klasik Osmanlı mekteplerinde öğrencilere kazandırılması gereken bir beceri olarak görülmeyen fakat Tanzimat’tan itibaren “inşa, inşad, yazı, kitâbet, tahrir” gibi farklı isimler ile ders programlarında kendisine yer bulan yazma becerisi kazandırma eğitimi zamanla önemli gelişme kaydetmiştir. Kişisel mektuplar ve resmî yazışmaların öğretildiği bu derslerde zamanla anlatım biçimlerini kullanma, farklı türlerde metinler kaleme alma, duygu ve düşünceleri sistemli bir şekilde ifade etme, anlaşılır bir kompozisyon oluşturarak edebî değeri de olan metinler ortaya koyma gibi amaçlar belirlenmiştir. Öğrencilerin bir dilekçe yazmaktan şahsi bir mektup yazmaya hatta bir kira sözleşmesi oluşturma gibi farklı alanlardaki metinlere kadar kendilerini geliştirebildikleri bir dersler hâline gelmiştir. Cumhuriyet’ten sonra da bir süre daha “tahrir” ismi ile devam eden yazma eğitimi günümüzden çok daha üst düzey yazma becerileri aktarmaya yönelik kazanımlar ile ders olarak okutulmaya devam etmiştir.

Bu bölümde; araştırmanın konusu, amacı ve önemi, problem durumu, yöntemi, kapsamı, sınırlılık ve varsayımları hakkında bilgiler verilmiştir.

Araştırmanın Konusu

Bu araştırmanın konusu Osmanlı mekteplerinde kitâbet-tahrir gibi yazma becerilerine yönelik ders içeriklerinin incelenmesi ve Ali Seydî tarafından yazılan *Kitâbet Dersleri* adlı eserin transkripsiyonu yapılarak eserin içeriği, dil ve anlatımı, yöntemi, eserdeki terimleri belirlemek ve yazma eğitimi açısından önemini ortaya koymaktır.

Araştırmanın Amacı

Osmanlı Devleti’nde klasik dönem geride kaldıktan sonra Tanzimat ile birlikte gerek toplum hayatında gerekse devlet yaşamında birtakım değişikliklerin meydana gelmesi yazı yazma işine karşı olan bakış açısını da değiştirmiştir. Yazı yazmanın sanatçılara has bir şey olmadığı ve bir eğitimi verilerek her vatandaşın bu alana yönelik bir beceri kazanması gerektiği gerçeği fark edilmiştir. Bunun üzerine yazı yazma becerisine yönelik dersler okullarda okutulmaya başlanmış ve birçok yazarımız

tarafından bu derslerde kullanılmak üzere eserler kaleme alınmaya başlanmıştır. Ali Seydî de bu alanda eser veren yazarlarımızdan birisidir.

Bu araştırmanın amacı son dönem Osmanlı aydınlarından Ali Seydî'nin *Kitâbet Dersleri* adlı kitabından hareketle Osmanlı mekteplerinde tahrir ve kitâbet gibi yazma eğitimi derslerinin hangi amaçlarla, nasıl ve hangi araçlarla yapıldığına ulaşmaktır. Osmanlı mekteplerinde yer alan yazma eğitimi dersleri, bu derslerde hedeflenen kazanımlar ve bunların süreç içindeki değişimleri incelenerek bu derslerden birisinde okutulmak üzere yazılmış *Kitâbet Dersleri* adlı eseri içerik, yöntem ve teknikler, dil ve anlatım gibi açılardan ele almak amaçlanmıştır, Türkçenin öğretiminde yazma eğitimine olan katkısı ortaya konulmak hedeflenmiştir.

Araştırmanın Önemi

Ali Seydî, kendisini birçok alanda geliştirmiş son Osmanlı aydınlarından birisidir. Devlet kademelerinde aldığı birçok önemli görevin yanında Türkçenin öğretimine de gönül vermiş, birçok mektepte muallimlik yaparak Türkçe öğretimine yönelik dersler vermiştir. Muallimlik yapmakla yetinmeyip Türkçeyi öğretmek amacıyla başta sözlük türünde olmak üzere birçok eser kaleme almıştır. Bu maksatla kaleme aldığı eserlerden birisi de *Kitâbet Dersleri* eseri olup bu eser ile dönemin anlayışına göre öğrencilere yazma eğitimi vermeyi amaçlamış, bazı metin türlerinin yazımını öğretmeye çalışmıştır.

Bu araştırma ile Ali Seydî'nin *Kitâbet Dersleri*'nin yazı hayatımızdaki yeri tespit edilip öğretmenlere ve konuyla ilgili çalışma yürütecek araştırmacılara kılavuzluk etmek amaçlanmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, Ali Seydî tarafından yazılan *Kitâbet Dersleri* adlı eserin günümüz alfabesine çevrilerek eserin içeriği, dil ve anlatımı, yöntemi, eserdeki gramer terimlerinin belirlenmesi; bu eserin Türkçe yazma becerisi kazandırmadaki öneminin tayin edilmesiyle sınırlıdır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden tarama ve doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırma konusuyla ilgili kitap, makale, yüksek lisans tezleri, Türkçe öğretim programları incelenmiştir. Ulaşılan veriler olduğu gibi ortaya konulmuş

olup herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Öncelikle Ali Seydî'nin *Kitâbet Dersleri* adlı eserinin transkripsiyonlu çevirisi yapılmıştır. Ardından dönemin ders programları incelenerek eserin programlarla uyumu incelenmiş, içerik ve yöntem açısından ele alınmıştır. Eserin dönemindeki benzer eserlerle kıyaslaması yapılmış ve hem dönemindeki hem de günümüzdeki öğretim yöntemlerine göre değerlendirmesi yapılmıştır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Osmanlı mekteplerinde kitâbet-tahrir gibi yazma eğitimi araştırılmış; o dönemde yapılan yazma eğitimi, ders programları ve öğretim programları incelenerek tespit edilmiştir. Tanzimat Dönemi, Meşrûtiyet Dönemi ve Erken Cumhuriyet Dönemi kitâbet-tahrir öğretimi araştırılmıştır.

İkinci bölümde, *Kitâbet Dersleri* günümüz Latin alfabesine çevrilmiştir. Çeviri yapılırken orijinalliği korunan kitap, olduğu gibi çevrilmiştir. Kitabın konu sıralaması ve sayfa numaraları belirtilmiştir.

Üçüncü bölümde, eserin bölümleri incelenerek bilgiler verilmiş, eserde kullanılan yöntem ve teknikler tespit edilmiştir. Eser, muhteva ve üslûp açısından da incelenmiştir. Ayrıca benzerlerinden farklılıkları tespit edilmiştir. Eserde geçen terimlerden bir dizin hazırlanarak bu terimlerin tanımları ve bugünkü karşılıkları belirtilmiştir.

Dördüncü bölümde eserin yazarı olan Ali Seydî hakkında bilgi verilmiştir. Yazarın hayatı anlatıldıktan sonra Türkçe öğretimi konusundaki eserleri tanıtılmış, diğer eserleri konusunda da kısa bir bilgilendirme yapılmıştır.

Çevirisi yapılan *Kitâbet Dersleri* adlı esere Marmara Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Koleksiyonu'ndan online olarak ulaşılmış ve incelemelerde kitabın pdf versiyonu kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI MEKTEPLERİNDE KİTÂBET VE TAHRİR ÖĞRETİMİ

Osmanlı Devleti'nde 1699'da Karlofça Antlaşması ile büyük çapta toprak kayıplarının başlaması, ardından yapılan birçok savaşta yenilgilerin artması nedeniyle askerî alandaki geri kalmışlık fark edilerek bu alanda düzenlemeler yapma yoluna gidilmiştir. Yapılan ıslahatlar öncelikle askerî alanda yoğunlaşmıştır. Özellikle II. Mahmut'tan itibaren ise geri kalmışlığın yalnızca askerî alanda olmadığı gerçeğinin farkına varılmış, devletin bütün kurumlarında -sosyal, ekonomik, hukuki alanlar gibi- birçok sahada yenilikler yapılması gerektiği düşünülmeye başlanmıştır. Eğitim alanında da modern girişimlerin yapılması gerekliliği fark edilse de devletin siyasi ve askerî açıdan zor durumda olması ve de özellikle güçlü bir sınıf olan ulema sınıfının bu husustaki baskısı bu alanda atılacak adımları yavaşlatmış ve geciktirmiştir.

Askerî ıslahatlara ağırlık verilen 18. yüzyılda eğitim alanında da yenilikler yapılmış fakat bunlara da yine askerî alandan başlanmış, devlet tarafından modern anlamda eğitim veren yeni askerî okullar kurulmuş, bu okullarda müspet ilimleri öğretme adına ilk adımlar atılmıştır. 1734'te Hendesehane, ardından da Mühendishane-i Bahr-i Hümayun, Mühendishane-i Berr-i Hümayun gibi askerî nitelikli okullar açılmıştır. Bunlara ek olarak 1824'te Sultan II. Mahmut tarafından yayınlanan bir ferman ile ilköğretimin zorunlu hâle getirilmesi hedeflenmiştir. Her ne kadar bu adımlar atılmaya başlanmış olsa da eğitimde istenilen gelişmeler gerçekleştirilememiştir. Birçok noktada eksik olan ve iyi düşünülmeyen hazırlanan 1824 fermanından sonra (Kodaman, 1991: 58-59) Meclis-i Umur-ı Nafia adlı meclis kurularak eğitim işlerinden bu meclisin sorumlu olmasına karar verilmiştir (Cevad, 2002: 5). Bu meclis eğitim dışında başka görevleri de bulunmasının yanı sıra eğitime ait işleyiş hakkında söz söyleme yetkisinin ulema sınıfının elinden alınmaya başlaması açısından oldukça önemlidir.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılarak yerine kurulan Asâkir-i Mensûre-i Muhammediye adlı ordunun sağlık ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Tıbhane-i Âmire ve Cerrahhane-i Mâmure adıyla bir askerî tıp mektepleri açılmıştır.

Mahalle mektebinde düzensiz ve yalnızca Kur'an ve dini bilgiler öğrenmeye yönelik eğitim alan çocukların yukarıda adını zikrettiğimiz modern metotlarla eğitim veren askerî okullara geldiklerinde öncesinde aldıkları eğitimin yetersiz olduğu fark edilmiş ve bu okullara hazırlayıcı orta düzeyde bir okul açılmasına karar verilmiştir.

“Gerek bu okullara öğrenci hazırlamak gerekse iyi memur yetiştirmek amacıyla padişah tarafından rüşd çağındaki çocukların devam edeceği okul anlamına gelen rüşdiye okullarının açılmasına” (Koçer, 1992: 40) karar verilmiş ve ilk rüşdiyeler olarak kabul edilen Mekteb-i Maarif-i Adlî (1838) ve Ulûm-ı Edebiye (1839) açılmıştır. Yine 1838’de kurulan Mekatib-i Rüşdiye Nezareti de bu açılan iki okulun işleyişi ile ilgilenecek kurum olarak belirlenmiştir. Bu kurum ile “geleneksel Osmanlı eğitim ve öğretim sisteminde bir çatlama meydana gelmiştir.” (Kodaman, 1991: 6). Her ne kadar yeni açılan bu müdürlük çok büyük bir yenilik ortaya koyamasa da eğitim için devlet eliyle bir kurum oluşturulması ve de yine medreselerden ayrı bir sistem belirlenmeye çalışılması açısından önemli bir adım olmuştur.

Osmanlı Devleti’nin yenileşme hareketlerindeki önemli adımlardan birisi de Tanzimat Fermanı’dır. 3 Kasım 1839’da Sultan Abdülmecit tarafından Sadrazam Mustafa Reşit Paşa’nın etkisi ile ilan edilen ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu olarak da adlandırılan bu ferman, Osmanlı Devleti’nde Batılılaşmanın başlangıcı olarak kabul edilir. Tanzimat Fermanı her ne kadar devletin birçok alanda yeniliklere gitmesi yolunda önemli bir adım da olsa bu fermanla eğitim ile ilgili bir maddeye yer verilmemiş olup, dönemin siyasi olayları sebebi ile Tanzimatçıların eğitim meselesine eğilmeleri 1845 yılını bulmuştur (Bilim, 2002: 149). 1845 yılında bizzat Sultan Abdülmecit’in Bâbîâli’ye gelerek okuttuğu Hatt-ı Hümayun’da şimdiye kadar birçok alanda yenilik planlandığı hâlde askerî alan dışında istenilen yeniliklerin yapılamadığını belirtmesinden sonra eğitim işleri ile ilgilenmek maksadıyla Şeyhülislam’a bağlı olmayan Meclis-i Maarif-i Muvakkat kurulmuştur (Bilim, 2022: 150-151; Kodaman, 1991: 10-11). Bu geçici meclis hazırladığı raporda eğitim işleri ile ilgilenmek maksadıyla kalıcı bir meclis kurulmasını, yüksek öğretim verecek bir eğitim kurumu açmayı (Darülfünûn) ve bu kurumda okutulacak kitapları yazmak maksadıyla Encümen-i Daniş kurulmasını önermiştir. Bu rapordaki öneriler üzerine medreselerden bağımsız kararlar almak maksadı ile 1846’da eğitim ile ilgili Meclis-i Maarif-i Umûmiye ve bu kararları uygulamak amacıyla da Esat Efendi başkanlığında Mekâtib-i Umûmiye Nezareti kurulmuştur (Kodaman, 1991: 12).

Meclis-i Maarif-i Umumî tarafından 1847 yılında yayınlanan talimatname ilköğretimin düzenlenmesi adına oldukça önemlidir. Bu talimatname ile sıbyan mekteplerine gitmenin zorunluluğu dile getirilmiş, rüşdiyeleri bitirenlerin İdadiye, Bahriye, Harbiye gibi okullara gidebileceği belirtilerek rüşdiyelere hazırlayıcı bir okul

statüsü verilmiştir. Sıbyan mekteplerinde Türkçe metinlerin okutulup Türkçe sözlük kullanılması, okuma ile beraber yazının da öğretilmesi; rüşdiyelerde de yazı üzerinde durulması ve matematiğe yönelik derslerin öğretilmesi dillendirilmiştir (Akyüz, 1994).

Geçici meclis tarafından önerilen ve yüksek öğretim kurumları için kitap yazması düşünülen Encümen-i Daniş'in kurulması ise 1851 yılını bulmuştur. Bu kuruluş "köklü bir bilim akademisi olma şansına sahipken, sadece bir takım kitaplar yayınlamış ve devrin siyasal çekişmeleri ve kararsızlıkları içinde kapan[ıp] git[miştir]" (Bilim, 2002: 156).

Yapılan reformlara rağmen askerî ve siyasi alandaki geri kalmışlığın giderilemeyişi Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti üzerindeki baskısının artmasına yol açmıştır. Bu baskıyı azaltmak ve Avrupalı devletlere hoş görünmek isteyen Osmanlı Devleti 1856 yılında Islahat Fermanı'nı ilan ederek yeni reformlara imza atmış ve azınlıklara birçok hak tanımıştır. Tanzimat Fermanı'nda eğitim ile ilgili bir madde bulunmazken Islahat Fermanı'nda ise şu madde ile eğitim hususuna değinilmiştir: "Saltanat-ı seniyyem tebaasında bulunanlar mekâtib-i şahanemin nizâmat-ı mevzularında gerek since (yaşça) ve gerek imtihaanca mukarrer olan şeraiti (kararlaştırılmış olan şartları) ifâ eyledikleri takdirde cümlesi bilâfark ve temyiz (fark gözetilmeden) Devlet-i Âliyyemin mekâtib-i askeriyeye ve mülkiyesine kabul olunması ve bundan başka her bir cemaat ve maarif ve hiref (sanat) ve sanayie dair milletçe mektepler yapmağa mezun olup fakat bu makule mekâtib-i umûmiyyenin usûl-ı tedrîsi ve muallimlerin intibahı (seçilmesi), âzâsı taraf-ı şahânemden mansup (tayin edilmiş) muhtelit (karma) bir meclis-i maarifin nezaret ve teftişi tahtında olması..." (Kara, 1961'den akt. Kodaman, 1991: 15). Fakat görüldüğü üzere bu madde, azınlık milletlerin Osmanlı Devleti'nde kendi okullarını açabilme ve devletin açtığı okullarda da okuyabilmesine izin veren bir madde olup Türk unsurların eğitimi ile alakalı bir gelişimi içermemektedir.

Islahat Fermanı'ndan sonra gayrimüslimler hızla kendi okullarını açarken Osmanlı hükümeti de eğitim reformlarını hızlandırmaya başlamıştır (Kodaman, 1991: 15-16). 17 Mart 1857 tarihinde Osmanlı kabinesine dahil olan bir nazırın başında bulunacağı Maarif-i Umûmiye Nezareti kurularak bugünkü Millî Eğitim Bakanlığının temeli atılmıştır (Kodaman, 1991: 16). İlk nazır olarak göreve başlayan Sami Abdurrahman Paşa zamanında sıbyan mektepleri ve rüştiyelerin ıslahı ile ilgilenilmiş, Mekteb-i Mülkiye ve Sultanahmet'te bir kız rüştiyesi açılmıştır (Cevad, 2002: 58-60).

1. TANZİMAT DÖNEMİ (1839-1876) OSMANLI MEKTEPLERİNDE KİTÂBET VE TAHRİR ÖĞRETİMİ

Tanzimat Dönemi'nde açılan yeni tarz mekteplere kadar Osmanlı mekteplerinde Türkçe dersinden ve Türkçe öğretiminden söz etmek mümkün değildir. Türkçe halihazırda halkın konuştuğu dil olduğu için ayrıca öğretilmesi söz konusu olmamış, sıbyan mektepleri ve medreselerde Arapça ve Farsça üzerinde durulmuştur. Tanzimat Dönemi ile birlikte modern anlamda eğitim veren okulların açılmaya başlanması ile bu okulların müfredatına Türkçe öğretime yönelik dersler de eklenmiştir. Zaten Tanzimat Dönemi'nde Türkçe eğitime verilen önem artmış olup, “halk dilinin (kaba Türkçe'nin) öğretilecek kadar önemli” (Sakaoğlu, 2003: 93) görülmeye başlaması da bu yönde derslerin artmasını gerekli kılmıştır.

1.1. SIBYAN MEKTEPLERİ

“Sabi denilen beş altı yaşındaki kız ve erkek çocuklarını okutmak için açılmış olan ilk tahsil müesseseleri” (Ergin, 1977: 82) olan sıbyan mektepleri Osmanlı Devleti'nde yüzyıllarca varlığını sürdürmüştür. Her mahallede yer alması sebebiyle halk tarafından “mahalle mektebi” olarak da adlandırılan bu mektepler için en yaygın eğitim öğretim kurumu oldukları söylenebilir. 19. yüzyıla kadar hem Müslüman hem de gayrimüslim ailelerin çocukları ilköğretim için kendi mahallesinde bulunan kendi cemaatine ait okullarda öğrenim görmüşlerdir: “Müslüman çocuk mahalledeki hoca'nın öğrettiği sıbyan mektebine; Musevi çocuk sinagogun yanındaki ‘heder’ denen küçük okula, Hristiyanlar papazların eğitimine bırakıl[mıştır]” (Ortaylı, 2001: 112). Bu okullarla alakalı düzenli kayıtlar tutulmadığı, elimizde yeterli belge olmadığı için bu okulların programına ve işleyişine yönelik tam bir bilgi bulunmamakla birlikte, din adamlarının eğitim verdiği bu mahalle mekteplerinde dinî eğitim verildiğini söylemek mümkündür. Osmanlı'nın Müslüman-Türk aileleri için bakacak olursak, mahalle mekteplerinde genel olarak Kur'an-ı Kerim okumanın, birtakım duaların ve bazı dinî kuralların öğretildiğini söyleyebiliriz. “Zorunlu olmayan bu okullara bir mahallede 5-6 yaşlarındaki kız erkek her çocuk gidebilir, 3-4 yıl kadar öğrenim görürlerdi.” (Akyüz, 2013: 89). Muallim Naci, Ahmet Rasim gibi bazı yazarlarımızın anı türünde yazdıkları eserlerde de okuduğumuz üzere, bu okullara başlarken “âmin alayı” denilen bir tören gerçekleştirilmesi çocukları okumaya heveslendirmekle beraber, çocukları terbiye etmek için sıklıkla dayağa, falakaya başvurulması da onların eğitimden soğumasına sebep olmuştur.

Yukarıda da değindiğimiz gibi Tanzimat Dönemi'nde eğitim alanında yeniliklerin yapılması 1845 yılını bulmuş, bu yılda kurulan geçici bir meclis eğitim ile alakalı yeni kararlar almıştır. 1847 yılında Meclis-i Maarif-i Umumî tarafında yayımlanan “*Etfalin Talim ve Tedris ve Terbiyelerini Ne Veçhile Eylemeleri Lâzım Geleceğine Dair Sıbyan Mekâtibi Hâceleri Efendilere İta Olunacak Talimat*” ise sıbyan mekteplerindeki eğitimi düzenlemek adına oldukça önemlidir. Prof. Dr. Yahya Akyüz'ün bu talimatnameyi incelediği çalışmasında belirttiği üzere bu talimat, gerek sıbyan mekteplerinin öğretim programında ve öğretim araç gereçlerinde yenilikler yapması gerekse sıbyan mekteplerinde eğitimi düzenli ve zorunlu hâle getirmesi açısından oldukça önemlidir (Akyüz, 1994). Bu talimata göre sıbyan mekteplerinin programı şu şekildedir: “Elifba cüzü, amme cüzü ve öteki cüzler, Kur'an (hatmettirilecek), Türkçe Ahlâk Risalesi, Türkçe Tecvit, İlmihâl (dinbilgisi) Türkçe sözcüklerin okutulup yazdırılması, Güzel Yazı, isteyen ve yeteneklilerin hafızlığa çalıştırılması.” (Akyüz, 1994). Programda da görülebileceği üzere sıbyan mekteplerinde eğitim yine dinî ağırlıklı olmakla beraber “Türkçe sözcüklerin okutulup yazdırılması” maddesinin eklenmesi ve de okuma kadar yazmaya da önem verilerek güzel yazı dersinin eklenmesi önemlidir. Buradaki yazı dersi, öğrencilerin duygu ve düşüncelerini ifade edebileceği türde yazılar yazdırılan bir ders olmayıp yazının şekil güzelliği üzerinde durulan bir ders olsa da yazı yazmaya programda yer vermesi açısından önemlidir.

1847 yılındaki talimat sıbyan mektepleri için oldukça önemli olmakla birlikte talimatın tam olarak uygulanabildiği söylenemez. Bu talimatın ardından sıbyan mektepleri için bir diğer önemli gelişme 1869'da Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi'nin yayımlanmasıdır. Bu nizamname ile sıbyan mektepleri hem kızlar hem de erkekler için zorunlu hâle getirilerek 4 yıllık bir eğitim süresi belirlenmiştir (Unat, 1964: 39). Bu nizamname ile sıbyan mekteplerinde okutulacak dersler: “Usûl-i cedîde veçhile elifba, Kur'an-ı Kerîm, Tecvid, Ahlâka müteallik resail, İlm-i hâl, Yazı talimi, Fenn-i hesap, Tarih-i Osmanî, coğrafya, Malûmat-ı Nâfia” (Kodaman, 1991: 63) olarak belirlenmiştir. Yine bu programda da yazı talimi olması önemli olmakla birlikte bu dersin de gerçek bir yazma eğitimi dersi olmadığını da belirtmek gereklidir. Aynı zamanda yeni usûl ile elifba öğreten bu mektepler ibtidâi mektebi adı ile sıbyan mekteplerinden ayrılmış olduğu için bu programı ibtidâi mekteplerin programı altında değerlendirmek daha doğru olacaktır.

1.2. İBTİDÂÎ MEKTEPLERİ

“İlk, başlangıç” gibi kelime anlamlarına sahip olan ibtidâî mektepleri yukarıda da değindiğimiz gibi 1869 Maarif-i Umûmiye Nizamnamesinde ifade edilen yeni programa göre ders veren, geleneksel sıbyan okullarından ayrılan ilkokul kademesidir. Nizamnamenin ardından 1870’te ibtidâî mektepleri için yeni adımlar atılarak kolay okuma yazma öğretecek yöntemler bulunmaya ve basılacak kitaplar üzerinde çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. 1872 itibariyle de İstanbul Nuriosmaniye Camii içindeki bir binada ilk ibtidâî mektebi açılmıştır (Kodaman, 1991: 65). 1869 Nizamnamesi’nde sıbyan mektepleri için belirtilen dersler ibtidâî mekteplerinde de aynı olmakla birlikte tek fark yeni usûl ile elifba öğretmektir. Selim Sabit Efendi tarafından bulunan ve *Rehnuîma-yı Muallimîn* adlı eserinde anlattığı bu yeni usûle göre okuma yazma ezberci yöntemle değil, anlamaya dayanarak ve tek tek harfler üzerinde durularak öğretiliecektir. Böylece sıbyan mekteplerinden ayrılan ibtidâî mekteplerinde Arapçanın değil Türkçenin ses yapısına uygun bir öğretim metodu uygulanmaya başlanmıştır. Bu mektepler için hazırlanan ders programında bulunan yazı talimi dersi dönemi için yazma eğitime başlangıç adına önemli bir gelişmedir. Yine günümüzdeki gibi bir yazma eğitimi olarak düşünemesek de okuyup ezberlemeye yönelik eğitimden sonra sıbyan mekteplerinde yazı talimine yer verilmeye başlanmış olması oldukça önemlidir.

1.3. RÜŞDİYE MEKTEPLERİ

Mahalle mekteplerinin modern mekteplere öğrenci yetiştirmesi konusunda eksik kaldığının fark edilmesi üzerine bu modern okullara öğrenci yetiştirmek amacıyla yeni kurumlar açılmasına karar verilmiş ve ilk rüştiyeler olarak kabul edilen Mekteb-i Maarif-i Adlî (1838) ve Ulûm-ı Edebiye (1839) açılmıştır. Bu iki okul, genel olarak devlet memuru yetiştirme maksadına hizmet etmiş fakat yüksek öğretime öğrenci gönderme hususunda eksik kalmıştır. Bu sebeple, 1846’da Mekatib-i Umumiye Nezareti’nin kurulmasından sonra yeni rüşdiyeler açılmasına karar verilmiş, 1847’de bu kuruma atanan Kemal Efendi tarafından yeniden rüşdiyeler açılmaya başlanmıştır.

İlk rüşdiyeler olarak kabul edebileceğimiz ve devlet kademelerine memur hazırlama amacına hizmet etmiş olan iki okulun ders programına baktığımız zaman Mekteb-i Maarif-i Adlî’de: “Türkçe İnşa, Arapça Sarf ve Nahiv, Kara Cümle, Farsça, Tuhfe-i Vehbî ve Gülistan, Darb-ı Taksim, Fransızca Gramer, Hat, Coğrafya, Tarih, Politika, Hendese” (Şahbaz, 2017, s.265) Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye’de ise: “Türkçe

İnşa, Hat, Arapça Nahiv, Tuhfe-i Vehbî, Nuhbe-i Vehbî, Lügat, Farsça, Ahlak. (Şahbaz, 2017: 265) derslerinin okutulduğunu görmekteyiz. Görüldüğü gibi bu okullarda Tuhfe-i Vehbî, Farsça, Arapça gibi medrese etkisinde dersler devam etse de programa yeni dersler de eklenmiştir. İnşâ kavramı “resmî ve özel yazışmaların belirli bir usule göre yapılmasının inceliklerini ve mektup yazma sanatını ifade eden bir terim” (Durmuş, 2000: 334) olduğu için, memur yetiştirme amacı olan bu iki okulun programlarına “Türkçe inşâ” dersinin koyulmasındaki amacın mezun olacak gençlere yazışma kurallarını, resmî yazı usullerini öğretmek olduğunu düşünmekteyiz. O döneme kadarki eğitim kurumlarında yazma eğitimi adına Arapça metinlerin “hat sanatına” uygun şekilde yazılmasından öte bir ders bulunmazken bu yeni mekteplerde Türkçe metinler oluşturmak maksadıyla inşa dersinin programda yer alması Türkçe yazma eğitimi için oldukça önemli bir adımdır.

1869 yılında çıkarılan ve Osmanlı eğitiminde bir dönüm noktası olan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile rüşdiyelerde okutulacak dersler şu şekilde belirlenmiştir: “Mebadi-i ulûm-ı diniye (din ilimlerine giriş), Lisan-ı Osmânî kavâidi, imla ve inşa, tertib-i cedid üzere kavaid-i Arabiye ve Farsiye, Tersim-i hudut, İlmi hesap, Defter tutmak usulü, Mebadi-i Hendese, Tarih-i umumi ve tarih-i Osmanî, Coğrafya, Jimnastik, Rüşdiyenin bulunduğu bölgede kullanılan ikinci dil, ticaret merkezlerinde isteyen talebeye Fransızca” (Kodaman, 1991: 93-94).

Sıbyan mekteplerine kız ve erkek öğrenciler birlikte giderlerken rüşdiyeler başta yalnızca erkek öğrenciler için açılan kurumlar olmuşlardır. Fakat erkek rüşdiyelerinin açılmasının üzerinden çok bir zaman geçmeden 1858’de inas (kız) rüşdiyeleri de açılmaya başlanmıştır. İlk açılan kız rüşdiyesi Cevrî Kalfa İnas Rüşdiyesi’dir. Yine 1869’daki nizamnameye göre kız rüşdiyelerinde okutulacak dersler ise şu şekilde planlanmıştır: “Mebadi-i ulûm-ı diniye, Lisan-ı Osmani kavaidi, Mebadi-i kavaid-i Arabiye ve Farsiye, İmla ve İnşa, Müntehebat-ı edebiye, Tedbir-i menzil-, Muhtasar tarih ve coğrafya, Hesap ve Defter tutmak usulü, Nakşa medar(yardımcı) olacak derecede resim, Ameliyat-ı hiyatiye, Musiki (mecburi değil)” (Akyüz, 2013: 165).

Görüldüğü üzere, rüşdiyelerin ders programlarında yapılan yeni düzenleme ile ana dili öğretimi üzerine dersler hem kız hem de erkek rüşdiyelerinde artmaya başlamış, bu hususa önem verilmiştir. Fakat rüşdiyelerin açılmasının üzerinden bunca zaman geçmiş olmasına rağmen yayımlanan programlarda derslerin hâlâ sadece isim olarak yer aldığını, ders içerikleri ya da hangi dersin haftada kaç saat okutturulacağına dair

bilgilere yer verilmediğini görmekteyiz. İlk açılan rüşdiyelerdeki “yazı” dersi 1869 Nizamnamesi sonrasında “imlâ ve inşâ” dersi olarak düzenlenip öğrencilerin yazı yazma becerilerini geliştirmek hedeflenmiştir. Bu dersin imlâ kısmı ile öğrencilerin kelimelerin yazım kurallarına dikkat ederek düzgün ve okunaklı yazı yazmalarına çalışılmıştır. İnşâ kısmı ile de resmî yazışma ve mektuplara yönelik bir beceri kazandırmak amaçlanarak, devlet dairelerinde kullanılacak olan yazıların ve günlük hayatta lazım olabilecek mektup türlerinin yazılışının öğretilmeye çalışıldığını düşünmekteyiz.

“Rüşdiyelerde öğretim uzun bir süre 1869 Nizamnamesinde belirtilen programa göre yürütülmüştür. Fakat öğretim ekseriya bir veya iki öğretmen vasıtasıyla yapıldığından pek başarılı olmamıştır.” (Kodaman, 1991: 108). Bu sebeple devlet zaman zaman gerek ders programlarında düzenlemeler yapmak gerekse devam takibi gibi konularda bir düzen sağlamaya çalışarak rüşdiyelerin durumunu iyileştirmeye çalışmıştır. 1 Eylül 1875 tarihli bir resmî tebliğe baktığımızda değişik okullara dair okutulması gereken dersler ve değişik illerde yer alan okul ve öğrenci sayılarının yayımlandığını görmekteyiz. Aynı belgede rüşdiyelerde Türkçe öğretimi hususuna bakacak olursak da ilk sene “kıraat-ı Türkiye”, ikinci ve üçüncü senelerde “lisan-ı Türkî ve imlâ”, dördüncü sene de “lisan-ı Türkî ve inşâ” derslerinin olduğu görülmektedir. (Cevad, 2002: 135).

Dersler bu programda da yalnızca isim olarak yer almış, işleniş yöntemine ya da haftada kaç saat gösterileceğine dair bir bilgiye yer verilmemiştir. Derslerin adından yola çıkarak kıraat-ı Türkiye dersinde Türkçe olarak kaleme alınmış, basit okuma metinlerinin okutturulduğunu düşünmekteyiz. Lisan-ı Türkî ve imlâ dersinde Türkçe gramerine ilişkin konuların işlendiğini, imlâ başlığı altında da yazım kurallarına ilişkin çalışmalar yapıldığını; lisan-ı Türkî ve inşâ dersinde ise gramer konularının işlenip inşâ başlığı altında da resmî yazılar ve mektup yazımına ilişkin hususların öğretildiğini düşünmekteyiz. Dikkatimizi çeken bir başka husus da ders isimlendirmesi yapılırken lisan-ı Osmanî ifadesi yerine lisân-ı Türkî ifadesinin tercih edilmiş olmasıdır.

1.4. İDÂDÎ MEKTEPLERİ

Sözlük anlamı “bir şeyi hazırlamaya mahsus yer” olan idâdî kelimesi Batı tarzında açılan askerî okullara öğrenci hazırlamak maksadıyla açılan eğitim kurumlarına verilen isim olup 1869’dan önce başta askerî okullar olmak üzere birçok okulun hazırlık sınıfları için kullanılmış olup programları rüşdiyeler ile benzer durumdadır (Kodaman,

1991: 114; Akyüz, 1994: 144). 1869'da yayımlanan nizamname ile ayrı bir eğitim kurumu olarak ele alınan idâdîler “4 yıllık Rüşdiyelerin üstünde, öğretim süresi 3 yıl olacak” (Akyüz, 1994: 145) şekilde düşünülmüş ve dersleri “Mükemmel Türkçe Kitâbet ve İnşa, Fransızca, Kavânin-i Osmaniye, Mantık, Mebâdi-i İlm-i Servet-i Mîlel, Coğrafya, Tarih-i Umûmî, İlm-i Mevâlid, Cebir, Hesap ve Defter tutmak usûlü, Hendese ve İlm-i Mesaha, Hikmet-i Tabiiye, Kimya, Resim” (Akyüz, 1994: 145) olarak planlanmıştır. Türkçe öğretimi adına Kavânin-i Osmaniye dersi ile Türkçe gramer öğretimi yapılacağı anlaşılmaktadır. Bunun yanında çalışmamızın da konusu olan “kitâbet” dersinin “Mükemmel Türkçe Kitâbet ve İnşa” ismi ile yer aldığını görmekteyiz ki bu da yine yalnızca gramer değil yazma eğitime de yer verilerek bazı metin türlerinin yazımının öğretilmesinin ve bu türlerde metinler yazılmasının hedeflendiğini düşünmekteyiz. Bu dersin öğretmek istediği metinlerin de yine büyük çoğunluğunun memuriyette gerekecek metinler veya kişisel mektuplar gibi türler olduğunu düşünmekteyiz. Dinî derslerin olmamasıyla da dikkat çeken bu programın uygulanacağı idâdîlerin açılması ise 1873 yılını bulmuş olup açılan bu idâdîlerin programında değişiklik yapılmıştır. Yapılan yeni düzenleme ile Türkçe öğretimi ile ilgili olan derslerin “Kavâid-i Osmaniye” ve “Kıraat ve kitâbet-i Türkî” olarak değiştirildiğini görmekteyiz (Kodaman, 1991: 117). Uygulanamayan ilk programda olduğu gibi bu programda da yine Türkçe gramer üzerinde durulduğunu görmekteyiz. Aynı şekilde, kitâbet dersi bu programda da yer alarak yazma eğitime önem verilmiş fakat ilk programdan farklı olarak yalnızca yazma olarak ele alınmayıp okuma ve yazma eğitimi birlikte düşünülmüştür ki bu da iki temel dil becerisinin birlikte verilmesi adına oldukça önemlidir.

1.5. SULTÂNÎ MEKTEPLERİ

Tanzimat Dönemi'nde rüşdiyeler yüksek öğretime öğrenci hazırlayabilmek amacıyla açılmış olsalar da zamanla bunların yeterli olmadığı ve yeni bir ara öğretim kurumuna ihtiyaç olduğu fark edilmiştir. Bununla birlikte Islahat Fermanı'nda Müslüman ve gayrimüslim halkların eşit şartlarda eğitim görebileceğinin teminatı verilmişti. Bu sebeplerle padişah Abdülaziz'in Paris ziyaretinde yakından gördüğü Fransız liselerine benzer bir okul olan Galatasaray Sultânîsi lise düzeyinde bir kurum olarak ve öğretim dili Fransızca olacak şekilde açılmıştır (Akyüz, 1994: 146, Kodaman, 1991: 135). Rüşdiye üzerine 6 yıl eğitim verecek şekilde planlanan bu okulların ilk üç yılında idâdî dersleri okutulurken ikinci üç yılı edebiyat ve ulûm olarak ikiye

ayrılmıştır. Edebiyat kısmında Türkçe öğretimine yönelik olarak “Türkçe Fenn-i Kitâbet ve İnşa” dersi yer almıştır (Akyüz, 1994: 146). Bu ders de yine adından anlaşılacağı gibi bir yazma eğitimi dersi olup talebelere bazı yazı türlerini öğretmek hedeflenmiş olmalıdır.

1.6. DARÜŞŞAFAKA

Darüşşafaka, Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye cemiyeti tarafından fakir ve kimsesiz çocuklara yatılı eğitim vermek amacıyla kurulan okuldur. 1865’te kurulan okulda “önceleri sadece bir kurs şeklinde, din bilgileri, elifba ve aritmetikten oluşan dersler, gittikçe gelişerek programa ahlak, geometri, coğrafya, tarih, yazı, Kur’an, kompozisyon ve pratik bilgiler dersleri” (Bilim, 2002: 246) eklenmiştir. Bu küçük okula çok fazla talep olunca cemiyet daha büyük bir okul açma kararı verir ve okul “Fransızların Fleşe adındaki askerî lisesinin programı” (Ergin, 1977: 491) ile 1873’te yeniden açılmıştır. Hem dinî dersler hem de modern bilimleri içeren ders programında Türkçe öğretimi adına “Türkçe okuma yazma” dersi yer almıştır (Bilim, 2002: 247). Bu derste de yine okuma ve yazma becerileri birlikte ele alınmış olması açısından oldukça önemlidir.

1.7. DARÜLFÜNÛN

1846’da kurulan geçici meclisin bir Darülfünûn kurmayı önerdiğini yukarıda dile getirmiştik. Bu dönemde böyle yüksek bir eğitim kurumu açma çabası olması güzel olmakla beraber buraya rüşdiyeyi bitiren öğrencilerin alınacağı ve henüz rüşdiyelerin bile yeni yeni açıldığı göz önünde bulundurulursa bunun bir yüksek öğretim kurumu olmasının mümkün olmadığı tahmin edilebilecektir. Nitekim düşünülen Darülfünûn ancak 1863’te açılabilmiş, 1865’te de bir konak binasına yerleştirilmiş fakat çıkan yangın sonrasında kapatılmıştır. (Akyüz, 1994: 147)

1869 Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi her eğitim kademesinde olduğu gibi yüksek öğretim kademesi için de önemli kararlar almış ve yeni bir Darülfünûn kurulması gerekliliğini dile getirmiştir. 1846’da kurulması önerilen, rüşdiye mezunu öğrencilerin geleceği ve üst düzey bir eğitim planlanmayan düşük seviyeli Darülfünûn değil, “İşte ancak bu Darülfünûn (...) Üniversite sayılabilir.” (Ergin, 1977: 553). Bu nizamnameye göre kurulacak olan Darülfünûn; Hikmet ve Edebiyat Şubesi, İlm-i Hukuk Şubesi, Ulûm-i Tabiiye ve Riyaziye Şubesi olmak üzere üç şubeye ayrılacak, okula girmek sınavla mümkün olacak ve dersler halka açık bir şekilde işlenecektir.

“Hikmet ve Edebiyat” şubesinde birçok ders ile birlikte Türkî isimli bir ders de programda yer almaktadır (Akyüz, 1994: 147).

1.8. MUALLİM MEKTEPLERİ

1847’de Mekâtib-i Umûmiye Nezaretine atanan Kemal Efendi tarafından rüşdiyelerin sayısı artırılmaya başlanmıştır. Bu yeni tarzda okullar medreselerden gelen eğitimcilerin eline bırakılmak istenilmediği için, devletin modernleşme politikalarına uyum sağlayabilecek öğretmenler yetiştirmek amacıyla 1848’de Darümuallimîn açılmıştır. Bu okulun programı ile alakalı bilgilere ulaşılamazken “Türkçe, Arapça, Farsça, Hesap, Yazı, Coğrafya...gibi şeylerin pek muhtasarca okutulmak istenildiğine şüphe yoktur.” (Ergin, 1977: 572). Buradaki Türkçe dersinin içeriğine yönelik bir bilgi de yoktur. Rüşdiyelere öğretmen yetiştirmek için açılan bu öğretmen okulunun ardından 1868’de Darulmuallimîn-i Sıbyan okulu da açılarak ibtidâî mektepleri için öğretmen yetiştirilmeye başlanmıştır (Kodaman, 1991: 146).

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi öğretmen okullarına verilen önemin artmasını da sağlamıştır. Nizamnamede İstanbul’da bütün öğretim kademeleri için öğretmen yetiştirecek “Darümuallimîn-i Kebir” adıyla yeni ve büyük bir öğretmen okulu kurulması ve kız öğrencileri okutmak için bir darümuallimât (kız öğretmen okulu) açılması dile getirilmekteydi (Kodaman, 1991: 146; Bilim, 2002: 279).

Nizamnamede belirtilen büyük öğretmen okulu 1874’te “İstanbul Darümuallimîni” adıyla açılabilmiştir. Bu mektebin sıbyan şubesinin ders programına baktığımız zaman “Usûl-i Tedrisiye, Lisân-ı Türkî ve İmlâ, tenasübe kadar Hesap, Muhtasar Tarih-i Osmanî, Muhtasar Coğrafya, Mebâdi-i Hendese ve Mesaha, Farisi, yazı” (Cevad, 2002: 115) derslerinin olduğu görülmektedir. Yine aynı programın rüşdiye şubesi derslerine baktığımızda ise “Arabî, Farisî, Hesap, Cebir, Hendese, Tarih, Coğrafya, İmlâ, İnşa, Rik’a, Resim” (Cevad, 2002: 115) ve aynı mektebin idâdiye şubesinde ise “Hesap, Muamelât ve Usûl-ü Defteri, Cebir, Mantık, Tarih-i umûmî ve Osmânî, Lisan-ı Ecnebî ve Hüsn-i Hat, Resim, İnşa-yı Türkî, İlm-i Belagat, Hendese, Müsellesat-ı Müsteviye, Kozmografya, Mebaâdi-i Ulûm-ı Tabiiye, Hıfz-ı Sıhhat” (Cevad, 2002: 116) derslerinin olduğunu görmekteyiz.

Programlarda da görüldüğü üzere her öğretim kademesi için yetişecek öğretmenler için Türkçe öğretimi adına dersler konulmuştur. Her üç şubede de derslerin

yazma eğitimi ile alakalı olduğunu Türkçenin diğer dil becerileri ya da grameri adına bir ders olmadığını da görmekteyiz.

Kız öğretmen okulu olan Darülmuallimât'ın açılması ise 1870 yılını bulmuştur. Kız öğrencilerin devam ettiği mektepler için kadın öğretmen yetiştirmek maksadıyla açılan okul “1878’e kadar ancak 8 rüşdiye 5 sıbyan muallimesi mezun edebilmiş[tir].” (Sakaoğlu, 2003: 78). Bu mektebin 1873 tarihli programına baktığımız zaman şöyle olduğunu görmekteyiz:

Tablo 1. 1873 Tarihli Darülmuallimât Ders Programı

Sınıf-1 Evvel Dersleri	Sınıf-1 Sâni Dersleri	Sınıf-1 Sâlis Dersleri
Arabî Farisî Hesap Coğrafya Sülûs Rik’a Kıraat-1 Türkîye ve İmlâ Nakış	Ulûm-1 Diniye Arabî Farisî Hesap Coğrafya Kıraat-1 Türkîye Sülûs Rik’a Nakış ve Hiyatiye	Ulûm-1 Diniye Arabî Farisî Hesap Coğrafya Kıraat-1 Türkîye Sülûs Nakış ve Hiyatiye

Kaynak: Cevad, 2002: 112-113.

Programa baktığımızda ilk sene Türkçe okuma ve yazma dersinin birlikte verildiğini görmekteyiz fakat buradaki yazma dersinin “ımlâ” ismi ile geçmesi sebebi ile bir metin oluşturma, yazma becerilerini geliştirme dersi olmaktan ziyade kelimelerin doğru yazımları üzerinde durulan bir ders olduğunu düşünmekteyiz. Bazı Türkçe metinler okunduktan sonra gerek bu metinlerde geçen gerekse başka kelimelerin yazımı üzerinde durulmuş olmalıdır.

Yine aynı mektebin 1875 tarihli programına baktığımızda ise şöyle olduğunu görmekteyiz:

Tablo 2. 1875 Tarihli Darülmuallimât Ders Programı

Sınıf-1 Evvel Dersleri	Sınıf-1 Sâni Dersleri	Sınıf-1 Sâlis Dersleri
Ulûm-1 Diniye Arabî Farisî Kıraat-1 Türkîye Hesap Coğrafya Nakış ve Hiyâtiye Sülûs Resim	Ulûm-1 Diniye Arabî Lisan-1 Türkî ve İmlâ Hesap Coğrafya Nakış ve Hiyâtiye Sülûs ve Rik’a Resim	Arabî Farisî Lisan-1 Türkî ve İnşa Hesap Coğrafya Tarih Nakış ve Makine Sülûs ve Rik’a Resim

Kaynak: Cevad, 2002: 112-113.

Bu programda ise Türkçe öğretimi adına derslerde gelişmeler olduğunu görmekteyiz. İlk yıl okuma üzerine verilen Türkçe dersine ikinci ve üçüncü yıllarda gramer ve yazının da eklendiğini görmekteyiz. İkinci yıl verilen yazı dersi yine şekil üzerinde duracak bir ders iken inşa kavramının Osmanlı Devleti'nde süslü nesir yazma ve resmî yazışmaları kapsayan bir terim olarak kullanılması sebebiyle üçüncü yıl verilen inşa dersinin ise metin oluşturmaya yönelik bir ders olduğunu düşünmekteyiz. Neticede rüşdiye mekteplerinde de muallimlik yapacak olan mezunların özellikle resmî yazışmaları öğretmeleri gerekeceğinden böyle bir ders konulmuş olması muhtemeldir.

2. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE OSMANLI MEKTEPLERİNDE KİTÂBET-TAHRİR ÖĞRETİMİ

Meşrutiyet kavramı sözlükte “Hükümdarlıkla yönetilen bir ülkede hükümdarın başkanlığı altında parlamento yönetimine dayanan hükûmet etme biçimi” (TDK, 2009: 1380) olarak tanımlanmaktadır. Yüzyıllar boyunca tek bir hükümdar tarafından mutlak monarşi ile yönetilen Osmanlı Devleti için Batılılaşma hareketleri başladıktan sonra yönetim biçiminde de değişiklik olmuş ve ülkeyi yöneten bir padişahın yanında bir de Meclis-i Mebusan adıyla bir parlamento yer almaya başlamıştır. “Kânûn-ı Esâsî”nin ilân edildiği 23 Aralık 1876’dan Meclis-i Meb’ûsan’ın muvakkaten tatil edildiği 13 Şubat 1878 tarihine kadarki döneme I. Meşrutiyet, meclisin yeniden toplanmaya davet edildiği 23-24 Temmuz 1908’den 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi’ne veya 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilât-ı Esâsiyye Kanunu’nun neşri ya da saltanatın ilga edildiği 1-2 Kasım 1922 tarihine kadarki döneme de II. Meşrutiyet denmektedir.” (Hanioglu, 2004: 388).

2.1. SIBYAN MEKTEPLERİ VE İBTİDÂÎ MEKTEPLERİ

Eski ve yeni çatışmasının her alanda olduğu gibi eğitim alanında da sürdüğü Tanzimat Dönemi’nde sıbyan mektepleri ile alakalı birçok düzenleme yapılmaya çalışılmış fakat hepsinde çok da başarılı olunamamıştır. 1847 Talimatnamesi ve 1869 Nizamnamesi ile ilköğretimin zorunlu olması vurgulanmış, yine 1869 Nizamnamesi ile yeni usul ile okuma yazma öğreten ibtidâî mektepleri açılmasına karar verilmiştir. Sıbyan mektepleri ise eski geleneksel yollar ile eğitime devam etmiştir. Tanzimatçıların bu ıslah çabaları tam olarak amacına ulaşamamakla beraber ilköğretimde modernleşme adına oldukça önemlidir. 1876 Kanun-ı Esasî ile ilköğretim meselesi tekrar ele alınmış ve ilköğretimin zorunluluğu bu defa anayasal olarak sağlanmıştır (Kodaman, 1991: 67). 1872 yılında açılan ilk ibtidâî mektebinden sonra bu mektepler gittikçe yaygınlaşmış ve

devlet artık sıbyan mekteplerinden ziyade ibtidâî mekteplerinden yana bir tavır almaya başlamıştır. 1882’den sonra da “sıbyan okullarının usûl-i cedîdeye dönüştürülmesi hızlanmış ve 1909’a kadar pek çok okul yeni usûl öğretimi uygular hâle getirilmiştir.” (Kodaman, 1991: 69).

II. Abdülhamit döneminde ilköğretim meselesine önem verilmiş, ibtidâî mektepleri iyileştirilmek için birçok adım atılmaya çalışılmıştır. Açılan ilk 3 iptidaîden sonra 1885’e kadar İstanbul’daki iptidaîlerin “41 tanesi Birinci Meşrutiyet’in ilanından itibaren 9 yıl içinde yapılmıştır.” (Kodaman, 1991: 73). İstanbul’da ibtidâî sayıları artırılmaya çalışıldığı gibi taşrada da bu mekteplerin açılmasına yönelik adımlar atılmıştır. Bu yıllarda “3 yıllık ibtidâîlerde, Elifba, Kur’an-ı Kerim, Tecvid, İlmihâl, Ahlak, Sarf-ı Osmanî, İmlâ, Kıraat, Mülahhas Tarih-i Osmanî, Muhtasaar Coğrafya-yı Osmanî, Hesap, Hüsn-ü Hat; köy iptidaîlerinde ise Tarih, Coğrafya, Ahlâk ve Sarf-ı Osmanî okutulmaktaydı.” (Sakaoğlu, 2003: 101). Görüldüğü üzere her iki mektep türünde de dönemin Türkçesinin yapı bilgisine ilişkin Sarf-ı Osmanî dersi bulunmakta iken yazı yazma üzerinde duran imlâ dersi yalnızca İstanbul ibtidâîlerinde bulunmaktadır. Bu dersin içeriğinde de yine kelimelerin doğru yazımı üzerinde durulduğunu düşünmekteyiz.

1889’dan itibaren idâdî bulunan yerlerdeki rüşdiyelerin kapatılarak idâdî bünyesinde devam etmesi ve boşalan rüşdiye binalarının da ibtidâîlere verilmesi sağlanmıştır (Kodaman, 1991: 101). Yine bu dönemden itibaren devletin birçok alanında olduğu gibi eğitim alanında da kontrol mekanizmasının işleyişinin artması sebebi ile eskisi gibi yalnızca ders isimlerinden oluşan programlar yerini ders içeriklerinin açıklandığı programlara bırakmıştır ve öğretmenlerin bu ders içeriklerinin dışına çıkması hoş karşılanmamış, farklı konular işleyen öğretmenler olursa bu durum şikâyet konusu olmuştur (Deringil, 2014: 108-109, Somel, 2010: 230-231). Nitekim 1892 tarihli programa baktığımız zaman İstanbul ve kasaba ibtidâîlerine ait şöyle bir program görmekteyiz:

Tablo 3. 1892 İstanbul ve Kasaba İbtidaîleri Ders Programı

Dürûs	Birinci Sene	İkinci Sene	Üçüncü Sene
Elifbâ	12	0	0
Kurân-ı Azîmüşşan	12	6	5
Tecvid	0	3	3

Tablo 3. (Devam) 1892 İstanbul ve Kasaba İbtidaîleri Ders Programı

Dürûs	Birinci Sene	İkinci Sene	Üçüncü Sene
İlm-i Hâl	2	3	3
Ahlâk	0	2	2
Sarf-ı Osmânî	0	0	2
İmlâ	3	3	2
Kıraat	3	2	1
Mülâhhas Tarih-i Osmânî	0	0	2
Muhtasar Coğrafya-yı Osmânî	0	2	2
Hesap	1	2	2
Hüsn-i Hat	1	2	2
Yekûn	22	22	25

Kaynak: Cevad, 2002: 278.

Programa baktığımız zaman Türkçe öğretimi adına Elifba, Sarf-ı Osmânî, İmlâ ve Kıraat derslerini görmekteyiz. Çalışmamızın konusu olan yazma eğitimi derslerine dair ise İmlâ dersi bulunmaktadır. Bu dersin işlenişine yönelik olarak Mahmud Cevad'ın eserinde (Cevad, 2002: 283-284) geçen ifadelerle baktığımızda birinci sene öğrencilere harfler öğretildikten sonra “*Risale-i İmlâ ve Vazife*” isimli kitaptan kolay kelimeler yazdırılmaya başlanmıştır. Bu derste tek heceli kelimelerden kısa cümlelere ve küçük hikayelere doğru bir yazdırma süreci takip edilmekle birlikte öğrencilere anlamayacakları şeylerin katiyen yazdırılmaması uyarısı bulunmaktadır. Yine devamında, öğrencilerin tamamına birden imlâ (söyleyip yazdırma) yoluyla kâğıt üzerine ve bazı öğrencileri teker teker tahtaya çağırarak ismi geçen kitaptan seçilen bazı cümlelerin yazdırılarak hatalarının düzeltilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Kâğıt üzerine yazdırılan ödevlerden birinin öğretmen tarafından tahtaya yazılıp öğrencilerin hataları düzeltildikten sonra defterlerine geçirmeleri önerilmektedir.

İkinci sene ile ilgili açıklamalarda, ilk yılın programında tarif edildiği şekilde fakat derece olarak yükseltilmek şartıyla dikte çalışmalarına devam edilmesi ve defter tutma usulüne uyulması, öğretmenlerin her öğrencinin defter tutup tutmadığını kontrol etmeleri gerektiği belirtilmektedir. Bu sene için de “*Ahlâk*” ve “*Risale-i İmlâ ve Vazife*” isimli kitaplardan ahlak güzelliği, ahlak, terbiye ve adaba dair örnekler ve öykülerin ya da programda yer alan başka kitaplarda geçen faydalı bilgilerin

yazdırılması önerilmiş, yazdırılan metinlerde öğrencilerin bilmediği kelimelerin Türkçelerinin layıkıyla anlatılması istenmiştir.

Üçüncü sene ile ilgili açıklamalara baktığımızda ise “*Risale-i İmlâ ve Vazife*” isimli kitaptan dikte çalışmalarına devam edilmesinin yanı sıra yazdırılan kelime ve cümlelerde öğrencilere dil bilgisi kurallarının uygulatılması istenmiştir. Her üç yılın da açıklamalarına baktığımızda yalnızca yazılan kelime ve metinlerin imlasının doğruluğu üzerinde durulmadığı, anlamı bilinmeyen kelimelerle çalışma, dil bilgisi çalışmaları yapma gibi farklı dil becerileri üzerinde de durulduğu görülmektedir.

Yine 1891 yılı programına göre ibtidâîye ve rüşdiyeyi içinde barındıran altı yıllık bir eğitim süreci olan inas (kız) rüşdiyelerinin programı şu şekildedir:

Tablo 4. 1891 İnas (Kız) Rüşdiyeleri Ders Programı

	Her Sınıfta Bir Hafta Zarfında Okunacak Derslerin Adedi					
Mevadd-ı Tedrisiye	1.Sene	2.Sene	3.Sene	4.Sene	5.Sene	6.Sene
Elifbâ ve Şifahî Malumat	18	-	-	-	-	-
Kur'an-i Kerim maa Tecvid	4	6	5	3	2	1
Ulûm-u Dinîye	-	2	2	2	2	2
Kıraat	4	4	4	2	1	1
İmlâ	4	4	3	2	1	1
Kitâbet	-	-	-	-	2	1
Kavâid-i Osmânî	-	-	2	2	1	1
Arabî	-	-	-	-	2	1
Farisî	-	-	-	-	1	1
Hüsn-i Hat	-	2	2	1	1	1
Dürûs-ı Eşya ve Mâlumat-ı Nafia	2	2	2	1	1	1
İdare-i Beytiye	-	-	-	2	2	2
Ahlâk	-	-	-	1	1	2
Hıfzıssihha	-	-	-	-	1	1
Hesap	2	2	2	2	1	1
Coğrafya	-	-	-	2	2	2
Tarih	-	-	-	2	2	1
El Hünnerleri	2	2	2	2	2	2
Yekün	18	24	24	24	24	24

Kaynak: Cevad, 2002: 233.

Bu programda da yazma eğitimi adına imlâ ve kitâbet dersini görmekteyiz. Kitâbet dersi son iki yılda işlendiği için onu rüşdiye başlığında ayrıca ele alacağımızdan dolayı burada imlâ dersinden bahsetmeyi uygun görmekteyiz.

İstanbul ve kasaba ibtidâîleri için yayımlanan diğer programda her sene neler işleneceği ayrıntılı olarak anlatılırken bu programdaki imlâ dersi içeriği ise daha kısa tutulmuştur. Yine Mahmud Cevad'ın eserinden (Cevad, 2002: 240-241) aldığımız içeriğe göre, çocuklar ilk sene harfleri okuyup yazmaya başladıktan sonra imlâ dersine başlanması ve her sene seviye olarak güçleştirilerek son sınıfa kadar öğrencilerin imlâsı en zor kelimeleri bile hatasız yazabilecek düzeye gelmesi istenmektedir.

Dikte ettirilecek metinlerin kâğıda ya da siyah tahtaya yazdırılabileceği belirtilmektedir. Öğretmenin öğrencilerden birini tahtaya kaldırıp bir kelime veya cümle yazdırması ve hatası varsa sebebini söyleyerek düzeltmesi yahut da öğrencilerin hepsine birden söyleyerek kâğıtlarına yazdırdıktan sonra içlerinden birini tahtaya çıkarıp yazdıklarını tahtaya geçirterek hatalarını düzeltmesi istenmektedir. Aynı zamanda her öğrencinin de önündeki kâğıtta düzeltmeler yapıp yapmadığının kontrol edilmesi de istenmektedir.

Bundan başka, öğretmenin her derste yazdırdığı imlâları çocuklardan toplayarak kendisinin okul dışında bunları kontrol edip düzeltmesi ve temiz defterlerine geçirmek üzere öğrencilere iade etmesi önerilmektedir. Yazdırılan metinlerdeki anlamı bilinmeyen kelimelerin açıklanması ve metinlerin ahlak, terbiye ve adâba uygun örnekler yahut programda yer alan derslere uygun bilgileri içermesi de programda dile getirilen başka bir husustur. Bu açıklamalarda da yine kelimelerin doğru yazımı yanında anlamı bilinmeyen kelimeler ile çalışıldığı ve de disiplinler arası bir öğretim anlayışının benimsendiği görülmektedir.

Yine ibtidâî ve rüşdiyeyi içinde barındıran ve öğretim süresi yedi yıl olan kız sanayi mekteplerinin ders programındaki Türkçe öğretimi ve okuma-yazma ile alakalı dersler şu şekildedir:

Tablo 5. 1891 Kız Sanayi Mektepleri Türkçe Dersleri

	Her Sınıfta Bir Hafta Zarfında Okunacak Derslerin Adedi						
Mevadd-ı Tedrisiye	1.Sene	2.Sene	3.Sene	4.Sene	5.Sene	6.Sene	7.Sene
Elifbâ ve Şifâî Malumat	18	-	-	-	-	-	-

Tablo 5. (Devam) 1891 Kız Sanayi Mektepleri Türkçe Dersleri

	Her Sınıfta Bir Hafta Zarfında Okunacak Derslerin Adedi						
Mevadd-ı Tedrisiye	1.Sene	2.Sene	3.Sene	4.Sene	5.Sene	6.Sene	7.Sene
Kıraat ve İmlâ	8	6	6	6	2	1	1
Kitâbet	-	-	-	-	-	1	1
Kavâid	-	-	2	3	2	-	-
Hüsn-i Hat	-	2	1	1	1	1	1

Kaynak: Cevad, 2002: 259.

Bu programdaki yazma eğitimi ile alakalı derslerden kitâbet dersi yine son iki sınıf için planlandığından dolayı rüşdiye kısmında ele alınacaktır. İmlâ dersi de burada münferit olarak değil Kıraat ve İmlâ ismi ile okuma dersi ile birlikte ele alınmıştır. Bu programda Kıraat ve İmlâ dersi ile ilgili bir açıklama yapılmayarak inas rüşdiyelerinin programından yararlanılması ifade edilmiştir.

Taşra köy ibtidâileri programındaki Türkçe öğretimi ve okuma-yazma ile alakalı dersler şu şekildedir:

Tablo 6. Taşra İbtidâileri Türkçe Dersleri

	Haftalık Ders Saati			
Dersin adı	1.Sene	2.Sene	3.Sene	4.Sene
Elifbâ-yı Osmânî	12	-	-	-
Kıraat	-	3	3	3
Hat	-	2	3	-
Hat ve İmlâ	-	-	-	2

Kaynak: Cevad, 2002: 288.

Bu programda yazma eğitimi dersi olarak İmlâ dersi yalnızca son sınıfta o da “Hat ve İmlâ” şeklinde kendisine yer bulabilmiştir. Tüm derslerin işlenişine yönelik genel ve kısa açıklamalar yapılan programda son sınıfta rik’a yazısına devam edilip ezberden söylenen cümlelerin yanlış yazdırılması gerektiği belirtilerek (Cevad, 2002: 289) hat ve imlâ dersinin işlenişine yönelik açıklamalar tamamlanmıştır. Diğer programların aksine bu programda son sınıfa kadar yanlış yazma üzerine bir dikte çalışması yaptırılan imlâ dersi yerine yazının şekil güzelliğine odaklanılan hat dersinin ön planda olduğunu görmekteyiz.

Meşrutiyet Dönemi'nin önemli bakanlarından olan Emrullah Efendi 1910-1911'de bir yasa ile ilköğretimde ciddi düzenlemeler yapmaya çalışsa da bu yasa çıkartılamamış fakat vazifesinden ayrılmadan evvel 1912'de her ilde bir Maarif Encümeni kurdurarak bunların okulların durumlarını takip etmelerini sağlamıştır (Ergün, 1996: 195-196; Sakaoğlu: 2003: 135). Bu encümenlerin geri bildirimlerinin de etkisiyle 1913'te Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkat çıkarılmıştır. “Bu yasa ilköğretime uygulanabilir bir sistem getirmiştir. Bu yüzden geçici olmasına rağmen, zaman içinde bazı değişiklikler yapılsa da 1961 tarihli İlköğretim Eğitim ve Öğretim Yasası'na kadar yürürlükte kalmış, 48 yıl süreyle Türk ilköğretim sisteminin yasal omurgasını oluşturmuştur (Çağlar, 1999: 129). Ayrıca bu yasa ile “Dörtten altı yaşına kadar kız ve erkek çocuklar bir arada olarak kendilerine sıhhî ve ahlâkî oyunlar gösterilmek, mektep içinde yürüyüşler ve muntazam beden mümareseleri yaptırılmak; dini ve millî hikâyeler ve musahabeler söylenmek, resim levhaları tetkik ve mütalea ettirilmek ve el işleri öğretilmek üzere 1331 (1915) de” (Ergin, 1977: 1406) Ana Mektep adıyla ilk defa okul öncesi eğitim kurumları da açılmıştır. Bu programla birlikte 7-12 yaş arası ilköğretim çağı olarak kabul edilmiş ve rüşdiyeler kapanmaya başlamıştır. 7-8 yaş grubuna devre-i ibtidaiye, 9-10 yaş grubuna devre-i vasatiye, 11-12 yaş grubuna da devre-i âliye adı verilmiş ve bu seviyelere göre ders içerikleri düzenlenmiştir (Ergin, 1408, Ergün, 1996: 200; Sakaoğlu, 2003: 137). Bu yasa ile öncelikle tek öğretmen ve tek sınıflı okullar için, iki öğretmen ve iki sınıflı okullar için olmak üzere iki ayrı program yapılmış; 1914'e geldiğimizde ise altı öğretmen ve altı sınıfı bulunan için okullar için program yapılarak eklenmiştir.

Tablo 7. Altı Öğretmen ve Dershâneli İlkokul Programı

Dersler	Sınıflar					
	I	II	III	IV	V	VI
Elifba ve Ecza-yı Şerîfe	-	-	-	-	-	-
Kur'ân-ı Kerîm ve Dînî Malûmat	1	4	4	4	3	3
Musahebât-ı Ahlâkiye Medeniye ve Târîhiye	3	2	2	1	1	1
Kıraat	3	3	2	2	2	2
İmlâ	-	1	1	1	1	1
Ezber	1	1	1	1	1	1
Yazı	-	-	1	1	1	1

Tablo 7. (Devam) Altı Öğretmen ve Dershâneli İlkokul Programı

Dersler	Sınıflar					
	I	II	III	IV	V	VI
Sarf ve Nahiv	-	2	2	1	1	1
Tahrir	-	1	1	2	2	2
Tarih	-	2	2	2	2	2
Coğrafya	-	1	1	2	2	2
Hesap	4	3	2	2	2	2
Hendese	-	-	1	1	1	1
Eşya Dersleri	4	2	2	2	2	2
Ziraat	2	2	2	2	2	2
El İşleri	2	2	2	2	2	2
Resim	1	1	1	1	1	1
Musiki	2	2	2	2	2	2
Terbiye-i Bedeniye	2	2	2	2	2	2
Toplam	30	30	30	30	30	30

Kaynak: Ergün, 1996: 205.

Türkçe derslerine baktığımızda; kıraat, imlâ, ezber, sarf ve nahiv, tahrir dersleri okutulmaktadır. Yazma eğitimi ile alakalı olarak şimdiye kadar yapılan programlarda olduğu gibi bu programda da imlâ dersinin yer aldığını görmekteyiz. Yine dikte çalışmaları yaptırılarak çocuklara doğru ve hatasız yazma öğretilmeye çalışılmıştır. Burada önemli olan bir diğer ders ise tahrir dersidir. Tahrir dersinin -ileride ele alacağımız diğer mekteplerdeki açıklamalarından da yola çıkarak- öğrencilere duygu ve düşüncelerini yazılı olarak ifade etme becerisi kazandırmak, yazı yazma kurallarını öğretmek gibi amaçlara yönelik bir içeriğe sahip olduğunu düşünmekteyiz.

2.2. RÜŞDİYE MEKTEPLERİ

Osmanlı eğitiminin modernleşmesinde ilk kurumlar olan rüşdiyeler II. Abdülhamit döneminin başlarında da önem görmeye devam etmiştir. Bu dönemde hem İstanbul hem de diğer illerde yeni rüşdiyeler açılmış veya kötü durumda olanlar tamir edilerek eğitim öğretime devam etmişlerdir (Sakaoğlu, 2003: 98, Kodaman, 1991: 101). İlk açıldıkları zaman sıbyan mektebinden çıkan öğrencileri yüksek öğretim kurumlarına

hazırlamak ya da memur yetiştirmek gibi amacı olan rüşdiyeler 1880’den itibaren idâdîlerin önem kazanmasıyla eski önemini yitirmiştir (Kodaman, 1991: 101; Somel, 2010: 322). 1889’dan itibaren idâdî bulunan yerlerdeki rüşdiyelerin kapatılarak idâdî bünyesinde devam etmesi ve boşalan rüşdiye binalarının da ibtidâilere verildiğini ise yukarıda belirtmiştik. Dolayısıyla bu başlıkta ele alacağımız programlar hem münferit rüşdiye mekteplerine hem de idâdî bünyesinde bulunan rüşdiye mekteplerine ait olacaktır.

1891 yılı programına göre ibtidâîye ve rüşdiyeyi içinde barındıran 6 yıllık bir eğitim süreci olan inas (kız) rüşdiyelerinin programını yukarıda (Tablo 4) vermiştik.

Bu programda da yazma eğitimi adına imlâ ve kitâbet dersini görmekteyiz. İmlâ dersi ile ilgili açıklamalara ibtidâî başlığında değinmiştik. Kitâbet dersinin ise ders programında son iki yılda, haftada birer saat olacak şekilde yer aldığını görmekteyiz. Buna dayanarak, kitâbet dersinin ilk kademe için değil ikinci kademe olan rüşdiyeler için planlandığını söylememiz mümkündür. Mahmud Cevad’ın eserinden (Cevad, 2002: 241) kitâbet dersinin içeriği ile alakalı açıklamalara baktığımız zaman, diğer derslerde olduğu gibi dersin işlenişine yönelik açıklamalar verilmeyip işlenecek konuların maddeler hâlinde şu şekilde sıralandığını görmekteyiz:

Beşinci yıl

1. Eşyanın bulundukları yerlere, meydana geldikleri maddelere, kullanım yerleri ve yönlerine göre isimleri ile sınıf ve bölümleri, uğraş ve mesleklerine göre insanlara verilen isimler, bütün ve parça,

2. Değişik eşyalar üzerine basit muhakeme,

3. Önce sözlü sonra yazılı cevapları verilebilecek değişik sorular,

4. Bir şeyi tarif ve tasvir etmek,

5. Eşyanın karşılaştırılması,

6. Anlatılan bir şeyi kaleme almak, hikâyeler ve örnekler,

7. Basit mektuplar.

Altıncı yıl

8. Özet yazma ve anlatma usulleri,

9. Mektup çeşitlerine verilen isimler ile kuralları ve âdâbı,

10. Çeşitli mektup örnekleri,
11. Nazmın nesre aktarılması,
12. Bir şeyi veya yeri olduğu gibi tasvir ve ifade etmek,
13. Adap dairesinde mecaz ifadeler ve atasözlerinin birleştirilmesi,
14. Arzuhâller ve dilekçeler,
15. Yazışma ve haberleşmenin adap ve kuralları,
16. Resmî terimler, hitap ve resmî lakaplar. (Cevad, 2002: 241)

Konu listesine baktığımız zaman bu program ve bu ders ile birlikte ilk defa gördüğümüz üzere günümüzdekine yakın bir anlayışla yazma becerisini geliştirmeye yönelik bir ders içeriği oluştuğunu görmekteyiz. Öğrencilerin değişik eşyalar üzerine basit akıl yürütmeler yapmasının ve eşyalar arası karşılaştırmaların hedeflenmesinin, bir şeyi tarif ve tasvir ettirme hedefinin olmasının 2018 Türkçe Öğretim Programında her sınıf düzeyi için yer alan “*Bilgilendirici metin yazar*” (MEB, 2019) kazanımı ile uyumlu olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim bu kazanımın 5. sınıflara ait açıklamasında öğrencilerin bir metin taslağı oluşturmaları ve günlük hayattan örnekler vermelerinin sağlanması, 7. sınıf için olan açıklamalarında da anlatım yöntem ve tekniklerini kullanmalarının sağlanması öğretmenlere önerilmektedir (MEB, 2019).

Öğrencilerin anlatılan bir şeyi kaleme alması, özet çıkarması, şiirin düz yazı şeklinde yeniden yazılması da yine günümüzde de kullanılan yazma yöntem ve tekniklerine uygun hedeflerdir.

Özellikle son sınıfta yer alan dilekçe yazma, yazışma kuralları, resmî terim ve hitapların öğretilmesi, mektup türlerinin öğretilmesi de rüşdiyelerin ilk açılış amaçlarından olan devlet memuru yetiştirme, kâtip yetiştirme amaçlarına uygun olarak konulmuş olan konulardır. Devlet kademelerine memur olarak gidecek öğrencilerin bu kurumlarda eğitim aldığını düşünürsek bu konuları öğrenmeden mezun olmasının mümkün olmaması da oldukça doğaldır.

Yine ibtidâî ve rüşdiyeyi içinde barındıran ve öğretim süresi yedi yıl olan kız sanayi mekteplerinin ders programını da yukarıda (Tablo 5) vermiştik. Bu mektepte de yazma eğitimi adına kitâbet dersi 6 ve 7. seneler için haftada birer saat planlanmış olup ders ile alakalı detaylı bir açıklama yapılmamış, inas rüşdiyelerinde beş ve altıncı senelerde işlendiği şekilde işleneceği belirtilmiştir.

1892 yılında yayımlanan ve Mahmud Cevad'ın eserinde “Umum Mekâtib-i Rüşdiye ve İdadiyede Beher Hafta Okutulacak Ulûm ve Fünûnun Aded-i Dürûsunu Mübeyyin Tanzim olunan cetveldir.” (Cevad, 2002: 350) şeklinde geçen programın açıklamasında ilk üç senenin rüşdiye dersleri olduğu açıklanmıştır. Burada Türkçe isminde bir ders yer almaktadır ve bu dersin ilk sene haftada altı, ikinci sene beş ve üçüncü sene de üç saat okutulması planlanmıştır. Bu dersin adı Türkçe olarak verilmekle birlikte içeriği aşağıdaki şekilde belirtilen ayrı derslerin oluşturduğunu görmekteyiz:

Tablo 8. 1892 Senesi Rüşdiye Mektepleri Türkçe Dersleri

1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf
Kavâid (iki ders)	Kavâid (iki ders)	Nahiv (iki ders)
Kıraat-ı Türkîye (iki ders)	Kıraat (bir ders)	Kıraat ve İmlâ (bir ders)
Lügat ve İmlâ (iki ders)	İmlâ (bir ders)	

Kaynak: Cevad, 2002: 352-354.

Programda görüldüğü üzere yazma eğitimi için ilk sene lügat ve imlâ, ikinci sene imlâ, üçüncü sene de kıraat ve imlâ dersi bulunmaktadır. Lügat ve imlâ dersi için yapılan açıklamalarda öğrencilerin düzeyine uygun seçilmiş cümleler ve hikayelerin dikte yoluyla yazdırılıp yazılanların toplanarak öğretmen tarafından ders dışında kontrol edilerek sahiplerine geri verileceği ve düzeltilen müsveddelerin öğrenciler tarafından deftere geçirileceği yazmaktadır. Açıklamanın devamında yazdırılan metinlerde öğrencilerin bilmediği kelimeler varsa anlamlarının öğretileceğine değinilmektedir. İkinci sene imlâ dersinin derece yükselttilerek geçen seneki gibi devam ettirileceği, üçüncü sene ise kıraat ve imlâ dersinin zorlaştırılarak geçen senelere uygun şekilde devam edileceği ifade edilmektedir. (Cevad, 2002: 352-354)

Görüldüğü üzere derslerin adı değişse bile içeriği değişmemiş, her sene aynı yöntem ile işlenmesi öngörülmüştür. Bu programda yer alan imlâ derslerinde de yine günümüz yazma becerilerine yönelik hedefler olduğunu söylememiz pek mümkün değildir. Yazma çalışmalarından sonra anlamı bilinmeyen kelimelerle çalışılması öğrencilerin kelime haznelerinin genişlemesi adına önemlidir.

Hicrî 1316 (Milâdî 1898-1899) tarihli salnamede geçen kız rüşdiyesi ders programının Türkçe öğretimi ile alakalı bölümü ise şu şekildedir:

Tablo 9. 1898-1899 Kız Rüşdiyesi Türkçe Dersleri

4. Sınıf	5. Sınıf	6. Sınıf
Kıraat	Kıraat	Kıraat
İmlâ	İmlâ	İmlâ
Kitâbet	Kitâbet	Kitâbet

Kaynak: Ünal, 2008: 19.

Yukarıdaki tabloda verilen dersler 4. sınıfta haftada iki, diğer sınıflarda haftada bir ders saati okutturulacak şekilde planlanmış ve işlenişine yönelik açıklamalarda ise daha önceki programlarda yapılan açıklamalara bağlı kalınmıştır. Burada kitâbet dersi önemli olup bunda da 1891 yılındaki kız rüşdiyeleri kitâbet dersi ile aynı içeriğin yer aldığını belirtmek isteriz.

2.3. İDÂDÎ MEKTEPLERİ

Rüşdiye mekteplerinin üzerine 3 yıllık bir eğitim vermek maksadı ile açılan idâdîler başta fazla yaygınlaşamamış olsa da zamanla sayıları artmaya ve İstanbul dışındaki vilayetlere de açılmaya başlanmıştır. Rüşdiye sınıflarını da içinde barındıran ve vilayet merkezlerinde 7, liva merkezlerinde 5 yıl eğitim verecek şekilde planlanan idâdîlerin yaygınlaşması ise 1882-1891 yılları arasında olmuştur (Salman, 2005: 17).

1892 yılına geldiğimizde Maarif Nazırı Ahmet Zühtü Paşa başkanlığında oluşturulan ve pek çok maarifçinin yer aldığı komisyonda yeni bir ders programı yapılır (İşıksalan, 1997). Mahmud Cevad'ın eserinde “Umum Mekâtib-i Rüşdiye ve İdadiyede Beher Hafta Okutulacak ulûm ve fûnûnun Aded-i Dürûsunu Mübeyyin Tanzim olunan cetveldir.” (Cevad, 2002: 350) şeklinde geçen programın açıklamasında ilk üç senenin rüşdiye sınıflarını oluşturduğunu belirtmiştik. Son dört sınıfına baktığımızda ise Türkçe dersi ile Edebiyat ve Kıraat-ı Resmiye adıyla iki dersin Türkçe öğretimi adına yer aldığını görmekteyiz. Türkçe dersinin içeriğinin aşağıdaki şekilde olduğunu görmekteyiz:

Tablo 10. 1982 Senesi İdâdî Mektepleri Türkçe Dersleri

Türkçe Dersi Alt Başlıkları	Haftalık Ders Saati	
	4. Sene	5. Sene
Kavâid	2	-
Kıraat ve Ezber	1	-
Usûl-i Kitâbet	-	1

Kaynak: Cevad, 2002: 352-355.

Görüldüğü üzere dördüncü sınıfta dil bilgisi ve okuma dersi yer alırken beşinci sınıfta usûl-i kitâbet dersi yer almaktadır. Usûl-i kitâbet dersinin içeriğine baktığımız zaman (Cevad, 2002: 355) “usûl-i kitâbete dair kurallar, verilecek bir fikrin açık ve kolay bir tarzda yazılı bir şekilde ifadesi” açıklamaları yer almaktadır. Devamında öğrencilerin el alışkanlığı kazanmaları için hikâye tarzında (narration usulünde) küçük örnekler yazdırılmasının önemli olduğu ifade edilmiş ve tenbih diye verilen uyarıda ise yine diğer programlarda olduğu gibi öğretmenin müsveddeleri toplayıp düzelterek geri vermesi ve öğrencilerin de bunları defterlerine geçirmeleri söylenmiştir.

Altı ve yedinci yıllarda tahsil edilecek olan edebiyat ve kitâbet-i resmiye dersinin açıklamalarında ise edebiyat ayrı bir başlıkta, kitâbet-i resmiye ayrı bir başlıkta ele alınmıştır. Edebiyat dersinin 7. senesinde bir alt başlık açılarak “usûl-i tahrir ve inşa” dersi konmuştur. Bu dersin açıklamalarına baktığımızda: “Fasl: tarif ve tasvir, tasvir-i tabii, tasvir-i hayalî, tasvir-i şahsi ve ahlâkî. Fasl: Nakl ve hikâye, ibda’, hüsn-i tertib, tezyin-i mevzu’, hikâyenin evsaf-ı lâzimesi, hikâyenin enva’ı. Fasl: Muhaberat ve mekâtib, temrinat.” (Cevad, 2002: 357). ifadeleri yer almaktadır. Ders içeriği açıklandıktan sonra verilen bir dipnotta, öğrencinin kitapta gösterilecek konuları görülen kaidelere uyararak, genişletip süsleyerek kaleme alacağı ve öğretmenin bunları düzeltip öğrenciye iade ederek hatalarını göstereceği ve iade edilen bu ödevlerin öğrenciler tarafından bir deftere yazılarak ezberleneceği belirtilmiştir.

Dersin içeriğinin anlatıldığı bölümleri incelediğimizde farklı konularda betimlemeler yapılması, başka yerden hikâye nakli veya yeni metinler üretilmesi, hikâye çeşitleri, yazılanların düzenli olması, konuların süslenerek geniş bir şekilde anlatılmasına yönelik kavramlara yer verildiği ve son olarak da haberleşme ve mektup konularına değinildiği görülmektedir.

“Kitâbet-i Resmiye” başlığına baktığımızda ise altıncı sene işlenecek konular şu şekilde belirlenmiştir:

“*Basit kitâbet ile resmî kitâbetin ayrılması:* Resmî kitâbette olmazsa olmaz olan ciddiyet, özlülük ve açıklık hakkında yeterli izahat, resmî unvanlar (lakaplar) ve bitiş, ibare arasında muhatabın rütbesine ve mevkiine göre kullanılacak olan tabirlerin tek tek beyan ve açıklanması.

Resmî yazışma çeşitleri: dilekçe, tezkire, tahrirat (resmî yazışmalar), derkenar (dipnot), tutanak, lâyiha, tebrikname.

Resmî nutuk: İfade-i müselese (birbirine bağlı olan ifadeler), ifade-i mukkatta'a (ayrılmış olan ifadeler), bağlama usûlü, zarf-fiiller hakkında izahat, bağlama edatları ve fiilleri hakkında bilgiler (Cevad, 2002: 357).

Bu ders içeriği verildikten sonra tenbih bölümünde şu uyarılar yapılmıştır: “Öğretmen derse başladığı andan itibaren her derste öğrenciye mutlaka bir “esas” verip sınıfta kendi huzurunda müsvedde yazdıracak ve sonrasında her birini tek tek sınıf dışında inceleyerek hatalarını işaretletecek ve ertesi derste öğrenciye anlatmaya gayret edecektir. Öğrenci dersin başlarında resmî yazışma çeşitlerini görmemiş olacağından, onlara müsvedde yazmaları için ağır ve önemli esaslar verilemeyeceğinden bir iki satırlık gayet kısa ve özet tezkire yazdırılmakla başlanacak ve yavaş yavaş ilerletilecektir. Öğrenci iki defter tutacak, bunların birine öğretmenin vereceği örnekleri ve diğerine kendi yazacağı müsveddelerle o müsveddelerin düzeltilmiş hâllerini ayrı ayrı yazacaktır.” (Cevad, 2002: 358).

Aynı dersin yedinci sene için olan açıklamalarına baktığımızda ise geçen seneki gibi devam edileceği yalnızca daha önemli ve ayrıntılı müsveddeler yazdırılarak resmî yazışmaların takip edileceği belirtilmiştir. Hatta öğrencilerin yazdığı müsveddelerin sanki devlet dairesine gönderilmiş gibi düşünüp, o daireden gelecek cevap ve tekrar o cevap üzerine yazılacak yazıların vb. öğrencilere yazdırılarak alıştırma yaptırılması ve öğretmen tarafından gerekli düzeltmelerin yapılması istenmiştir. Aynı zamanda hülâsa (özet) ve inha (öneri yazısı) hakkında yeterli bilgilendirmeler yapılacağı ve geçen seneki tenbihin bu sene için de geçerli olduğu, yalnızca ödevlerin derece derece geliştirilmesi gerektiği dile getirilmiştir (Cevad, 2002: 358).

Görüldüğü üzere bu dersin amacı mezun olacak öğrencilere katiplik yapabilecek düzeyde bir yazma becerisi kazandırmaktır. Bu okullardan mezun olan öğrencilerin bir kısmının memurluğa yöneldiği düşünülürse bu, oldukça doğal bir amaç olarak görülecektir. Derste resmî yazışmaya dair kurallar öğretilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra bu bilgiler verildikten sonra, öğrencilere sanki yazıyı gerçekten devlet dairesinde yazıyor gibi uygulamalar yaptırılması, verilen ödevlerin kademe kademe zorlaştırılması yazma becerisini geliştirme adına güzel uygulamalardır.

Livalarda yer alan ve mezun olanların bulunduğu yöreye faydalı işler yapması amaçlanan beş yıllık idâdîler 1913 yılında bakanlığın kararı ile üç yıla indirilmiş ve ilk sınıfı hazırlık sınıfı olarak belirlenmiştir. Kalan iki sınıf da sanayi, ticaret, ziraat gibi

branşlaşmalara yönelik bölümlere ayrılmıştır. Yine aynı sene yedi yıllık idâdîlerin de sultânîye çevrilmesine karar verilmiştir (Ergün, 1996: 218-221).

2.4. SULTÂNÎ MEKTEPLERİ

İlk olarak Mekteb-i Sultânînin (Galatasaray Sultânîsi) açılmasının ardından 1869 Nizamnamesinde başka sultânîlerin de açılması belirtilmiş fakat II. Meşrutîyet'in ilanına kadar bu pek mümkün olamamıştır. “İkinci Meşrûtiyet döneminde yedi yıllık idâdîler iki aşamalı bir çalışmayla ‘sultani’veya ‘lise’ye çevrildiler.” (Ergün, 1996: 220). İlk olarak 1910 yılında vilayetlerde yer alan on iki idâdi sultânîye çevrilmiş, ardından 1913'te de kalan idâdiler sultânîye çevrilmiştir. 1911'de açılan ilk kız idâdisi de yine 1913'te sultânîye çevrilmiştir (Akyüz, 1994: 233; Ergün, 1996: 220-221).

Sultânî mekteplerine devam eden öğrenciler okula belirli bir miktar para ödemek zorunda idiler. Bunun dışında zeki ve maddi durumu olmayan öğrencilerin parasız devam edebilecekleri kontenjanlar da ayrılmıştır. Sultânîlerde eğitim ilk beş yılı ibtidâî sınıfları olmak üzere on iki yıl olacak şekilde planlanmıştır. “İkinci kısım tâlî sınıflar olarak adlandırılmaktaydı. Tâlî kısımda kendi arasında iki devreye ayrılıyordu. Birinci devrenin öğrenim süresi dört, ikinci devrenin ise üç yıldır. Tâlî sınıfların ikinci devresi ise fûnûn ve edebiyat olmak üzere iki şubeye ayrılıyordu.” (Demirel, 2012).

Sultânî mektepleri için 1912'deki programın Türkçe-edebiyat dersleri içeriği aşağıdaki gibidir (Yücel, 1994'ten akt. Işıksalan, 1998):

Tablo 11. 1912 Sultânî Mektepleri Türkçe- Edebiyat Dersleri

Ders	I. Sene	II. Sene	III. Sene	IV. Sene	V. Sene	VI. Sene
	4 Saat	2 Saat	3 Saat	3 Saat	3 Saat	3 Saat
Türkçe	Kırâ'at	Kırâ'at	Kırâ'at	Edebiyat	Edebiyat	Edebiyat
	İfâde-i Merâm ve İnşâ	Takviye-i Hitâbet	Takviye-i Hâfıza			Tarih-i Edebiyyât-ı Osmânî
	Takviye-i Hâfıza	Takviye-i Hâfıza	Sarf ü Nahv			
	Sarf ü Nahv	Sarf ü Nahv	İnşâ			
	İmlâ	İnşâ				
	İnşâ					

Programda yazma becerisine yönelik dersler olarak ifade-i meram ve inşâ, imlâ, inşâ derslerini görmekteyiz. İfade-i meram ve inşâ dersinde öğrencilerin eserleri vurgu ve tonlamaya dikkat ederek okumanın yanında ne anlatmak istediğini anlamaları ve de kendi fikirlerini de ilave ederek aktarmaları istenmektedir.

İmlâ dersi ile alakalı açıklamada haftada bir saat olacağından başka bir şey de değinilmemiştir. Bu derste de daha evvelki mekteplerin programlarında incelediğimiz üzere öğrencilere doğru şekilde yazı yazma üzerinde durulduğunu düşünmekteyiz.

İnşâ dersinin açıklamalarına baktığımızda ise aile mektupları, özel ve ticarî mektupların yazdırılarak bunların dil bilgisi kurallarına da uygunluğu üzerinde durulacağı belirtilmektedir. Aynı dersin ikinci yılında ise resmî yazıların ara sıra yazdırılacağı, daha çok kişisel teşebbüsü ve ahlakî dayanıklılığı artıracak küçük yazılar yazdırıldıktan sonra yazı yazmanın kaideleri olan icâd, tertîb, edâ gibi usullerin öğrencinin de katılımı ile tahtada gösterileceği belirtilmektedir. Üçüncü seneye geldiğimizde ise derste artık yazı yazma usullerinin öğretileceği belirtilmektedir. Öğrencilere bazı mektuplar, hikayeler, tasvir metinleri verilerek bunlar öğretmen tarafında önce sözlü olarak açıklanacağı ardından bir öğrenci tahtaya kaldırılarak yazı yazmanın usulleri olan icâd ve tertibe ait değişik kısımlar yazdırılacağı ifade edilmektedir. Ayrıca tüm öğrencilerin buna katılmasının sağlanması da istenmektedir. Eski eserlerin yeni lisan ile yazdırılması ya da şiirin nesre dönüştürülmesi gibi ödevler verileceği de ilave edilmektedir.

Dördüncü sınıfta edebiyat dersi altında işlenen konulardan biri olan tahrir bahsinde “yazma kuralları, önemi, ana düşünce, hareket, yaratıcılık, düzenleme ve eda; üslûbun çeşitleri ve özellikleri, üslûbun fikir ile uyumu; fikre, amaca, konuya, kavimlerin dehasına, zamana göre uğradığı değişiklikler ve çeşitlenmesi; üslûbun genel özellikleri (açıklık, doğallık, akıcılık, sağlamlık, uygunluk, ahenk, asalet, seçkinlik); üslûbun özel meziyyetleri ve çeşitleri (sade, süslü ve âlî); mecazlar, söz ve anlam sanatları öğretilir.” (Işıksalan, 1998).

1913’te yapılan programa baktığımızda ise tâlî sınıfların (6,7,8,9,10,11,12) programının devre-i ula ve devre-i saniye olarak ayrıldığını görmekteyiz. Bu sınıfların programlarında Türkçe derslerinin durumu aşağıdaki şekildedir (Işıksalan, 1998):

Tablo 12. 1913 Senesi Sultânî Mektepleri Devre-i Ula Türkçe Dersleri

Ders	Altıncı Sene	Yedinci Sene	Sekizinci Sene	Dokuzuncu Sene
Lisân-ı Osmânî	Sarf ü Nahiv (1 ders)	Sarf ü Nahiv (1 ders)	Sarf ü Nahiv (1 ders)	Edebiyat (2 ders)
	Kırâ'at (1 ders)	Kırâ'at (2 ders)	Kırâ'at (2 ders)	Kırâ'at (1 ders)
	Ezber ve İnşâd (1 ders)	Ezber ve İnşâd (1 ders)	Kitâbet (1 ders)	Kitâbet (1 ders)
	Kitâbet (2 ders)	Kitâbet (1 ders)		
Toplam Ders Saati	5	5	4	4

Devre-i Sâniye

Derslerin müddeti birer saattir.

Tablo 13. 1913 Senesi Sultânî Mektepleri Devre-i Saniye Türkçe Dersleri

Ulûm ve Fünûn	Onuncu Sene		Onbirinci Sene		Onikinci Sene	
	Fünûn	Edebiyat	Fünûn	Edebiyat	Fünûn	Edebiyat
Lisân-ı Osmânî	Edebiyat (2 ders)		Tarih-i Edebiyyât (1 ders)		Tarih-i Edebiyyât (2 ders)	Tarih-i Edebiyyât (2 ders)
	Kırâ'at-ı Edebiyye (1 ders)		Kırâ'at-ı Edebiyye (1 ders)		Kitâbet (1 ders)	Kitâbet (1 ders)
	Kitâbet (1 ders)		Kitâbet (1 ders)			Kırâ'at-ı Edebiyye (1 ders)
	Kitâbet (2 ders)		Kitâbet 1 ders			Tenkîdât-ı Edebiyye (1 ders)
Toplam Ders Saati	4		3		3	5

Birinci devrede yazma eğitimi adına yer alan kitâbet dersinde “öğrenci gözlemlerine dayalı, sınırı öğretmen tarafından çizilen basit konulara ilişkin hikâyeler, aile mektupları yazdırılır. Yazı sanatı ve kuralları hakkında (yaratma, düzenleme, tarz ve yazma çeşitleri) bilgi verilir. Hikâyenin temel özellikleri (açıklık, sadelik, tecessüs (merak), zevk alma, gerçeğe uygunluk), mektup yazma kuralları ve örnekleri işlenir. Daha ileri sınıflarda ise çeşitli konular hakkında görüş bildirme kuralları öğretilir, özellikle edebi ve felsefi konulu makaleler yazdırılır.” (Işıksalan, 1998).

Görüldüğü üzere daha önceki mektep programlarında katipliğe hazırlama maksatlı metinlerin yazdırılmasının ağırlıklı olduğu kitâbet dersinin yeni programında farklı türlerde birçok metin yazdırılmaktadır. Öğrencilere mektup ve hikâye yazma kuralları öğretilirken bunlarla alakalı uygulamalar yaptırılması, ilerleyen sınıflarda

edebî ve felsefî metinler yazdırılması da hem yazma becerilerinin gelişmesi hem de öğrencilerin düşünce güçlerinin ilerletilmesi açısından oldukça mühimdir.

İkinci devre programının yazma eğitimi ile alakalı derslerine baktığımızda ise genel olarak 1912 programı ile aynı olduğunu görmekteyiz. Yalnızca Tenkidât-ı Edebiyye derslerinde edebî eserlerin incelenerek edebî eleştiriler yazdırıldığı görülmektedir. Bunun yanında kitabet dersinde şahsî ve genel tasvir uygulamaları, edebî eser eleştirilerinin yazılması, edebî tür çeşitlerine değinmesi ve de hitabet sanatına uygun metinler yazdırılması açısından 1912 programından ayrılmaktadır (Işıksalan, 1998).

İnas sultânîlerinin ders programına baktığımızda da Türkçe öğretimi için Lisan-ı Osmanî adıyla konulan ders içeriğinin erkek sultânîleriyle aynı olduğu görülmektedir (Işıksalan, 1998):

Tablo 14. 1913 Senesi İnas Sultânîleri Türkçe Dersi

Ders	Altıncı Sene	Yedinci Sene	Sekizinci Sene	Dokuzuncu Sene	Onuncu Sene
Lisân-ı Osmânî	Sarf ü Nahiv (1 ders)	Sarf ü Nahiv (1 ders)	Sarf ü Nahiv (1 ders)	Edebiyat (2 ders)	Edebiyat (2 ders)
	Kırâ'at (1 ders)	Kırâ'at (1 ders)	Kırâ'at (2 ders)	Kitâbet (2 ders)	Kitâbet (1 ders)
	Ezber ve İnşâd (1 ders)	Ezber ve İnşâd (1 ders)	Kitâbet (1 ders)		
	Kitâbet (2 ders)	Kitâbet (1 ders)			
Toplam	5	4	4	4	3

1915 yılında yapılan program da hemen hemen 1913 programının aynısı olup bazı konuların yerleri sınıflar arasında değiştirilmiştir (Işıksalan, 1998).

2.5. DARÜŞŞAFKA

Cemiyet-i İslamiye-i Tedrisiye tarafından 1875 yılında kurulan Darüşşafaka II. Abdülhamit devrinde cemiyetlerle alakalı kısıtlamalar sebebiyle 1888'den itibaren faaliyetlerine devam edememesi sonucu padişah himayesine geçmiştir. Hükûmet tarafından atanan farklı müdürler sebebiyle birtakım sıkıntılar yaşanmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanı ile cemiyetlerle alakalı yasakların kalkması üzerine 8 Ağustos 1324 (1908) Darüşşafaka mezunları Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiyeyi yeniden kurmuşlardır. 1 Eylül 1325'ten itibaren bu cemiyet Darüşşafaka'nın idaresini yeniden ele almıştır (Ergin, 1977: 918-922).

Fakir veya kimsesiz çocukların okuması için açılmış olan Darüşşafaka eğitim konusunda oldukça ilerlemiş, dönemine göre oldukça iyi düzeyde bir eğitim vermiştir. Verdiği iyi düzeyde Türkçe eğitim sebebi ile İstanbul’da bazı varlıklı aileler de çocuklarını bu kuruma göndermek istemişlerdir. Kurumun 1899-1900 yıllarına ait ders programında Türkçe öğretimine ilişkin olarak Kitâbet, Sarf-ı Osmanî, Edebiyat-ı Osmaniye ve Ma’lûmât-ı Kanûniyye, İmlâ, Kitâbet ve Tarih, Kavâid-i Osmanî, İmlâ ve Hesab dersleri okutulmuştur (Keçeci Kurt, 2016). Bu kurumda da görüldüğü üzere Türkçe dersi hem dil bilgisi hem de yazma eğitimi alanları ile ele alınarak bunlara yönelik dersler konulmuştur.

2.6. DARÜLFÜNÛN

Daha evvel defalarca açılıp kapanarak üniversite düzeyinde eğitim vermesi amaçlanan Darülfünun II. Abdülhamit döneminde önce 1900’de Darülfünûn- ı Şahane ismiyle üç fakülteli bir üniversite olarak açılmış, 1908’de ise Zeynep Hanım Konağı’na taşınıp İstanbul Darülfünûnu adını alarak 5 fakülteli bir üniversite olarak eğitim vermeye devam etmiştir. Önce 1917’de bir İnas Darülfünûnu açılrsa da bu 1920’de kapatılarak 1921’den itibaren İstanbul Darülfünûnu’nda karma eğitime başlanmıştır (İhsanoğlu, 1993: 524).

Darülfünûnda yalnızca Ulûm-ı Edebiyye Fakültesinde Türkçe-edebiyat öğretiminin yapıldığını görmekteyiz. Bu fakültedeki ders programlarına baktığımızda ise Türkçe dersi ile alakalı özel bir dersin olmadığını, edebiyat alanına ilişkin değişik derslerin olduğunu görmekteyiz. Sözelimi 1900 senesine ait dersler şu şekildedir: “hikmet-i nazariye, edebiyat-ı Osmaniye, Edebiyat-ı Arabîye ve Farîsiye, Edebiyat-ı Fransevîye, Tarih-i Osmânî ve tarih-i düvel, coğrafya-yı umûmi ve coğrafya-yı umranî, ilm-i âsâr-ı atika, usûl-i terbiye ve tedris” (İhsanoğlu, 1943: 195).

2.7. MUALLİM MEKTEPLERİ

1848’de Dârümuallimîn ve 1870’te Dârümuallimât mekteplerinin açılarak öğretmen yetiştirme maksadına hizmet ettiklerini yukarıda dile getirmiştik. 1875’ten itibaren de İstanbul dışındaki vilayetlerde de muallim mektepleri açılmaya başlanmıştır. 1892 yılında yayımlanan bir nizamname ile İstanbul’daki öğretmen okulu Büyük Dârümuallimîn adını alarak ibtidâiye, rüşdiye ve âliye şubelerinden oluşmasına karar verilmiştir (Öztürk, 1993: 551-552).

“Mart 1909’dan sonra Darülmualimîne Müdür olarak atanan Satı Bey köklü yeniliklere girişti. Okulu Fatih’ten Cağaloğlu’na getirdi. Öğrencileri sınavdan geçirip 150’sini alıkoydu, ötekileri çıkardı.” (Akyüz, 1994: 242). Öğretmenlik mesleğine çok önem veren Satı Bey, iyi öğretmenler yetiştirebilmek amacıyla okulun programını kendisi düzenlemiş, gözleme ve deneye dayalı metotlar geliştirmeye çalışmış, aynı zamanda öğretmen adayları için bir de uygulama okulu açtırmıştır (Akyüz, 1994: 242, Ergün, 1996:315).

Tüm bu yeniliklerden sonra 1915’te yayımlanan bir nizamnameye göre İstanbul Darülmualimîn-i Âliyesi adı ile anılan kurum; ibtidâî, ihzarî ve âlî kısımlarından oluşup yatılı eğitim vermekte idi. İbtidâî kısmı ilköğretim öğretmeni, âlî kısmı orta ve yüksek dereceli okullar için öğretmen yetiştirirken ihzarî kısmı ise darülmualimîn-i ibtidâî öğretmeni veya ilköğretim müfettişi yetiştiriyordu (Akyüz, 1994: 243).

1913’te hazırlanan dört yıllık ilköğretmen okulu programına göre Türkçe dersleri şu şekildedir:

Tablo 15. 1913 İlköğretmen Okulu Türkçe Dersleri

Dersler	I. Yıl	II. Yıl	III. Yıl	IV. Yıl
Sarf ü Nahiv, Tahlil ve İmlâ	5	3	2	-
Lisan-ı Osmânî (Kitâbet)	2	3	2	2
Kıraat ve Ezber	3	2	2	3
Hüsn-i Hat	1	-	-	-

Kaynak: Ergün, 1996: 318.

Programda görüldüğü üzere Lisan-ı Osmânî dersi parantez içinde kitâbet adı ile verilmiştir. Dolayısıyla bu derste yazma eğitime yönelik uygulamalar yaptırıldığını düşünmekteyiz. Aynı zamanda öğretmen okulu olması sebebiyle, öğrencilere kitâbet kurallarını öğretme, öğrencilere çeşitli metinler yazdırarak bunların kontrolünü sağlamaya yönelik hususlara da değinilmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

İlk defa 1870 yılında kadın öğretmen yetiştirmek maksadıyla kurulan Dârülmualimât ise 1895-1900 yılları arasında parlak bir dönem yaşamışsa da sonrasında II. Meşrutiyet’e kadar vasat bir okul olarak kalmıştır. II. Meşrutiyet başlarında da yine bu okulla ilgili önemli gelişmeler olmamıştır. Emrullah Efendi taşradan gelen kızların okuyup taşraya öğretmenlik yapmaya gidecekleri yatılı bir okul planlasa da bu okul hemen açılmamış, 1912’de gündüzlü Dâr’ül-mu’allimât açılmıştır.

Kız ilkokullarına öğretmen yetiştiren bu kuruma 1913 yılında idâdî ve sultânîlere de öğretmen yetiştirecek kısım açılmıştır (Akyüz, 1994: 321-322).

3. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ MEKTEPLERİNDE KİTÂBET-TAHRİR ÖĞRETİMİ

II. Meşrutiyet'ten sonra Cumhuriyet Dönemi'ne kadar da eğitim alanında birçok gelişme yaşanmış fakat gerek Osmanlı'nın son dönemde girdiği savaşlar gerekse Kurtuluş Savaşı sebebiyle eğitim faaliyetleri düzenli olarak ve istenilen şekilde yürütülememiştir.

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da yeniliklere başlanmıştır. 3 Mart 1924'te kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile memleketteki tüm okullar Maarif Vekâletine bağlanırken medreseler de kapatılmıştır. Bu kanun ile eğitim öğretim birliği sağlanarak ümmetçi anlayışın bırakılıp millî bir eğitime geçilmesi hedeflenmiştir. “İmparatorluğun bıraktığı okullar ve kurumlar rüşdiye-idâdî yerine ‘orta mektep’, sultânî karşılığı ‘lise’, ibtidâî ‘ilk mektep’ vb adlarla korunmuş, programlar değiştirilmiş, yeni ders kitapları yazdırılmış, öğretmen sayısının artırılmasına çaba gösterilmiş, imkânlar ölçüsünde de yeni okullar yapılmıştır.” (Sakaoğlu, 2003: 175).

Cumhuriyet dönemindeki bir diğer önemli gelişme de Harf İnkılabı'dır. Osmanlı'nın son dönemlerinde de sürekli yapılması gerekliliği üzerinde durulan bu inkılap, ancak Cumhuriyet'in ilanından sonra mümkün olabilmektedir. Türkçenin ses özelliklerini tam olarak yansıtamayan Arap alfabesinin öğretimi de oldukça zordur. Bu sebeplerle 1 Kasım 1928'de Arap harflerinin yerine Latin harfleri kabul edilmiştir. “Halk, daha doğrusu kitle eğitimi Harf Devrimi'nin ilk amacıydı. Bu nedenle kolay okuma ve yazmaya engel oluşturacak işaretler, ara seslere ilişkin harfler öngörülmemiş, yalın ve basit bir alfabe yeterli bulunmuştu.” (Sakaoğlu, 2003: 190). Bu tarihten sonra hızla Millet Mektepleri kurulmuş, bizzat Mustafa Kemal başmuallimlik yaparak halka okuma yazma öğretme seferberliği başlatılmıştır. “Harf devriminin daha ilk yıllarında okul ve öğrenci sayısının arttığı gözlenmiştir. Yeni harflerin basım tekniğinde sağladığı kolaylık, dolayısıyla basılan kitap sayısında da artış sağlamıştır.” (Ortaylı, 2002: 104).

Osmanlı döneminde olduğu gibi cumhuriyet yıllarında da okullardaki öğretim programları üzerinde değişiklikler yapılmış, yeni öğretim programları hazırlanmıştır. İlk program 1924'te hazırlanırken “1924, 1926, 1930, 1936, 1948, 1968 yıllarında ilkokul

programları; 1924, 1929, 1938, 1949 yıllarında da ortaokul programları” (Kırkkılıç ve Akyol, 2007:4) hazırlanmıştır.

1928 Harf İnkılabından sonra hazırlanan “1929 yılı okul programları Türkçenin öğretimi ve ana dili olarak benimsenmesi bakımından ayrıca önem taşımaktadır.” (Girgin, 2011:15). Bu program ile birlikte dil ve edebiyat öğretimi tek bir başlık altında ele alınarak ders isimleri “Türkçe” olarak geçmeye başlamıştır.

3.1. İLK MEKTEPLERDE KİTÂBET- TAHRİR ÖĞRETİMİ

“Cumhuriyet döneminde, en çok ilköğretime önem verilmiştir. Çünkü ilköğretim inkılapları, layikliği topluma benimsetecek, özellikle geniş kırsal kitlelerin davranışlarını değiştirecek bir araç olarak görülmüştür.” (Akyüz, 1994: 303). Her ne kadar istenilen hedeflere ulaşmak o koşullarda hemen mümkün olmasa da eğitim konusunda birçok çalışma yapılmaya çalışılmıştır. İlk olarak 1924 Anayasası ile ilköğretim parasız ve zorunlu hâle getirilmiştir ve 1924 yılında bir öğretim programı hazırlanmıştır.

Bu program şu şekildedir (Aslan, 2011):

Tablo 16. 1924 Senesi İlk Mektepler Ders Programı Türkçe Dersleri

Dersler		Erkekler					Kızlar				
		Sınıf					Sınıf				
		1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Türkçe	Alfabe	12	-	-	-	-	12	-	-	-	-
	Kıraat (İnşâd ve Temsil)	-	4	3	2	2	-	4	3	2	2
	İmlâ	-	2	2	1	1	-	2	2	1	1
	Tahrir	-	1	-	2	2	-	1	-	2	2
	Sarf	-	-	-	1	1	-	-	-	1	1
	Yazı (Sülûs-Rıka)	-	2	1	1	1	-	2	1	1	1

Görüldüğü üzere programda Türkçe dersinin farklı öğrenme dallarına ayrılarak işlenmesi planlanmıştır. Yazma eğitime yönelik olarak görebileceğimiz dersler de tahrir, imlâ ve yazı dersleridir.

İkinci, dördüncü ve beşinci sınıflarda okutulması planlanan tahrir derslerinde amaç öğrencilere günümüzdeki manada yazma becerisi kazandırmak, duygu ve düşüncelerini yazılı olarak ifade etmelerini sağlamak, bir kompozisyon oluşturabilmeyi öğretmektir. Öğrencilerin bunları yaparken inceleme ve gözlem sonucunda yapmasını da sağlamaktır (Uluslu ve Aytan, 2018).

İmlâ derslerinin de devam ettiğini görmekteyiz. Bu derste de yine Osmanlı döneminde olduğu gibi “doğru yazma” üzerinde durulmuştur. İlk olarak kopya ile başlayan derste öğretmenin yaptıracağı dikte çalışmaları ile de doğru yazma becerisi kazandırılmaya çalışılmış ve noktalama işaretleri üzerinde de durulmuştur (Ulusı ve Aytan, 2018).

Son olarak ikinci sınıftan beşinci sınıfa kadar gösterilmesi planlanan yazı dersinde de şekil olarak güzel yazı yazma üzerinde durulduğunu düşünmekteyiz.

1926 ve 1930 yıllarında da program yapılırsa da bu programlarda 1924’ten büyük bir farklılık göze çarpmamaktadır. Yine yazma eğitimi alanında tahrir, imlâ ve yazı derslerinin olduğunu ve hedeflerinin 1924 Programı ile benzer olduğu görülmektedir. Yalnızca 1930 Programı’nda artık yeni alfabe kabul edildiği için onun üzerinde durulmuş, “dik temel yazının öğrencilerin yazma alışkanlıkları ve düzgün yazmaları açısından daha kullanışlı olduğu ifade edilmiştir.” (Ulusı ve Aytan, 2018).

1936 yılında yapılan programa göre ders ilk mektep ders çizelgesi şu şekildedir:

Tablo 17. İlkokulların Haftalık Ders Çizelgesi 1936

Dersler	1.Devre			2.Devre	
	1.Sınıf	2.Sınıf	3.Sınıf	4.Sınıf	5.Sınıf
Türkçe	10	7	7	6	6
Tarih	-	-	-	2	2
Coğrafya	-	-	-	2	2
Yurt Bilgisi	-	-	-	2	1
Tabiat Bilgisi	-	-	-	3	3
Aile Bilgisi	-	-	-	2	2
Hayat Bilgisi	5	6	7	-	-
Hesap-Hendese	4	4	4	4	5
Resim-İş	4	4	4	2	2
Yazı	-	2	1	1	1
Müzik	1	1	1	1	1
Jimnastik	2	2	2	1	1
Yekün	26	26	26	26	26

Kaynak: Demir, 2018: 84.

Bu programda Türkçe tek bir ders olarak ele alınmış, ders ile alakalı yapılan açıklamalarda değişik beceri alanlarına yönelik hedefler dile getirilmiştir. Türkçe dersinin genel hedefleri arasında Türk Dil İnkılabı’nın idrak edilmesini sağlamak, öğrencilerin kendilerini sözlü ve yazılı olarak ifade edebilme becerilerini geliştirmek, dilimizin kaidelerini öğretmek ve kelime hazinelerini geliştirmek gibi hedefler belirlenmiştir. Çalışmamızın konusu olan yazma becerisinin geliştirilmesine yönelik

açıklamalara baktığımızda ise öğrencilere gezi, gözlem ve incelemeler yaptırılarak bunlardan yola çıkarak duygu ve düşüncelerini yazılı olarak ifade etme becerisi kazandırma, bu yazdıklarını okul gazetesi gibi yerlerde paylaşma gibi hedefler belirlenmiş ve yazılacak metinlerin de öğrencilerin seviyelerine uygun olması uyarısında bulunulmuştur. İmla başlığında da yine dikte çalışmalarının yapılması ve yazılanların akranlar tarafından da değerlendirilmesi belirtilmiştir (Demir, 2018: 85-86, Ulusu ve Aytan, 2018).

3.2. İKİNCİ KADEME MEKTEPLERDE KİTÂBET- TAHRİR DERSLERİ

“Lise, eski idâdîler, Cumhuriyet devrinde ikiye bölünüp birinci devresine orta mektep ikinci devresine lise dediğimiz okullar mana ve mahiyet itibariyle orta tahsili verici müesseselerdir.” (Yücel, 1994’ten akt. Dilek, 2016). 1924 yılında yapılan programa göre:

Tablo 18. 1924 Senesi Lise Türkçe ve Edebiyat Ders Saatleri

Dersin Adı	Birinci Devre			İkinci Devre		
	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	5. Sınıf	6. Sınıf
Türkçe ve Edebiyat	7	5	5	3	3	2

Türkçe ve edebiyat adı ile verilen derste birinci devre için yazma becerisine yönelik olarak kitâbet ve imlâ başlıkları yer almaktadır. Kitâbet dersinde “öğrencilerin izlenimlerinden yola çıkarak nitelikli yazılar yazmalarını sağlamak” (Ulusı ve Aytan, 2018) gayesi belirlenirken imlâ dersi içinse “öğrencilerin sarf ve nahiv kurallarına uygun olarak yazma becerisi kazanmaları” (Ulusı ve Aytan, 2018) hedefi belirlenmiştir. Aynı programın ikinci devre kısmı içinse “Tahrir mevzuları hayattaki ihtiyaçlara tekabül etmelidir. Çocuk, şahsi müşahedeleriyle yazı hazırlamakta serbest olmalıdır. Mamafih muallimin esasını, hududunu çizerek vazife vermesi icap eder. Tahrir dersleri yine talebenin müşahade ve tahassüslerine, muallimin vereceği esas, hudud muayyen mevzulara ait olmak üzere mütekamilen devam etmelidir” (Temizyürek ve Balcı, 2006’dan akt. Temizkan ve Atasoy, 2014) açıklamaları yer almaktadır.

1929 yılında yapılan program ise Türkçe öğretimi adına oldukça önemlidir. Türkçe dersinin kapsamlı bir şekilde ele alındığı bu program, günümüze kadar yapılan birçok programa da temel oluşturmıştır. Türkçe derslerinin amaçları belirtilirken "Dersler; talebeye, birtakım hakikatleri kuru kuruya öğretmekten ziyade, onlarda mefkûreler, tavırlar, maharetler ve itiyatlar kazandırmaya bir vasıta olarak kullanılmalıdır. Bu itibarla orta mektepte Türkçe dersleri bir ilim olarak değil bir sanat

olarak tedris edilmeli ve nazarî olmaktan ziyade amelî bir mahiyeti haiz olmalıdır." (Uluslu ve Aytan, 2018) ifadeleri yer almaktadır.

Tablo 19. 1929 Senesi Orta Mektep ve Lise Türkçe Dersleri

		Kıraat	Gramer	Tahrir	Edebiyat Tarihi	Edebî Tetkikler	Top.
Birinci Devre	Sınıf I	3	2	2	-	-	7
	Sınıf II	2	2	1	-	-	5
	Sınıf III	3	-	1	-	-	4
	Toplam						16
İkinci Devre	Sınıf I	2	-	1	-	-	3
	Sınıf II	1	2	1	1	-	3
	Sınıf III	1	-	1	1	-	3
	Fen Ede.	1	-	1	1	2	2
	Toplam						11

Kaynak: Girgin, 2011.

Bu programda Türkçe dersi üç temel dil becerisi olan gramer, okuma ve yazma açısından ele alınmıştır. Yazma eğitimi için konulan tahrir dersi hem orta mektep hem de lise kısmında okutularak her iki devrede de öğrencilerin yazılı anlatım becerilerini geliştirme üzerine ders devamlılığı uygun görülmüştür.

1929 Programı üzerinde daha sonra birtakım değişiklikler yapılmıştır. 1934'te orta mektepte okutulan derslerin adı Türkçe, lisede okutulan derslerin adı edebiyat olarak değiştirilmiştir. 1935'te öğretmen kılavuz kitapları oluşturulmuş, 1936'da gramer müfredattan çıkarılmış, 1940'ta tekrar eklenmiştir.

1938 yılında yapılan programa baktığımızda ise Türkçe öğretimi ile alakalı ders dağılımının şu şekilde olduğunu görmekteyiz (Kültür Bakanlığı, 1938):

Tablo 20. Erkek Ortaokulları Ders Cetveli

Dersler	Sınıf – I	Sınıf - II	Sınıf - III
Türkçe	6	4	4
Elyazısı	2	-	-

Tablo 21. Kız Ortaokulları Ders Cetveli

Dersler	Sınıf – I	Sınıf - II	Sınıf - III
Türkçe	5	4	4
Elyazısı	2	-	-

Türkçe dersi programında yapılan açıklamalar incelendiğinde tahrir derslerinin gayeleri olarak öğrencilerin gözlem ve fikirlerini düzenleyip ifade etmelerini sağlamak,

anlamını kavrayarak kullandığı kelimelerin sayısını artırmak, mektup yazmayı ve muhitini tanıtıcı yazılar yazmayı öğretmek, yazacağı kelimeleri yanlışsız yazmayı öğretmek gibi amaçlar belirlenmiştir.

Bundan başka her sınıf için konular belirlenirken de öğrencilerin yazma becerilerinin tam manasıyla gelişmesini sağlayacak konular seçilmiştir. Birinci sınıf için okuduğu bir kitabı tanıtmak, bir hikâyenin devamını yazmak, kitaplarda okunan bazı konuların telkin ettiği fikirleri genişleterek yazmak gibi konular seçilmiştir.

İkinci sınıfta hayalî seyahatler yazmak, farklı kitap karakterleri arasında diyaloglar yazmak, diğer derslerdeki ilgi verici şeylerle ilgili tasvirler yapmak, gezip gördüğü yerleri anlatan yazılar yazmak gibi konular belirlenmiştir.

Üçüncü sınıfta ise meslekleri tanıtan yazılar yazmak, kitapta okunan bir olayı bugün gerçekleşiyor gibi bir gazete haberine dönüştürerek yazmak, farklı kitap karakterleri arasında mektuplar yazmak, dilekçe ve resmî yazılar yazmak, tasvir metinleri yazarken farklı duyulara hitap edebilmeyi sağlayacak metinler yazmak gibi konular seçilmiştir. Aynı zamanda her sınıf düzeyinde millî ve vatanî konularda yazı yazmak konusu da belirlenmiştir.

Tüm bu konular verildikten sonra yapılan uyarılarda da öğrencilerin yazdıkları yazıları mutlaka arkadaşları ile paylaşmaları ya da okul mecmuasında yayımlamaları, bir metni yazmadan önce o konu üzerinde sınıfta sohbet edilmesi, öğretmenin yazılan yazılarda öğrencilere kendi yanlışlarını bulmayı da öğretmesi gibi hususlara değinilmiştir.

Aynı programın lise kısmında dersin adı edebiyat olarak değişmekte ve daha çok edebî bilgiler ağırlıklı bir ders olmakla birlikte her sınıfta bir saat tahrir dersine de ayrılmıştır. Bu dersle alakalı olarak birinci sınıf için “Talebenin umumî bilgi seviyelerine uygun mevzular, tasvir, tahkiye, mektup, ufak dissertation (mütalâaname)ler, compte - rendu (icmâl)ler.” (Kültür Bakanlığı, 1938) açıklaması yapılmıştır. İkinci sınıf içinse “Talebenin umumî bilgi seviyelerine uygun mevzular: Tasvir, tahkiye, gerek Kıra’at kitaplarında, antolojilerde, broşürlerde mevcut parçalarda, gerekse öğretmenlerin hariçten seçecekleri eserlerde ve sınıfta eseri tetkik edilmiş muharrirolere dair eissertation (mütalâanâme)lar ve gene bu gibi eserlere ait edebî tahliller ve büyükçe bir eser (meselâ bir roman veya piyes) hakkında compte - rendu

(icmâl)ler.”(Kültür Bakanlığı, 1938) açıklamaları yapılırken üçüncü sınıfta da ikinci sınıf ile aynı şekilde işleneceği belirtilmiştir.

3.3. YÜKSEKÖĞRETİM KADEMESİNDE KİTÂBET- TAHRİR ÖĞRETİMİ

“Cumhuriyet hükümeti başlangıçtan beri yenilik ve devrimlere beklenen sıcaklıkta yaklaşmayan İstanbul Darülfünûnu’na eğilerek 31.5.1933 tarih ve 2252 sayılı yasa ile bu tarihî kurumu kapattı. 1.8.1933’te İstanbul Üniversitesi’nin kuruluşuna geçildi.” (Sakaoğlu, 2003: 219). İstanbul Üniversitesi’nin ardından yüksek öğretimi cumhuriyetin yeni başkentine taşımak amacıyla Ankara’da yeni fakülteler açılmış, İstanbul’daki Mülkiye Mektebi Ankara’ya taşınmıştır. Bunlar dışında da gerek İstanbul ve Ankara gerekse başka illerde yüksek öğretim kurumları açılmıştır.

Öğretmen mektepleri konusu da erken cumhuriyet döneminin önemli konularından biridir. Özellikle yeni Türk alfabesinin kabulünden sonra okuma yazma seferberliği başlatılmış, okuma yazma bilmeyen kimse kalmaması için çalışmalar yapılmıştır. En uzak köylere bile okul açma amacı güdülmüştür. Fakat ülkede yetişmiş yeterli sayıda öğretmen bulunmaması bu amaçlara ulaşmayı zorlaştırmıştır. Bu sebeple yeni öğretmen okulları açılarak eğitimli öğretmenler yetiştirilmek hedeflenmiştir. Yalnızca şehir merkezlerindeki öğrenciler için değil köylerdeki çocuklar için de ayrı öğretmen okulları düşünülmüş ve köy muallim mektepleri açılmıştır. Bu okullardan “Kayseri’deki 1932’de, Denizli’deki 1933’te birer İlköğretmen Okulu yapılarak söndürülmüş” (Sakaoğlu, 2003: 217) olsa da daha sonra yine köy hayatı için gerekli bilgilerin de öğretildiği Eğitim Yurtları projesi de uygulanmıştır.

1924 tarihli İptidâi Darülmuallimîn ders programına baktığımızda Türkçe öğretimi ile alakalı olarak yalnızca “yazı” dersinin yer aldığını görürken (Matbaa-i Âmire, 1340: 3) 1931 tarihli programda ise Türkçe öğretimi ile alakalı dersler şu şekildedir:

Tablo 22. 1931 Senesi Darülmuallimîn Türkçe Dersleri

Dersler	1. Sene	2. Sene	3. Sene	4. Sene	5. Sene
Edebiyat	-	-	5	3	3
Türkçe	6	5	-	-	-
El Yazısı	1	1	-	-	-

Kaynak: Öztürk, 2007: 99.

İKİNCİ BÖLÜM

KİTÂBET DERSLERİ ADLI ESERİN TRANSKRİPSİYONU

1. ESERİN TRANSKRİPSİYONU

‘Ali Seydî

Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne İ‘dâdisi Kitâbet Mu‘allimi

Kitâbet Dersleri

Biñ İki Yüzü Mütecâviz Kelimâtı Hâvî Bir Lügatce ile Müzevveldir

Ma‘ârif Nezâret-i Celîlesiniñ Ruḥṣatı Hâi’zdir

Dersa‘âdet

(A. Aşâdüryân) Şirket-i Mürettebiye Maṭba‘âsı: Bâb-ı ‘Âlî Caddesinde Numero

52

1321

Kitâbet Dersleri

Biñ İki Yüzü Mütecâviz Kelimâtı Hâvî Bir Lügatce ile Müzevveldir

Eşer

‘Ali Seydî

Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne İ‘dâdisi Kitâbet Mu‘allimi

Ma‘ârif Nezâret-i Celîlesiniñ Fî 10 Cemâzi-el Evvel Sene 321 ve’l 22 Temmuz

Sene 319 Târihli ve 107 Numerolu Ruḥṣatnâmesiyle Ṭa‘b Olunmuştur

Dersa‘âdet

(A. Aşâdüryân) Şirket-i Mürettebiye Maṭba‘âsı: Bâb-ı ‘Âlî Caddesinde Numero

52

1321

Ârtîn
Âşadûryan
Şirket-i Mürettebiyye Maṭba‘ası
İstanbul Bab-ı Âlî Caddesinde
Numero
52

Muqaddimedir

Men ğayr-ı liyâkat vazîfe-i tadrîsiyesi ‘uhde-i ‘âcizânemde bulunan Mekteb-i Mülkiye-i Şahane İ‘dâdîsi kitâbet mu‘allimliğinde sebķ eden tecârib-i fa‘liye netîcesi olmak ve eşnâ-yı tedriste talebeye numûne olarak yazdırılan müsevvedâttan mürekkebe bulunmak üzere bu eşer-i nâcizi vücuda getirdim.

Sâye-i ma‘ârif sermaye-i ğazret-i ğilâfetpenâhîde ân be ân sâhaârâ-yı ‘âlem maţbûât olan bu ğadar âşâr-ı ceyyide ve mühimme miyânına idĥâle ve erbâb-ı kalem ve dâniş tarafından imâle-i nazar-ı müţâla‘aya değeri olmayan şu eşer-i kemter, maĥzâ talebeniĝ te‘mîn-i istifâdesi maķşadıyla tertîb edilmiş ve binâ‘en ‘aleyh ittiĥâz ettiĝim hedefiĝ – vâreste-i kaffe-i îzâĥ olan- ğudsiyetine binâe’n neķâi’s münderecâtının maţhar-ı müsâmaĥa olacaĝına ümidim berkemâl bulunmuştur.

Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne İ‘dâdîsi

Kitâbet Mu‘allimi

Ali Seydî

Birinci Ders- Medĥal

Bî-mennihi te‘âlâ bugün “uşûl-i inşâ” dersine başlayacaĝız. ‘Ulûm-ı edebiyyeniĝ mühim bir şu‘besini teşķil eden ve mevzu‘ ve ğâyeti i‘tibarıyla “fenn-i teblîĝ-i merâm” vaşfına lâyıķ olan bu fenn-i celîlin mâhiyet ve ehemmiyeti ĥaķķında uzun uzadıya söz söylemeye ĥâcet yoktur. Çünkü ĥâbiliyet-i tekellüm; evlâd-ı beşeriĝ ĥazine-i fıtratından naşibi olan cevâhir kemâlatıĝ ehemm ve a‘zamî olup maţhariyyet-i âliyeyi ĥâl-i tabi‘îden ziyâde şa‘şa‘adâr eden kalemidir.

Binâ‘en‘aleyh, taĥrîren ifâde olunan bir söz; reşehât-i fikriyyeniĝ bir numûnesidir.

Kitâbet sâyesinde değil midir ki â‘şâr-ı mâżîyede yaşıyan erbâb-ı kalem bugün bize ĥarşı mütekellim bulunur.

Kitâbetiĝ te’sîr-i câvidânısına şu da delâlet etmez mi ki aĥlâfımızda ancak kalemimizle ĥitâp etmek şalâĥiyetine mâlik bulunuyoruz.

İşte mahîyetini şu birkaç söz ile anlatmak istediĝimiz uşûl-i inşâ ve kitâbet taĥrîren ifâde-i merâmdan i‘bâret bir tarz-ı nâfi‘ ve medĥal-i edebiyât olmak ĥasebiyle

ķavâ'id-i lisânîñ muķteziyât-ı aķkâmına tâbi' ya'ni lafz ve ma'nâ ģaysiyyetiyle birçok deķâi'ķ ve taķayyüdâtı câmi'dir.

Elfâz, bir 'ibâreniñ cismî olarak telaķķi olunur ise, ma'ânâ daģi o cismin ruģu olmak üzere ķabûl olunabilir. Meşelâ:

Ma'nâsı müzeyyen ve faķaķ elfâzı muķanķan bir cümle 'aynıyla baķır bir yüzüğün ķıymetdâr bir muķafazaya ķonulmasına beñzediģi gibi, güzel bir fikri râbıtasız, münâsebitsiz elfâz ile ifâde etmek de muraşsa' bir yüzüğü kirli paķavralar içinde ģıfz eylemek gibidir.

Binâ'en 'aleyh,- ma'nâ muķaddem olmak şartıyla – lafz ve ma'nânîñ yekdiģerine mütenâsib olmuş kitâbetten maķşûd olan "vuzûh"uñ ģuşûlüne ģadimdir. Ĥalbuki, kelâmîñ vâziķ olmaması ya saķâmet-i efkârdan yaķut ifâde-i merâma 'adem-i iķtidârdan inbi'âş edeceģi cihetle evvel-emirde yazılacak şey'in selâmet-i mâi'l ve ma' nâsına ve ikinci derecede tezyînât-ı lafziyesine 'aķf-ı ehemmiyet olmak icâb eder.

Kitâbet; resmî, ģuşûşî nâmlarıyla iki ķısma ayrılabilir.

Kitâbet-i resmiye: Devâir ve aķlâm-ı devlette cârî tarz beyân ve ifâde olup kendine maķşûş birķaķım uşûl ve ķavâ'id şâmil ve bu uşûl ve kavâ'id daha yuķarıkı şınıfların proģramına dâķil olduģundan burada ondan baķşe lüzûm görülemedi.

Kitâbet-i ģuşûşîye ise: bizim bu sene ta'ķib edeceģimiz meslek-i beyândan 'ibârettir ki bu da 'âi'le mektûblarını, iķvân beynindeki muķâberât vesâi'reyi ģavîdir. İşte bugünden i' tibâren ona ģaşr-ı naķar-ı i' tinâ edeceģiz.

Birinci Faşıl

Naķariyât

İkinci Ders- Şerâi't ve Erkân-ı Kelâm

-2-

1- Bir 'ibâreniñ maķbûl ve mergûb olabilmesi şerâi't ve erkân-ı kelâma muvâfaķâtına vâbestedir. Evvel-emirde şerâi't-i kelâmı îzâķ edelim.

Her türlü ifâdât ve' ibarâtta kelâmîñ tâbi' olması lâzım gelen şerâi't lafz ve ma' nâ i' tibârıyla teģallûf eder.

2- Şerâi't-i lafziye ber-vech-i âtîdir:

Evvelen, yazılacak 'ibâreniñ imlâ ģaķâlarından sâlimiyeti.

Şâniyen, isti‘ mâl edilecek elfâzın âdaba ve isti‘ mal-i üdebâya muvâfağıyeti.

Şâlişen, ‘ibârenin elfâz garîbe ve me’nûseden şıyâneti.

Râbi‘ an, edevât ve ef‘âl-i rabtîyenin mümkün olduğu kadar maḥdûdiyeti.

Ḥâmisen, lisâna rekâket, tab‘a şıḳlet verecek elfâzın ‘adem-i isti‘ mâli.

Sâdisen, elfâzı kavâ‘id-i lisânın icâb ettiği şûrette terkîb ile meşelâ leff u neşr¹ şan‘atının ve şıfat ve mevşûf ve izâfât ve şerâi’înin gözetilmesi.

3- Şerâi’î-i ma‘neviye şunlardır:

Evvelâ, ma‘nânın elfâz ve tezyînâta fedâ edilmemesi.

Şâniyen, maḳşadın az sözle ifâdesiyle beraber ma‘nânın daḫi vâzih ve metîn ve mümkün olduğu kadar parlak bulunması.

Şâlişen, mevzu‘un² evvel-emirde mâhiyeti zihnen tefekkür ve muḥâkeme edilerek ba‘de levḫa-i kırtâsa nakl edilmesi.

Rabi‘ân, “erkân-ı kelâm” denilen şerâi’î-i erba‘aya ri‘âyet olunması.

4- Erkân-ı kelâma gelince onlar da: ibtidâ, taḥallüş, maḳşad, intihâ.

5- İbtidâ yaḥut berâ‘at-i istihlâl, maḳşada girişmezden evvel maṭlab ve merâmı îmâ eder işarât-ı ḫafiyyeyi ḫâvi olan ve kelâmın maṭla‘ı olarak îrâd edilen ifâde-i evveliyedir.

6- Taḥallüş, ibtidâ ile maḳşadı -beynlerindeki ‘alâka sebebiyle- birbirine rabt için bir medḫal bulmaḳtan ‘ibârettir.

7- Maḳşad, taḥrîr-i kelâmdan maḳşûd olan maddedir.

8- İntihâ, kelâmın nihayeti ve binâ‘en‘aleyh sem‘ın en sonra telaḳḳi ettiği maḫal olup nefsinde mürtesim ḳalacağından ve bunun ḫüsnî mâḳablinin ḳuşûrunu setre ḳubḫî mâḳablinin ḫaselini izâleye bâdî olacağından kemâl-i ṭalâḳatle ve netice-i merâmın

¹ Bir cümlede iki veya daha ziyâde elfâzı bir araya toplayıp ba‘de her birinin müte‘allikini sırasıyla serd ve îrâd ilk ya‘nî soñ birinci lafzın ilk birinci lafza ve ikincinin ikincisine... İlâ ahire ‘âit ve râci‘ olacak şûrette tertib edilmek şan‘atına “leff ü neşr” denilir. Meşelâ: “Faşl-ı rebî‘in ḫayvânât ve nebâtât üzerine olan te‘şirâtının bir de onların deverân-ı dem ve seyelân-ı ‘uşârelerini teşdîd etmiştir.” ‘ibâresinde “ḫayvânât” birinci, “nebâtât” ikinci olarak zıkr olunduğundan ḫayvânâta ‘âit olan “deverân-ı dem” evvel nebâtâta râci‘ bulunan “seyelân-ı ‘usâre” terkîbi soñra zıkr olunmuştur. İşte böyle tertib sırasıyla olan terkîbler leff ü neşr şan‘atına muvâfiḳtır. Faḳaṭ bu noktaya ri‘âyet olunmayıp da kelimât ve terkîbât gelişigüzel te‘lif ve tertib olunur ise işte böyle olan ifâdelere “leff ü neşr-i müşevveş” denir.

² Mevzu‘, yazılacak şey’in esâs ve mâhiyeti demektir ki bu maḳâmda “madde, zemin” kelimeleri de isti‘ mâl olunabilir.

gâyet mülâyemetle tekrâr edilmesinden ve bir tarz-ı latîfe ile hitâm verilmesinden ‘ibârettir ki buña “hüsni hitâm” dahi denilir.

Mișâl:³

Bir nüsha-i nâdire-i kemâlât vaşfına sezâvâr olan zât-ı ‘âli-i edibânelerinin... nâm eşer-i nevîni bu kere yed-i ‘âcizâneme vâşıl ve kirâren mütâla‘asıyla göñlümde ezvâk ve eşvâk-ı vefire hâşıl oldu. ‘Umûmun istifâdesine hâdim olan şu eşer-i bihter ‘ale-l huşûş erbâb-ı şebâba güzel bir rehber olacağından bütün evlîyâ-yı etfâlin mazhar-ı şükrânı olacaklarına şüphe yoktur. Bundan tolayı zât-ı ‘âli-i kerîmânelerini ‘an şamîm-il kalb tebrîke ictisâr ve daha nice hidemât-ı nâfiyeye muvaffakiyetleri duâ‘ını îşâl-i kabûlünle perverdigâr eylerim. Ol bâbda.

Üçüncü Ders- Uşûl-i İmlâ

-3-

Mütâla‘a-i lisân-ı vâşıta-i tekellüm ise imlâ da ziyân-ı kitâbettir. İmlâsız ifâde, dilsizî şavtı ma‘nâsına benzer. Binâ’en‘aleyh imlâ bahşı en ziyâde ehemmiyet verilecek mebâhişten biri olmasıyla bu bâbda muhtaşaran ba‘zı îzâhât i‘tâsı münâsib görülmüştür.

9- Kelimât-ı ‘Arabiyyeden ba‘zıları te-i gerd ile (ة) ve ba‘zıları da te-i tevîl (ت) ile nihayetlenir. Te-i gerd ekseriyya müe’neş i‘tibâr olunan kelimelerin ahîrine lâhîk olup tenvînlendikleri zamân âtîdeki şekilleri ahz edilir:

Merhamet=merhameten, ‘inâyet=‘inâyeten, mürüvvet=mürüvveten, aşâlet=aşâleten, hürmet=hürmeten, vekâlet=vekâleten, ri‘âyet=ri‘âyeten gibi.

Te-i tevîl ise, nefsi kelimedden olup kendisine tenvîn ilhâk olunduğu vakit mezkûr tâ’dan sonra bir elif götürülerek üzerine iki üstün vaz‘ olunur:

Muvaqqat=muvaqqatan, iltifât=iltifâtan, mîkât=mîkâtan mişlü.

10- Mübtedîleri teşvîşe düşüren ahvâlden biri de elfâz-ı ‘arabiyyeden i‘lâl ve idgâma uğrayan kelimelerin tarz-ı tahrîridir.

‘Arapca bir kelimedde evvelkisi sâkin, ikincisi müteharrik olarak bir cinsten iki harfin biri de cem‘ olunmasıçûn harfin biri idgâm ya‘ni diğesine zamm olup üzerine iş bu (ّ) teşedîd ‘alâmeti konulur. Meşela:

³ ibtida’, tahliş, maqşad, intiha.

Zîmmet, şarraf, keşşâf, mu‘azzez, terakki ve emsâli ki bunlar telaffuzda:

Zîmmet, şarraf, keşşâf mislû iki harfli zannolunurlar.⁴

Böyle kelimelerin bir veya iki harfli mi olduğunu bilmek, onların ‘Arapça olup olmadığını tefrîk ile mümkün olur. Çünkü, Türkçede şedde olmadığından “belli, kullanmak, bellemek, şallamak...” gibi kelimeler söylendiği tarzda ya‘ni iki harfli olarak yazılır.

11- İmlâda yazıldığı halde okunmayan yâhut diğer harf şedâsıyla okunan harfler: Bu harflerin birincisi “elif”tir.

Evvelen, üzerinde tenvîn bulunan elifler okunmaz:

ihyâyen, ba‘zen, uşûlen, nizâmen gibi.

Sâniyen, âtîdeki kelimelerde elifler okunmaz:

mebde’, melce’, me’haz gibi.

Sâlişen, lamı okunan harf ta‘riflerinin elifleri okunmaz:

min-el kadîm, bi-l-fi‘l, ‘ind-el imtiḥân, led-el iktizâ, ve-l ḥaşl gibi.

Bu harflerin ikincisi ekseriyya üzerine üç nokta konulan sâgır kâf’tır.

Evvelen, “nun” şedâsı veren kâflar okunmaz:

karânlık, Karlıca, anlamak, baḡa, saḡa, oḡa, onun, senin, deḡiz gibi.

Sâniyen, “vav” gibi telaffuz olunan kâfler okunmaz:

öḡünmek, düḡün, güvenmek, dövmek...gibi.

Sâlişen, “ya” gibi telaffuz olan kâfler okunmaz:

eḡlence, eḡe, iḡne, deḡnek...gibi.

Bu harflerin üçüncüsü “lâm”dır.

‘ale’d-devâm, ‘ale’t-taḡkîk, ‘ale’s-seḡer, lî-ecli’t-taḡşîl, bi’z- zât, bi’d-defa‘ât, bi’t-tamâm, taḡt-el-semâ’...gibi⁵

Ḥurûf-ı mezkûrenin dördüncüsü “vav”dır.

⁴ Günümüz harflerine aktarıldığında yazılışları aynı görünse de Arap alfabesi ile yazılan orijinal metinde yazılışları farklıdır. (ç.n)

⁵ Kâ‘ide: harf-i ta‘rifin lâmi şu “te, şe, dal, zel, ra, ze, sin, şın şad, ḡad, tı, zı, nun” harflerine teşâdüf ediñce okunmaz.

Evvelen, harf-i med olur ise okunmaz:

bu, o, şu, uyku...gibi.

Sâniyen, üzerinde hemze bulunur ise okunmaz:

su'al, mü'min, mü'ezzîn, mü'ebbed, mü'ebbed, mü'temen, mu'aḥaze, mü'eccel gibi.

Sâlişen, kelimât-ı Fârisîye'de "hı" ile "elif" arasında bulunur ise okunmaz:

ḥavâb (ḥâb), ḥovâce (ḥâce), üstüḥvân (üstüḥân), ḥavâh (ḥâh), ḥavahişkar (ḥâhişkar) gibi. ⁶

Bu harflerin beşincisi" ha-i sâkine"dir ki hareke olduğu zamân okunmaz:

müstaḥsen, 'aleyh, sâmi, nebeviyye, ilâhi...gibi.

Bu harflerin altıncısı elif-i maḥşûre şeklinde yazılan "ya"lardır ki, elif gibi okunur:

da' vâ, mecrâ, ma' nâ, mevlâ, evlâ... gibi

12- İmlâda yazılmadığı halde okunan veyâ sâi'r harf şedâsı veren ḥurûfât.

Birincisi eliftir:

zâlik, kezâlik, lakîn, Allah, ilah, raḥman, hazâ, işḥâk gibi.

İkincisi dâdtır:

rızâ, zâbiṭ, zabṭ, maḥbaṭa, imzâ, Ramazân, zâmin, tazmîn, darbḥâne, 'arz, ırz, arâzi... gibi. ⁷

Dördüncü Ders- Uşûl-i İmlâdan Mâba'd

-4-

13- Mürûr-i zamân ile imlâ ve telaffuzları ğai'b olan ba'zî kelimât vardır ki en meşhûrları ber-vech-i âtîdir:

Ḥaṭâ Olanlar	Şavâb Olanlar	Ḥaṭâ Olanlar	Şavâb Olanlar
Abdes	Âbdest	Arnâvûd	Arnabud
Etem	Edhem	İstifrâ	İstifrâğ

⁶ Bu mişlû okunmayan "vav"lara "vav-ı ma'dûle" ta'bir olunur.

⁷ İş bu dâd harfinin şedâsı yalnız şu lafızlarda ḡalmıştır: dâd, Ḥaḍîkôy, efḍal, ḡaḍî, ḡarb-ı meşel, ḡıl'...

Ağcı	Âşcı	Aşlan	Arslan
Âhır	Âhûr	Akşâtâ	Akşâtâ
Ada	Âta	Eleğimşâğma	‘Alâi’ m-i semâ
Adana	Ațana ⁸	Âmca	‘Amûca
Erziñân	Erzincân	İbretî	‘ârîyet
Âyna	Ayîne	İsal	İshâl
Bacanağ	Bacanağ	Rençber	Rençberûr
Balgâm	Balgâm	Rehîn	Rehin
Beykoz	Begkoz	Zamğ	Žamğ
Beygir	Bârgîr	Satranç	Şatranç
Pertevsuz	Pertevsûz	Ṭûrâ	Ṭuğrâ
Perdâğ	Perdâğt	Ṭurşu	Ṭurşî
Pergel	Pergâr	Ṭıknfes	Žîk-ı nefes
Pûs	Bûs	Ḳalpâzân	Ḳalbazan
Pehrîz	Perhîz	Mâşkârâ	Mashâra
Tezgâh	Destgâh	Mağaş	Mağrâž
Tefter	Defter	Mûşâmba	Muşamma‘
Ceb	Ceyb	Hendek	Ḥendek
Ḥâmile	Ḥâmil ⁹	Hemşeri	Hemşehrî

Ve emşâli

Tenbîh: Ğalațât-ı meşhûre pek çok defa‘ elfâz-ı şahîlheyne ğalebe çaldığı cihetle bu bâbda müşkülpesentlik derecesine varmamalıdır. Çünkü, insân bir şeyi’ñ hâkîkatini bildiği hâlde isti‘ mâl-i ‘umûmiye tab‘ iân onu yanlış yazar ise bir bei’s olamaz. Lakin yazdığı şeyi’ñ yanlış olduğunu bilmezse, bilmediğini dağı biliyor demektir.

Beşinci Ders- Uşûl-i Tenkîṭ

⁸ Ațana kelimesi 1290 senesine gelinceye kadar Adana şeklinde yazılır iken Edirne ile qarib imlâsı bulunduğundan ve posta mu‘âmelâtınca ba‘zı teşvîşâtı mûcib olduğundan Adana lafzı resmen Ațana’ya tahvil buyrulmuştur.

⁹ Müzekker ve müenneşlik ancak zükûr ve inâşa isnâdı qabûl olan kelimâta mahşûştur. Ḥalbuki erkeğe ḥâmil denilemeyeceğinden bunun müenneşi ḥațadır.

14- Epeyce bir zamândan beri milel-i mütemeddîne kavâ'id-i lisâniyesine dâhil olan işârât-ı mu'ayyenine uşûl-i kitâbet-i Osmâniye'de ta'dîlen isti'mâl olunmaktadır ki, bunların derkâr olan ehemmiyetine binâ'en mevki'-i isti'mâllerini öğrenmek lâzımdır.

İş bu işâretlerin 'adedi on üçtür:

- 1- (.) kâti'a
- 2- (,) fâşıla, sekte, virgöl
- 3- (;) müfreze
- 4- (:) şârha
- 5- (-) râbt
- 6- (—) fârıka
- 7- () mu'terize
- 8- ([]) köşeli mu'terize
- 9- (""") mümeyyize
- 10- (?) istifhâmiye
- 11- (!) ta'cibiyye
- 12- (...) nuğât-ı takdîriyye
- 13- (§) bend
- 15- Şimdi bunların maḥal-i isti'mâllerini tetkîk edelim:

Fâşıla veyâ sekte denilen iş bu (,) 'âlâmet, arasında bulunduğu kelime veyâ cümleleri birbirinden tefrîke hizmet edip işâret-i mezkûreye teşâdüf olduğu zamân biraz tevaḥḫuf ettikten sonra kıra'ate devâm olunur.

Fâşıla ekseriyyâ 'atfsız olarak bir cümleğin tekrâr eden cüz'leri arasına konulur. Meşelâ:

“Vapûrlar, şimendiferler, balonlar gibi teraḫḫiyât-ı medeniyenin birer şâhid-i mücessimi olan müessesât ve ihtirâ'ât ilḥ” gibi.

Ba'zen de nidâ maḫâmında isti'mâl olunur. Meşelâ:

“Oğlum, feẕâil-i insâniyeyi güzel öğrenmelisin.”

Müfreze, bir ‘ibârenin -beynlerinde pek o kadar münâsebet bulunmayan-cümleleri arasına vaz‘ olunur. Ve buña teşâdüf edildiği zamân fâşıladan ziyâde tevaḳḳuf edilerek ba‘ de alt tarafı okunur.

Ḳâtı‘a denilen işâret ise, kelâmın ve cümlelerin nihâyetine ḳonur. Şarhaya teşâdüf olunduğu zamân fâşıla kadar tevaḳḳuf olunur. Bu da bir madde ḥulâşeten ve mücmelen ifâde olunduktan sonra mufaṣṣalan ve muvazḏaḥan ta‘ rîf ve beyân olmak iḳtiḏa ettiği vaḳit mücmel ‘ibâre ile mufaṣṣal ‘ibâre arasına ḳonulur.

Meşelâ:

“Cülûs-ı meymenet me’nûs ḥâzret-i ḥilâfetpenâhıdan biri memâlik-i maḥrûsanın her tarafında sâḥa-âra-yı ḥuṣûl olan âşar-ı teraḳḳiyât-ı ‘azîme ğayr-i ḳâbil-i ta‘ dâd olup ezcümle: bir memleketin sermâye-i ḥayât-ı ma‘nevîyesi ḥükmünde olan ‘ulûm ve fûnûnun te‘min-i intişâr ve teraḳḳiyâtı maḳşadıyla her cihette mükemmel mektepler küşâdı” gibi

Râbṭanın ḥizmeti ise, kelimelerin hecelerini ayırmaḳtan ‘ibâret olup ba‘ zen de satırların nihâyetine ṣıgmayan kelimâtın müteferriḳ iki cüz’ü beynine ḳonulur.

Fârıḳa râbṭadan birâz daha uzundur. Ve dâi’ma çift olarak müsta‘meldir. İki fârıḳa beynindeki cümle ḳaldırılacak olur ise, ‘ibârenin rabṭına, ma‘nâsına ḥalel gelmemek şarttır. Meşelâ:

“Dün evde oturur iken birdenbire –taḥsîle olan hevesimden münba‘iş olsa gerek– mektebi ḥâtırladım.” gibi.

Bir de mükâleme tarzında yazılan şeylerde ve ezcümle ḥikâye ve tiyatro gibi eşerlerde mütেকellim değıştikçe kelâmın ibtidâsına va‘z olunur.

Mu‘terizelerin ḥizmeti, bir cümle veya bir kelimeyi arasına alıp ayırmaḳtan ve izâḥ için îrâd olup aşıl maḳşada ta‘alluḳu olmayan ‘ibâreleri tefrîk etmekten ‘ibârettir.

Mümeyyizeye gelince:

Mümeyyize dâḥilinde bulunan ‘ibâre yüksek şedâ ile ve bir tavr-ı maḥşûş ile okunur. Ve diğەر eşerden -ḥasbe’l- îcâb- ‘aynen alınan ‘ibâreler mümeyyize içine alınır.

İstifhâmiye ‘alâmeti görüldüğü zamân zihne (su’al) ma‘nâsı tebâdür eder.

Ta‘cibiyye işâreti ise dâi’man bir heyecân gösterir.

Nuķât-ı taķdîriyye bir sözün tekmiî olmayıp nâķış bırakıldığına veyâ söylenmesi câi'z olmadığına veyâhûd o sözün ma' lûm olmasından dolayı tekrârına hâcet olmadığına dalâlet eder.

Bend daĥi bir maddeye mütea' lliķ 'ibârâtta madde tenevvu' ettikçe tenevvu' eden 'ibâreler arasına ķonulur.

Altıncı Ders- Ėalaťât-ı Meşhûre

16- Lisânımızda ġalať olarak müsta' mel ba' zı ta' birât vardır ki en ziyâde meşhûr olanları ber-vech-i âti beyân olunur:

Ėaťâsı	Şavâbı	Esbâbı
Eşyâlar	Eşyâ	Eşyâ, şey'in cem' i olup bunu bir kere dahâ cem' yapmak câi'z deġildir.
eťvâr-ı nâ-meşrû' a	eťvâr-ı nâ-meşrû'	“Nâ” edat-ı Farisiyesi şıfatla mevşûf arasına girince muťabıķâtı ref' eder.
a' zâlar	a' zâ	a' zâ zâten cem' dir.
iltifât-ı maĥşûşa	iltifât-ı maĥşûş	iltifât, ism-i müzekkerdir.
Emekdâr	emek şâĥibi	Emek Türkçe olduġu için buġa edât-ı Farisî lâĥik olamaz. Faķať bu ta' bîr artıķ ta' mîm ettiġi ve ' âdetâ mürekkib olduġu ĥalde Türkçe bir kelime şeklini aldıġı için isti' mâlinden korkulmaz.

bu‘ diyet

bu‘ d

Bu da maşdardır.

Bendekiyet

bende-gî

Fârisî kelimelere maşdar edatı olan “yet” dâhil olamaz.

bilâd-ı şelâse

bilâd-ı selaş

‘Arapçada ‘aded ma‘ dûduş müfridine tâbi‘ olup üçten toğuza kadar olan esma-i a‘ dâd -ı ‘arabiyyeye mü’enneş i‘ tibâr olunduklarından ve halbuki bilâdın müfridi olan belde mü’enneş olduğundan “şelâse” lafz-ı müzekker ile mü’tâbikat edemez.

Tüccârlar

tâcirler, tüccâr

Tüccâr zâten cem‘ dir.

Takşîrât

Takâşîr

Takşîrin cem‘ i takâşîr gelir.

Temhir

tahtîm veya mühürlemek

“mühr” Fârisî olduğundan ‘Arabî şîğasına giremez.

Çiftlikât

Çiftlikler

Çiftlik Türkçedir.

Hâmile

Hâmil

Hâmiliş mü’enneşi bu kadar çünkü bu kelime zâten nisvâna maşûş bir sıfattır.

Refâhet

refâhiyet, refâh

‘Arapçada refâhet yoktur.

Sebk̂t	Sebk̂t	sebk̂ fii' liniñ masdarı sebk̂tır.
sergi-i 'umûmî meşher veya	ma'raẓ-ı 'umûmî	Sergi lafzı Türkçedir.
ġazete-i mu' tebere	cerîde-i mu' tebere	Gazete, bir kelime-i ecnebiyyedir.
Ėurbiyet	Ėurb	“Ėurb” zâten maşdardır.
Levâzımât	Levâzım	Lâzım”ıñ cem' i levâzımdır.
Kirmiyat	Kirmî	“Kirm” Fârisîdir.
Mesîregâh	Mesire	Mesîre zâten seyir yeri demektir. Buña bir de edât-ı maḥalliyet olan gâh” ilâvesine maḥal yoktur.
mekteb-i rüşdiye	mekteb-i rüşdî	Gerçi Mekteb-i Mülkiye Mekteb-i Harbiye denilmekte ise de bunlarda mekteb kelimesinden sonra maḥẓûf bir “fünûn” lafzı vardır. Çünkü bu mekteplerde funûn okunmaktadır. Halbuki rüşdî kelimesinden evvel böyle bir lafzın maḥẓûf olmasına maḥal yoktur.

nâme-i ‘aliye	nâme-i ‘âlî	Nâme, Fârisîdir. Fârisîde te’n’in ve tezkîr yoktur.
nişâne-i ‘aleniye	nişâne-i ‘alenî	Nişâne Fârisîdir.
Nezâket	Nâzekî	Nâzik Fârisîdir.

Yedinci Ders- Ba‘ zı Ta‘ birât-ı Mühimme ve Mevki‘ -i İsti‘ mâlleri

-5-

-15-

Ta‘ birât	Maḥal-i İsti‘ mâl
Zât	Büyük ve küçük eşḥâb-ı rütbeye ve mu‘ teberâne ve erbâb-ı ḥayşiyetten olanlara maḥşûştur.
Kimse	Eşḥâb-ı rütbenin ḡayri ya‘ ni eḥâd-i nâs ḥaḳḳında müsta‘ meldir.
Şaḥş	Cürm-i cinâyet ve her türlü ḳabaḥât eşḥâbına ve erbâb-ı ḥayşiyetten olanlara maḥşûştur.
Nefer	Muṭlaḳâ nev‘ -i beşerin eşnâf sai’resinde isti‘ mâl olunur. Beş nefer kâtib, bir nefer mühendis, mekteb şâkirdânından altı nefer ve kezâ...
re’s	Ḥayvânât-ı ehliyyeden çârpâ olanlar için müsta‘ meldir. Üç re’s esb, şigar gibi.
dâne ve ‘aded	Muṭlaḳa ṭuyûr, balıḳ, hevâmm, meyve, ḥubûbât, sebze, elbise... ḥaḳḳında müsta‘ meldir.
ḳıṭ’a	Bir maḥallden diğ er maḥalle naḳli mümkün olan eşyâ ve ma‘ âdin ve mektûb ve ḳılınç ve sefine ve emşâli ḥaḳḳında isti‘ mâl olunur.

Ḳabza	Muṭlaḳa seyf ve her türlü âlet-i câriḥa hakkında kullanılır. “ḳabza-i ḳılınç” gibi.
Bâb	Derûnune girilebilen ve bir maḥalden diğerk maḥalle nakli mümkün olmayan inşâata maḥşûstur.
İnşâ	Bâb ta‘bîrinde dâhl bulunan ebniye kısmının müceded ve ta‘mîr şûretiyle tesviyesine müsta‘meldir.
Hedm	Ebniye cinsinden olan inşâatın yıkılması ve yıktırılmasına maḥşûstur.
Köhne	Ḳıṭ‘a lafzına dâhl olan şeylere maḥşûstur.
Fersude	Elbise ve mensûcât hakkında müsta‘meldir.
Ḥarâb	Ebniye ve inşâatta müsta‘meldir.
Şifâ	Cerîḥa ve kırık çıkık gibi ‘avârız hakkında müsta‘meldir.
Cenâze	Muṭlaḳa beni beşerden vefât edenlerin cedes-i rûhuna denilir.
Lâşe	Telef olmuş ḥayvânât cesedine denir.
i‘zâm	Nev‘-i beşerden bir veyâ birkaçının bir maḥalle gönderilmesinde müsta‘meldir.
Sevk	Bir maḥalle gönderilen ‘asker, sefine, top ve emsâli hakkında müsta‘meldir ¹⁰ .
İrsâl	Büyükten küçüğe gönderilen şey’ler hakkında müsta‘meldir.
Taḳdîm	Küçükten büyüğe gönderilen veyâ verilen şey’ler hakkında müsta‘meldir.

¹⁰ Kelimenin yazımında “sin” harfi unutulmuş olup tarafımızdan düzeltilmiştir. (ç.n)

Teşrif Bir kimsenin bir mahalle gittiğini veya gideceğini beyanda
o zâta ta'zîmen teşrîf lafzı müsta' mel ise de o mahall
'azîmet emâkin-i mübârekeden olursa teşrîf yerine 'azîmet
kullanılır.

Kâin Ecsâm-ı mer'iyye hakkında müsta' meldir.

vâki' Ecsâm-ı gayri mer'iyye hakkında ve ma' kûlanda
müsta' meldir.

müşârün-

ileyh –

müfred

müzekker

müşârün-

ileyha –

müfred

müe'nneş

müşârün-

ileyhmâ –

teşniye

müşârün-

ileyhim –

cem'

mûmâ-

ileyh–

müfred

müzekker

mûmâ-

ileyha –

müfred

müe'nneş

Bunlar hükûmârân-ı 'azâm ile hânedân-ı saltanata mensûb
olanlar ve müşîrân ve vüzerâ ve rütbe-i bâla ricâliyle
ferîkân ve oña mu'âdil hayşiyyeti hâi'z olanlar ve süferâ ve
'ulemâ-i meşhûre hakkında dahi kullanıldığı gibi ba'zen de
nezâret, emânet ve velâyet hakkında müsta' meldir.

Ferîklik ve evlâ evlâ ve Mekke pâyesinden aşağı rütbede
bulunan aşhâb-ı rütbe, me'mûrun mu' teberân sâlik-i silk-i
'ulemâ olanlar hakkında müsta' meldir.

mûmâ-
ileyhmâ –
teşniye

mûmâ-
ileyhim –
cem'

merķûm –
müfred
müzekker

merķûme

– müfred Mu' teberândan olmayan eşhâş ile her nev' cünha ve cinâyet
müe'nneş eşhâbı hakkında isti' mâl olunur.

merķûman

– teşniye

merķûmun

– cem'

sâlif'üz-

zıkr

mârru'z-

zıkr

sâlif'ül-n

zıkr

olunan

Tekrârdan ictinâb için evvelce zıkr olunan bir kelimenin
yerine važ' olunur.

mezkûr-

müfred

müzekker

mezkûre-

müfred

müe'nneş

mezkûrtîne

mezkûrîn-

cem'

mezbûr-

müfred

müzekker Bu da eşyâ hakkında müsta' meldir. Tabaka-i suflâ nisvânı

mezbûre- hakkında.

müfred

müe' nneş

mersûm-

müfred

müzekker Bunlar vaḳtiyle milel-i ğayrimüslime efrâdı hakkında

mersûme- müsta' mel idiler. Fakat şimdi metrûkturlar.

müfred

müe' enneş

Sekizinci Ders- İştılâh-ı Teḥâṭub ve Elḳâb ve Ḥâtıme-i Mekâtib

-7-

18- Yazacak her nev' mektûb ve muḥarrirâtta en evvel gözetilmesi lâzım gelen cihet, muḥâṭabın ḥâi'z olduğu i'tibâr ve ḥaysiyettir ki, ona göre elfâz ve ta' bîrât isti' mâli mevḳi' e münâsib zemîn ve üslûb ve ihzâr ve îrâd îcâb eder. Eğer muḥâṭab mütekellimden rûtbeten, ḥaysiyeten, maḳâmen büyükse ben yerine bendeniz, çâkerleri, kemterleri gibi ta' bîrât isti' mâl olmak adâb-ı inşâdandır.

Ve kezâ muḥâṭaba sen yerine siz, zât-ı 'âlîñiz, ḥâkpâyınız, zât-ı sâmi-i kerimâneleri ve 'ulemâya daḥi zât-ı mürşidâneleri, zât-ı fâzılâneleri, zât-ı sâmi-i destûr-ı ekremleri ḥıdîv-i efḥamîleri, aşîfâneleri, devletleri ve vûkelâdan olmayan nâzırlar ile vâililere de “zât-ı 'âli-i nezâretpenâhları” “velâyetpenâhları” yazılmaktadır.

19- Elḳâba gelince:

Elḳâb iki kısımdır: Biri elḳâb-ı resmîdir ki, ḥâricine çıkılmasına icâbât-ı resmiye mâni' ve diğeri elḳâb-ı ğayr-i resmiye olup bunların şûret-i isti' mâli zerâfet ve maḥvîyete ve muḳtezâ-yı ḥâle tabi' dir.

20- Elķâb-ı resmiye şunlardır:

vezîr ve müşîrlere	devletlû	efendim
bâlâ ricâline	‘atûfetli	hazretleri
ferikler, ûlâ olana, Rumeli pâyelilerine	sa‘ âdetlû	
mirlivâlara, mirmirânlara, ulâ şınıf-ı şânîsine	sa‘ âdetlû	efendim
miralaylara, mütemayizlere	‘izzetlû	efendim
şâniye şınıf-ı şânîsine ‘askerî kâ’imaķamlara,		
mirala-meraya	‘izzetlû	bey,
biñbaşılara, rütbe-i şâlişe aşhâbına ula-yı	rifa‘tlû	efendi
emînlerine		

Bundan aşâğı rütbeyi hâi’z olanlar fütüvvetlû, ĥamiyyetlû denilir.

Şadûra‘ azâma	semaĥatlû	Efendim
İstanbul pâyelûlarına	faziletlû	ĥazretleri
Ĥaremeyn pâyelûlarına		Efendim
	Faziletli	
Bilâd-ı ĥamse ve maĥrec mevâlisine		Efendi
Müderrisine	Mekremetli	Efendi

21- Elķâb-ı ĥayri resmiye ise maķâma ve ĥuķûk ve ve uĥuvvet derecesine tâbi‘ olup bunun için herkes istediğı elķâbı kullanabilir.

22- ‘atebe-i ‘ulyâyı ĥazret-i tâcdârıya ref‘ ve taķdîm kılınacak her nev‘ müsted‘ ayât ve ma‘ rûzâtta elķâb maĥalline muķtezâ-yı ĥâle muvâfık bir du‘â yazılmak icâb eder. Meşelâ:

“Cenâb-ı ĥaķ pâdişâh-ı ma‘ ârif-perver ve şehriyâr ma‘ dalet-güster efendimiz ĥazretlerini ila yevm ilsâ‘a erîke pîrây salĥanat buyursun.”

Ve kezâ:

Cenâb-ı râb mennân revnağ-efzâ-yı kâşâne-i devlet pîrâye bahş erîke-i şevket ve salţanat olan velîni‘ met bî-minnetimiz efendimiz  azretlerinin ‘  mr ve iclâl-i Ő  h nelerini m tez y d ve fer v n buyursun”

ve em  li du‘ lar yazılır.

23- Mekt bların   tmesini te   l eden bir  a  ‘ibâre dağı vardır ki bu derse   time olarak onları da z  r edelim:

‘atebe-i ‘uly -yı mul   neye ref‘ ve takım olacak müsted‘ ay t   Ő   unda:

“Ol bâbda ve     be-i a    de emr u fermân ve l   f ve i    n velîni‘ met b -minnetimiz, Ő  kutlu Ő  kudretli mer  metl  efendimiz   zretlerinin  r.”

veyâ:

“     be-i a    de emr u fermân ve kerem ve i    n velîni‘ met-i cihân sevgili p      m z efendimiz   zretlerinin  r.” ‘ibâre-i tebc      nesi bulunmak m   te   dir.

Ne   ret cel  lelerinden veyâ rical-i devletten birine takım      n evrâk ve müsted‘ ay t   nih yetlerinde ise

“Ol bâbda emr    fermân   zret-i men leh’  l emiri  r.”

“Ol bâbda emr    ir  da efendim   zretlerinin  r.” ‘ibâreleri yazılır.

    r-i resmî m    tib için bir       de olmayıp ancak ek   er mekt  blarda: B     l   f ve kerem efendimi  r ve s  i’re yazılmaktadır.

          Ders- Mu    ber  t ve M     teb  t

9

24- Mu    bere ve m     tebe -ki teblîğ-i mer   m-   fennden ‘ibârettir- es   s i‘tibârıyla bir nev‘ m     meledir. Ya‘ni m     tebe, araları mes   fe ile tefr     edilmiş olan iki z  t beyninde lisân yerine   alem isti‘mâli demektir. O   alde      z-   if  deni   ‘aileyle m     leme gibi olması ve fa      bir f    r  n   yazılışında Ő     hen s  ylendi   inden dah   muntaz  m ve parl  k bulunması l     m  r.

25- M     tebeni   bir     derecesi vardır. Ya ‘     ve teklifsizce olur, ‘ai’le mekt  bları gibi. Ya k     tli olur, küçükten b      e yazılan mektûblar mi     . Yâhut mak   le ışığında olur ki,        lerdeki bend-i ma       lar gibi.

26- Eğer mükâtebe ayrı ayrı şehirlerde bulunan zevât beyninde icrâ olunursa, ona “mektûb”, “tahrîrât” denilir. Bu da iki nev‘ dir. Biri hîtâbtır ki, bir şey’i muhâtaba teblîğ ve ihbâr etmekten; ikincisi cevâptır ki diğerine karşılık vermekten ‘ibârettir.

Binâen‘ aleyh muhâberât ister hîtâb ister cevâp tarzında olsun mürsel ve mürsel-ün-ileyhiñ rütbe ve hayşiyetine göre muhtelif nâmelerle yazılır. Meşelâ mürseliñ büyüklüğüne göre yazıldığı taahrîrâta emr-i nâme-i sâmi, irâde-i ‘aleyh, taahrîrât nezâretpenâhı ve mürsel-ün-ileyhiñ mektûbuna dañi taahrîrât, şukka denilir. Ve şâhib-i mektûb dañi kendi muharrirâtını şukka, nemîka, ‘arîza, ‘ubûdiyetnâme gibi ta‘birât-ı mütevâzî‘âne ile zıkr eyler.

27- Eğer muhâbere ‘aynı memlekette bulunan zevât beyninde cereyân ederse ona “tezkiye” denilir. Resmî maķâmâta taķdîm ve isrâ olunan evrâķa mûndericâtına göre ‘arzîhâl, istirhâmname, lâyiha, taķrîr, müzekkire, mażbaķa, vesâi‘re ıtlâķ olunur.

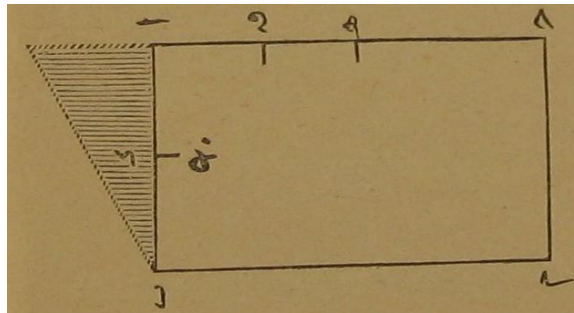
28- Her nev‘ mükâtebe ve muhâberede isti‘mâl olunan kâğıtlarıñ envâ‘ı ve kıt‘âtı muhtelif ise de başlıcaları şunlardır:

Tezkiye ve mektûblar içün bir tabaķa kağıdıñ dörde bükülmüş kıt‘ası ve muharrirât-ı resmiye içün de yarım tabaķa kâğıt kullanılır.

Renkli ve çiçekli kâğıt isti‘mâli hıffet-i mizâca nişânedir.

29- Yapraklarıñ açılacağı cihet sağ tarafa gelmek üzere mektûbluk kâğıt -şekilde görüldüğü üzere- evvel emirde (I), (ب) uçları birbirine taṭbîķ edilerek (س) muntaşıf noktasından kırilır. Oraya besmeleye delâlet eden şu () işâret vaz‘ olunur.

Resim 1. *Kitabet Dersleri* adlı eserde mektup kâğıdının gösterimi

Kaynak: KD,1321: 40.

Ba‘de (elif), (ha) uçları birbirine birleştirilip (he) muntaşıf noktası ta‘yîn olunduktan sonra (elif), (he)’niñ nişfı olan (vav) noktasında kâğıd bir kere daha kırilır. Ve oraya elķâb yazılır.

Elkâb ile ‘ibâre arasındaki satır açıklığı diğer satırlar beynindeki açıklık kadar olmalıdır. Mektûb tamam olduktan sonra nihâyetiñi satırın altına târih ve imzâ vaz‘ olunur.

Şu kadar ki imzâ ile târihiñ bir satır teşkîl ediyormuş gibi bir sırada yazılması ve aralarının da bir imzâ şığacak kadar açık birağılması iktizâ eder.

30- Tezkire ve mektûblar ba‘zı huşûşiyâtı hâvî olacaklarından zarfa konulmak lâzımdır. Faķat mektûbluk zarflar ile tezkirelere mahşûş zarflar bir değıldir. Mektûbluk zarfın üzerine evvelen “bi-mennihî el kerîm” “bi-mennihî tea‘lâ” yazılır. Şâniyyen gideceğı memleketiñ ismi baş tarafa kalınca bir yazı ile tahrîr olunarak altına bir hat ufku çekilir. Şâlişen mürsel-ileyhiñ mevķi‘ ve me’mûriyyet veyâ mahall-i iķâmeti yazıldıktan sonra altına “bedûh”¹¹ işâret-i ma‘lûmesi resm edilir.

Tezkirelik zarflar ekşeriyya mektûbluk zarflardan dahâ uzun olur. Ve bunlar da () ve emşâli ‘âlâmet ile “bedûh” işâretine hâcet olmayıp yalnız mürsel-ileyhiñ isim, şöhret ve elkâbı terkîm edilir.

İkinci Faşıl

Tatbikât

-1-

Onuncu Ders- İftâr Tezkiresi

31-

... Efendim,

Ahıbbâ ve ağıllânın ara sıra ‘aķd-i encümen ülfet ve muhabbetleri mûcib feraķ ve meserret ve huşûşiyâle ramazân-ı şerîfte birlikte iftâr edilmesi başka bir lezzet olacağına binâen mâh-ı hilâliñ yedinci cum‘a ertesi aķşâmı berâyı iftâr hâne-i ‘âcîziyi teşrîf buyurmaları pek ziyâde mültezem olduğı beyânıyla ve teşrîfe ragbetleri niyâziyla terkîm-i varakpâreye müşâberet kılındı ol bâbda... fi... imzâ

On Birinci Ders – Velîme Tezkiresi

-2-

¹¹ Bedûh “Mektûb zarfları üzerine yazılması ve zarfa başılan mûhre kazdırılması mu‘tâd mechûl el- aşl bir lafzdır. Esâsen mûkâtebât ve mürâselâta müvekkel bir ma‘bûd mevhûm veyâ melek ismi olduğı mervî ve hind ve çin vâzi‘ ‘aķâi’di (bu da) isminden ğalaķ olması maznûndur.” “Ķâmûs-ı Türkî”

32-

... Efendim

Eyyâm-ı sürûr içinde müşâhede-i didâr ahibbâ, ne ‘azîm bir bahtiyârî-i şerefbağşâ olup huşûsuyla mevsîm-i şebâb ‘ömrün şu devre-i mes‘ adet-efzâsında ‘ağd-i râbîta-i te‘ehhül etmek üzere bulunan arkadaşınızın şu günlerde icrâ olunacak velîme merâsimi büyük bir vesîle-i teşrîf teşkîl edeceğine ve öteden beri tevâlî-i zuhûruyla tenvîr-i bâşîra-i ibtihâc eylediğim aşâr-ı teveccühât-ı kerimâneleri te’yîd-i ümide kâfi bulunduğuna binaen şu da‘vet-i hakîrâneye vâkı‘ olacak icâbet-i ‘alîyelerine şimdiden ‘arz-ı teşekkürât ve gelecek pençşembe günü sâa‘t ... raddelerinde ...da kâi’n hâne-i kemterîyi teşrîflerine naşib-i nazâr mübâhât eylerim ol bâbda ...

fî...

imzâ

On İkinci Ders – Beyân-ı Ma‘zereti Hâvî

Tezkire-i Cevâbiye

-3-

33-

... Efendim

Resîde-i dest tekrîm ve mübâhât olan da‘vetnâme-i girâmîleri öteden beri zât-ı ‘âlîleri için kalbimde beslemekte bulunduğum ihtisâsât-ı meveddetkârâne bir kat daha tehzîz ve te’yîde bâdî olmuş ve bu râsime-i hayriyyede işbât-ı vücûd ile qarâr’ül ‘ayn olmak eşref âmâl muhlîşânemden bulunmuş ise de birkaç günden beri pâ-bend-i iştiğâl olan -te‘hîri gayr-i kâbil- ba‘zı mevânî‘ şer‘îye düpedüz iştiyâk olduğum o meclis-i şevkengîzden hissemend-i şeref ve ibtihâc olmaklığıma kat‘iyyen hai’l olmaqtannâsı ma-te‘essüf arz-ı ma‘zerete mübâderet ve ma‘-hazâ Cenâb-ı Hâlık kevneyn hasen-i imtizâc-ı zâtü’l beyn ihsân buyursun ed‘iyye-i şamimiyyesinin tekrâr ve tekrârıyla ma‘zeret-i ‘acizânemin lütfen rehîn-i hüsn-i kabûl buyurulması tazarru‘âtına mücâseret eylerim olbâbda... fî... imzâ

On Üçüncü Ders- Oğuldan Pedere Kândîl Tebrîği

-4-

34-

Sebeb-i hayâtım, bâis-i necâtım efendim hazretleri bu kere şeref-i idrâkiyle mübâhî olduğumuz leyle-i muḳaddese-i berât necât-gayyânın ḥakk-ı ‘âlî-i pederânelerinde mütemmîm ve mes‘ûd ve emsâl-i mükerrerresiniñ ve mütevâlî ve nâ-maḥdûd olması temenniyât-ı maḥşûsasıyla tezyîn-i zebân ve faḳat böyle muḳaddes bir tehniyeti bizzât taḳbîl eyyidî-i keremkâriylarıyla tezhîb-i leb ihtirâm ederek ifâ edemediğimizden dolayı izhâr-ı te’sirât bî-pâyân eyler ve bendeleri için pek hayırlı olan şu sâl pür-muvaffakiyâtın yalnız bu sa‘âdeti is‘âf ve ibzâlde gösterdiği tekâsülü ferdânın va‘d-i ḳaṭ‘i-i telâḳisi ile ta‘dîl ve telâfi ile şimdilik taḳdîm-i hissiyât ‘ubûdiyyetkârıya ibtidâr ve bâis-i necâtım olan du‘ayı bi’l-ḥayr pederlerine her bâr naşb-ı çeşm intizâr ve iftiḳâr ederim her hâlde emr ve ihsân velî ni‘metim pederim efendimdir.

fî...

‘abd-i kemîneleri

On Dördüncü Ders – Oğuldan Pedere Mektûb

-5-

35-

Sevgili babacığım,

Bir senelik mesa‘î ve iḳdâmât-ı ciddiye bir miḳyâs-ı şaḥîḥ olan imtiḥânlarımız sâye-i şahânedede ikmâl edildi. Kimimiz sa‘yimizin mükâfâtını iḳtiṭâf ile mesrûr, kimimiz rehâvetin netâi‘c-i müz‘icesi altında maḥhûr olduk. Çâkerleri gibi ḡayreti mükâfatla netîcepezîr olanlar bugün efrâd-ı ‘âi’lelerine beşâretnâmeler tastîr ile i‘lân-ı meserret, maḥrûm-ı emel ve mükâfat olanlar ise izhâr-ı ḥüzün ve nedâmet etmektedirler. İşte bendeniz birinci zümre-i mes‘udeye dâḥîl olduğum içün şu daḳıkada hem zât-ı ‘âlî-i muni‘amânelerine taḳdîm etmek istediğim ‘arîzamın münderecâtını düşünür, hem de mesrûriyet-i keremkârlarını mûcib olacak esbâbı iḳtidârımın fevḳinde bir ḳuvvetle taḥarr ediyorum. Mücerred-i ed‘iyye-i ḥayriyye-i pederâneleri şemeresi olarak bu sene daḥi iḳtiṭâf eylediğim aşâr-ı muvaffakiyetin lezzet-i ma‘nevîyesiyle şîr-nigâm olduğum hâlde ḳucağınıza atlamak, bütün bir seneyi böyle taşra hayât-ı ḡarîbânesi içinde - sa‘ye pederim, kitâblarıma vâlidem ḳadar ma‘tûf olan bir ḥürmet ve muḥabbetle münḳâd olarak geçirmekle- ḳazandığım numroları şifâhen ‘arz eylemek ve binâen‘aleyh ta‘ṭîl zamanını nezd-i velni‘metlerinde geçirmek üzere gelecek hafta buradan ḥareket edeceğimin beyânıyla şu şaḥne-i hayâtta her türlü muvaffakiyetime bir vâsiṭa-i

ma‘neviyye olan du‘a-yı pedereânelerine ‘arz-ı ihtiyâç eylerim. Sevgiyle babacığım efendim.

fî...

imzâ

On Beşinci Ders- Cevâbnâme

-6-

36-

Oğlum,

Sâye-i şâhânede imtihânlarını bi’l ikmâl terfî-i sınıf eylediğine dâ’ir ... târihli mektûbu büyük bir mesrûriyetle okuyup her şey’de muvaffakiyetini ve saña ithâf eylediğim nâm ‘âi’ileyi sa‘şa‘adâr etmek içün senden beklediğim gayretin mükâfatına mazhariyetini gözlerim sirişk-i şâdi ile müzeyyin olduğu hâlde Cenâb-ı Kâdir-i .mutlâk’tan niyâz eyledim. Berhûdâr ol evlâdım. Senden ve senin sa‘yeğden intizâr eylediğim bütün me’âsir-i maddiye ve ma‘neviyyenin yine kendi menâfî’ne kendi refâhiyet ve sa‘âdetine ‘âit olduğunu elbette takdîr edersin.

Çalışmak ruhumuzun en nâfi‘ gıdâsı, muvaffakiyet merbûû olduğumuz ‘âi’leye maddiyat-ı şahsiyyemizin en müzeyyin bir takdimesidir. Vâlideñ maḥzâ çalışıp nâi’l-i muvaffakiyet olmak içün seni bir türlü müzâḥim içinde tevlîd eyledi. Ben ancak bunun içün şimdiye kadar birçok fedâkarlıklar ihtiyâr ettim ve ediyorum.

Bu sene sa‘ye-i babañ, kitâplarına vâlideñ kadar hürmet ve muḥabbet göstererek çalıştığını yazıyorsun. Bu hissin pek doğrudur. Evet, bundan sonra terbîye-i fikriye ve ma‘şiyet-i müstakbeleñe en ziyâde ḥâdim olacak kendi mesâi’i- i ciddiyeñ, seni mücâdelât-ı hayâtıyye içinde her türlü miḥen meşâḳḳetden vikâye eyleyecek müktesebât-ı ‘ılmıyeñdir. Binâen‘aleyh, mektebe ve kitâblara meyl ve muḥabbetini pek ciddi olmalı ve sa‘yinin mükâfatını da dâi’mân şadâḳât ve istikâmetten beklemeyesin. İşte son sözlerim evlâdım.

fî...

pederiniz

-8-

On altıncı Ders Mektep Ta‘ṭîli Eşnâda Memleketine Giden Bir Şâkirden İstanbul’daki Arkadaşına Mektûb

37-

Refîk-i Vefâ-şî‘ârım Efendim,

İmtihânlarımızın kemâl-i muvaffakiyetle ikmâl ve itmâmından mütevellid server, benedîzî feyz-i ‘ilmiyye ve fenniyyeden behremend etmek gibi dârında mûcib-i ‘izz u s‘ââdet olacak esbâbın istihsâl ve istikmâline teşvîk ile bu bâbda mütemâdiyen şarf-ı mesâ‘i olunması lüzûmunu ihtâr ve tavşiyeden bir dem hâli kalmayan pederimi ziyârete mecbûr eylemesiyle hem ziyâret vâcib’ül-icâbet pederi ifâ, hem de tebdîl-i âb u havâ maksadıyla nezd-i şefkat vefd pedere müteveccihen hareket etmiş idim. Hacle-i ebkâr-i fikret olan dersihânelerde dîdâr-ı pertev-bârından keşf-i şehâb ve ref‘-i niķâb temâşâ-gerânını hisseyâb-ı füyûz-ı nâmütenahi eyleyen mihr-i rahşende-i ‘ilm ve ‘irfânın bura afâkında nümâyân olmadığı cihetle her an hasretkeş dîdârı olmağtayım. Gülistân-ı ma‘ârifin bir ğunce-i nevşükufesi bulunmanız hasebiyle zât-ı birâderânelerinin de ‘aynı his ile mütehasis olacakları ve ‘âcizleri gibi müddet-i ta‘îliyyenin hitâmına şiddetle intizâr eylemeleri tabi‘i olduğundan mektebimizin zamân küşâdının inbâ ve iş‘âr buyurulmasını istirhâm ile bâlûsuyla takdîm-i ihtirâm eylerim kardeşim efendim. fî sene imzâ

8

On Yedinci Ders – Cevâbnâmesi

38-

Elķâb,

Lezzetbaķş zâi’ķa-i vicdân olan mekteb ‘âlemi hâtîrât letâfet ğâyâtını ihtâr ve teşbihât ve isti‘ârât zarîfesi tabi‘ edîbânelerinin vâsıl-ı mertebe-i kemâl olduğunu imâ ve izhâr eden şerefres hâme-i i‘zâz ve ibcâl olan mektûb belâgat üslûb kerîmâneleri münderecâtı bâre-i ‘âcizânemdeki teveccühât mûriş el-mübâhete dâl olmasından dolayı arz-ı me’âşir-i şükrân ğüzâriyi zerî‘a-i te’yîd ü dü muķâdenet ederek ‘arîza-i kemterânem târiķinden bir hafta sonra oradan hareket buyurulduķu takdîrde mektebimizin ibtidâi küşâdına yetişmiş olacaklarının ‘arz ve beyânına ibtidâr ve ta‘dîl tahsîr için bir an ol teşrîflerine intizâr eylerim efendim. fî imzâ

-9-

On Sekizinci Ders - ‘Ayn-ı Mektebden Me’zûn İki Efendiden Birinin Mekteb Te’sisi Hakkında Ba‘zı Müteâla‘yı Müstekarr Diķerine Mektûbu

39-

Refîk-i Şefîkim Efendim,

Sâye-i ‘inâyet sermâye-i hâzret-i şehriyârda Mekteb-i Mülkiye-i Şâhânedeki iktisâbına muvaffak olabildiğim ‘ulûm ve fûnûnu mevzû‘u üzerinde ‘amelîyâta tatbîk eylemek içün taşra me’mûriyetlerini kendime daha müsâ‘id ve münâsib gördüğüm binâ‘en bundan çend mâh-ı muqaddem fûlân me’mûriyetle fûlân şehre gelmiş ve dersa‘âdetten eşnâ-yı hareketimde -ba‘zı meşâgil haylûletiyile- zât-ı ‘âlî-i muhâdenet perverlerine icrâ-yı vedâ‘ edemediğim gibi bir fırsat bulup da müvâşeletimi daği ‘arz ve inbâ edememiş idim. Bu bâbdaki kuşurlarımın ‘afvına min-kıbel-ir-Rahmân meftûr buyuruldukları secâya-yı cemîle ve necîbe ma‘ - ziyâdetin kâfi olmaqtannâşi bu bâbda itâle-i makâle hâcet göremeyerek seylâb-ı kelâmı mecrâ-yı digere tahvîl eylerim. Şöyle ki:

Buradaki me’mûriyet resmiye-i ‘âcizânem ba‘zı umûr-ı nâfi‘a ve hayriyye ile iştigâle müsâ‘id olmaqtannâşi ba‘zı ma‘ârifperverân mahalliye ile bi’l-müzâkere derecât-ı şelâseyi hâvî bir mekteb-i huşûşiniñ te’sîs ve küşâdına karar verilmiş ve esbâb-ı ibtidâiyyesiniñ istihzârına daği tevessül edilmiş olduğundan lütfen mekteb-i mezkûrca mâ-bih-il-tatbîk olmak üzere ibtidâî, rüşdî, i‘dâdî, kısımlarına mahşûş üç kıt‘a programın tesyârı bu bâbda nâî‘l-i muvaffakiyet olmak ve taraf-ı zîşeref cenâb-ı mülûkâneye isticlâb-ı da‘vât-ı hayriyye olunmak içün ne yolda hareket edilmesi iktizâ edeceğinin velhâşıl bu esâsa ta‘alluk eden mü’talla‘ât-ı şâi‘be-i kirâmânelerinin emr ve iş‘ârı temenniyâtı istibkâ-yı teveccühât fuâdiyelerine zerî‘a-i hüsne ittihâz kılındı efendim.

fî sene imzâ

-10-

On Dokuzuncu Ders – Cevâbnâmesi

40-

Elkâb

Gars-ı yümn-i yemîn hâzret-i hilâfetpenâhı olan Mekteb-i Mülkiye-i Şâhânedeki müktesebât-ı nazariye-i ‘aliyelerini mevzû‘u üzerinde fa‘aliyete tatbîk etmek emeliyle istihşâl buyurulan me’mûriyetle fûlân şehrine ‘azîmet dâderânelerinden biri kemâl-i iştiyâkla vürûduna müterakkıb bulunduğum keremnâme-i nâmı ahillaperverîleri bu hafta

postasıyla vâsıl-ı dest meserret ve kerâren mü'tâalla'sından taħaşşül eden neşve-i câvidânı feyzbağş a' yen mef'harret oldu

Uḥuvvetnâme-i ma' rifet pirâye-i kerîmânelerinin faḳr-ı mâḥiresinde: oraca ibtidâi', rüşdî ve i' dâdî kısımlarını ḥâvî olmak üzere lütf-i rabbânî ve füyûz-ı ma' neviyye-i cenâb-ı cihânbanî ile te'sîs ve küşâdına ḥaşr, ecel, emel buyurulduğı baş ve ve temhîd edilen "Mekteb-i Ḥamîdî-i ' Osmânî"ce mâ-bih-il-tatbîk olacak bir programın ihzâr ve tesyârî ve şu tarîk-i feyz refîkte te'mîn-i muvaffâkiyet içün ne yolda hareket edilmek lâzım geleceğı ḥaḳḳındaki mü'tâla'a-i ḳâsırânemin iş'ârı emr ve izbâr buyuruluyor.

Vâḳı'â cenâb-ı ḥaḳḳın fikren ve fıtraten tev'em yarattığı bizim gibi iki birâder-i muvâlât-güsterin her ḥâl ve hareketi yekdiğerinin lühûḳ-ı ra'y-i mü'tâl'asına tâbi' olması ḳânûn-ı uḥuvvetin muḳteziyyât-ı mühimmesinden ise de fikr-i nâcizânemin vüsa't kâfiyyeyi ḥâvî ve ḥâl-i mevzû'a dalâlet edecek cezâleti muḥtevî olması bâdî-i emrde bâ'is-i tereddüd olmuş ve ma' mâfih emr-i 'âlîlerine imtişâl eylemenin daḥî vâcibât-ı uḥuvvetten olmasına mebnâ ber vechi âtî ba'zı mü'tâla'ât-ı ḳâsırânemin 'arz ve temhîdine mucâseret ḳalınmıştır. Şöyle ki:

Zât-ı 'âlîleri gibi meşîme-i fıtratın ender olarak vücûda getirdiğı bir nüsha-i kemâlâta karşı tavzîhe değı telmihe bile ḥâcet olmadığı üzere ittiḥâz edilen herhangi bir meslekte olur ise olsun gülçehre-i muvaffâkiyyetin mirât-ı ḥuşûlde tecellî-nümâ-yı zuhûr olması üç şarta vâbeste olup bunlar da ḥüsn-i niyet, 'uluvv-i himmet, ittiḥâz olunan mesleğin şekil ve mâhiyetinde te'mîn-i işâbettir. Men ḳabl'er- Raḥmân meftûr oldukları me'âşir-i 'ulviyyeye ve fa'âliyet-i ḳaṭ'ıyyenin şerâ'it mesrûdeyi ma' ziyâdet tazammun edeceğı bedîdâr olduğundan bu cihetlerden şarf-ı nazarla mektebin cihât-ı maddiyesine doğı tahvîl mecrâ-yı kelâm edelim:

Emr ve iş'âr-ı vefâ-perverîlerine tevfiḳen leffen taḳdîmine meşâberet edildiğimiz üç kıta' program ki nice tecârib-i fi'iliye tettebbu'ât-ı 'amîḳa neticesi olarak ma'ârif nezâret-i celîlesince tertîb edilmiştir. Her zamân ve mekân içün ḳâbil-i tatbîk olduğundan derslerin bunlara tevfiḳ edilmesi ve mu'allimîn ve müte'allimînin rızâ-yı bârî ve 'amâl-i ḥayriyet iştimâl-ı ḥazret-i şehriyârı dâi're-i felâḥ bahiresinde hareket eylemelerinin taḥt-ı te'mînine alınması, mu'allimlerin erbâb-ı nâmûs ve iḳtidârdan intihâb ḳılınması, mekteb ittiḥâz edilecek binânın cesâmet ve metânetine ḥıfz'ış-şihḥaya muvâfaḳiyetine diḳḳat edilmekle berâber ḡulgule- i beldevîye ve ṭarrâḳa-i

medeniyyeden azâde olacak bir maħalde intihâb buyurulması ve'l hâsıl müte'allimîniñ tâzîyâne-i şevk ve gayreti ve evliyâ-yı etfâlin câlib-i enzâr râğbeti olacak her türlü teşebbûsâta tevessûlden geri durulmaması... gibi huşûşâttan başka şimdilik diğerk bir mütâla'aa vârid şaħne-i hâtır olamadığından bu kadarcıkla iktifâ ve derecât muvaffakiyât ma'ârifgüsterîlerinden peyâpey bu birâder-i maħlaşınızı haberdâr buyurmalarını teveccühât uhuvvetpenâhîlerinin devâm ve beķâsı niyâzına terdiflen istid'â eylerim olbâbda.

fî imzâ

-11-

Yirminci Ders - 'Îtâbâmîz Bir Mektûb

41-

'Azîzim Efendim,

Rûz-ı müfâreķatından beri bir ķat'acık lütfnâmeñize nâi'liyeti ĝâlibâ çok görüyor da beni o şereften maħrûm ediyor ve bununla berâber sâi'r arkadaşlara gönderilen mektûblarda bir selâm bile yazmayarak birkaç senelik müşâhabetiñ maħşûl-i yegânesi olan hâķ meveddeti külliyyen maħvetmek istiyorsunuz. Faķat emîn olunuz ki siz beni kıyâmete ķadar hâtıra gelmemek üzere unutmuş olsanız ben sizi mümkün değıl unutmam. Çünkü o hâķ-i meveddetiniñ me'âşir-i bedî'ası ķalbimde öyle bir yer tutmuştur ki ânı pençe-i ecel bile izâle edemeyecektir. İnsânın ķalbi temâyül-i hâbb ve muħâlêseti in'kâsât tabi'ıyyesine mü'tâbık bir şûrette hıfzeylemek ĝâbiliyetini hâi'z olmasına mebnâ her bâr 'ayîne-i ķalbe 'atf enzâr ile cümle-i âşâr bir ĝüzîdelerini görür ve bu şûretle şerâre-i müfâreķâta muķâvemet ederim. Hele devre-i şebâbta geçirilen o tatlı tatlı mücâlesetler, müşâhabetler birer birer pîş-i nazarımda cilvekar oldukķa, dünyâda ne ķadar sevgili şeyler var ise, cümlesinden kendimi maħrûm 'add ediyorum.

İşte 'azîzim, hiç olmazsa teskîn-i teħassür içün aralıkta bir kere lütfnâme-i kerîmâneleriyle ķalb hüzünâverimi talât etmek'inâyetinde bulununuz. Bâķî lütf-i kerem efendimiñdir.

fî imzâ

-12-

Yirmi Birinci Ders – Cevâbnâmesi

42-

Elkâb

En şâdık ve en tab‘îi bir muhabbet-i kalbiyenin tefsirini der‘uhde ‘arızam, tezyînât-ı lafzıye-i şûriyeden âzâde olduğundan sözlerimin bir nazar-ı itmi’nân ile telakki buyurulmasını istirhâm eylerim. Her ne kadar ma‘ârifle ma‘ârifem hiç denilecek derecede az ise de yine gönlüm ‘acîb bir meyl ile her yerde fazîlet erbâbını tecessüs-i tettebbu‘dan hâli kalmamak merâkına mağlûptur. Hatta bu tettebbu‘ arasında idi ki zât-ı ma‘âlî şıfât-ı kerîmânelerinin bir edip fevk-el-emâsil olduklarını anlayarak mecmua‘-ı kuvâsıyla kalbimi size rabt eylemiştim.

İşte bunun içündür ki nâm-ı ‘âlî- i edîbânelerine karşı dâi’men kalbimde bir hulûşun cilve-i zuhûrunu hissetmekte olduğumun ve lütfnâme-i ‘âlîlerinde beyân buyurduğu üzere ‘arıza taqdimindeki tee’hhür fıkdan vefadan neşe’t etmeyip mahzâ ba‘zı gavâi’l huşuşıyyeden inbi‘âs eylediğinin ma‘razi isti‘âfta beyânına ibtidâr ve teveccühât kalbiyelerinin istibkâsına ictisâr eylerim bakî.

fî imzâ

-13-

Yirmi İkinci Ders – Muvâşaletnâme

43-

Elkâb

Dersa‘âdetten hareket-i ‘âcizânemin üçüncü günü du‘â-yı ‘âlî-i kerîmâneleri te’sîrâtıyla sâlimen merkez me’mûriyet-i kemterânem olan fûlan mahalle müvâşalet ve meşâkk-i seferiyyeden münba‘is müzâhim ve kelâlî âsâr tabi‘yesi henüz zâil olduğundan ifâ-yı farîza-i ‘ubudiyyete müsâra‘at olundu. Şehrin ahvâl-i tabi‘ye ve medeniyyesi hakkında- bundan böyle tevâli edecek olan ‘arızalarımda tefşîlât lâzıma i‘tâ edileceğinden- şimdilik bu kadarcıkla iktifâ ve hüsn-i nazâr ‘uluvviyet eser ekmelânelerinden aqdes hiçbir emelim olmadığının ‘arzıyla bâlûsuyla taqdim-i tekrîmât-ı bî-intihâ eylerim ol bâbda.

fî imzâ

-41-

Yirmi Üçüncü Ders – Müvâşaletnâme Cevâbı

44-

Elkâb

Merkez me'mûriyyet 'alîlerine hûsn-i müvâşâlet ve umûr müvekkilelerine bedâi' ve mübâşeret buyurulduğuna dâi'r şerefvârid olan fülân tarihli iltifâtnâme-i kerâmîleri kalb-i 'âcizânemde mesârr ve ekdâr gibi iki hiss-i mütehâlifin birden uyanmasını bâdî oldu. Evet müstağriķ sürûr oldum. Çünkü nâmımın unutulmadığını, muhabbet fuâdiyelerinin hâķı maḥlaşânemde şa'sa'dâr olduğunu tebşîr eden keremnâmeleri münderecâtı ruḥuma bir inbisât nâm baḥş eyledi. Bundan dolayı 'arz-ı şükrân eylerim.

Maḥzûn ve mükedder oldum. Zîrâ zât-ı 'âlî-i kerîmâneleri gibi bir nüsha-i nâdire-i kemâlâtın müşâhebet ruḥ-ı nevâzânesinden maḥrûm kalmak, zehrâb iftirâķ ve taḥassür ile telḥ-kâm olmak elbette tevîd-i ḥüzûn ve keder eyler. Ma'mâfih, devâm-ı şîḥḥat ve 'âfiyyet ve ḥuşûl-i muvaffakiyyet keremkârları temenniyât-ı ḥâlişânesi ḳarîben mülâķâtımız tazarru'âtına terdifen edâ ve teveccühât-ı 'alîlerinin beķâsını istida'â ile iktifâ eylerim efendim. fî imzâ

-15-

Yirmi dördüncü Ders – Tavşiyenâme

45-

Elkâb,

Hâmil tezkîre-i 'âcizi “fülân” bey bendeleri muḳaddemâ refâķat-i 'âcizîde bulunarak dirâyet ve revîyyet ve emânet gibi ḥaşâi's mergûbe ve memdûḥayı câmi' olduğu tecrîten şâbit olmuş ve bu âna kadar da- şûret-i muşaddaķası leffen taḳdîm ḳalınan- tercüme-i ḥâl varaķasının şehâdet-i resmiyyesine iķtirân eden ḥidemât-ı mütenevvi'ede istiḥdâm olup elḥaḳḳ her birinde ibrâz-ı meâşir-i kifâyet eylemiş eşdiķây-ı bendegândan bulunduğu ve bu gibi ezkiyâ-yı me'mûriyyenin ḥâlen taḳdîr-i ḥizmet ve kıymeti ve istiķbâlen idâme-i şevķ ve ğayreti maḳşad ehlperverânesiyle maḫzar taltîf ve mükâfât olmaları şân meķârım nişân 'âlî muḳtezâ-yı münîfinden olduğu ve şevķ i'timâdına maġrûren mûmâ-ileyh bendelerinin iḥrâzına kesb istiḥķâķ eylediĝi...rütbesiyle icrâ-yı mükâfât ve mesrûriyetine ibzâl hemm ve delâlet 'âlîye çerâĝ-¹² bi'l ḥaşşa niyâza ictisâr ve bâlûsuyla taḳdîm-i me'âşir iḫtirâmķârıya ibtidâr eylerim ol bâbda.

¹² Sondaki eki tam çıkmadığı için kelimenin devamı okunamamıştır. (ç.n)

fî imzâ

Diğer Bir Tavşiyenâme

Elkâb.

Vefret-i meşâgil-i devletleri arasında taşdî‘a teşaddi edişimden dolayı evvelen ‘afv ve safh-ı bendeperverlerini istirhâm ve şâniyen şadede ‘atf-ı kelâm eylerim. Şöyle ki, bugün fua‘lân bir mes‘ûdiyyete nâi’liyyet-i ‘abîdâneme ibzâl delâlet ve fark-ı kemterâneme temdîd sâye-i himâyet ve müzâheret buyuracaklarını hakîkat-ı katı‘yye şûrette telâkki etmekteyim. İşte efendimizden ümît ve intizâr eylemekte olduğum böyle bir lütf-i ‘âl’ul-‘âlî mekârım ahlâk ile mütehallik ve iktidârına nazaran her bir ‘âtıfet kavliñizden ziyâde müsteħakk olan “fûlân” bey bendelerine terk etmek istiyorum.

Şadâkat, istikâmet, kifâyet, dirâyet, gibi meziyât-ı metnû‘a ile muttaşif ve mütehallî bulunan bu zâtın şimdiye kadar te’mîn-i ma‘îşeti içün cüz’î bir ma‘âşa bile nâi’l olamayışı mahzâ muḳadderâtın icâbât ve levâzımından inbi‘âş eylemektedir.

Mûmâ-ileyhiñ huşûl-i feyz ve refâhiyetini cidden arzû eylediğim cihetle te’mîn-i hâl ve istikbâli isbâtı fikren taharr etdiğim sırada – ileride işbât edeceği reviyet nisbetinde mazhar teraḳḳiyât olmak üzere- şimdilik nezâret-i celîle-i aşîfâneleri (fûlân) kalemde münhal olduğu istihbâr kılınan “fûlân” me’mûrluğuna ta‘yîni emrinde ‘inâyet-i devletlerine mürâca‘t lüzûmu vârid-i hâtır-ı ‘âczî olmuştur ki, zâten efendimizin mürüvvet ve meziyyet müsellemesi bu gibi miḳâştan huşûlü imkânını câmi‘ ve bâriḳa-i elîâf-ı rahîmâneleri her bâr mefâriḳ erbâb kifâyette lâmi‘ olmakla berâber şu yolda ibzâl buyurulacak ‘inâyet-i ‘âlîye-i aşîfâneleri doğrudan doğruya taraf bendekâneme râci‘ olacağından istirhâm-ı kemterânemiñ is‘âf-ı sâmi-i keremkârılarına iḳtirân mu‘rizinde bundan ziyâde temenniyâta lüzûm göremem olbâbda.

fî imzâ

16

Yirmi Beşinci Ders – Tavşiyenâme Tasṫirine Dâi’r İstirhamnâme

46-

Elkâb.

Kuluñuz efendimizin çerâğ-ı haş el hâş bâhir el ihtîşâşlarından olduğum içün mûntehâ-yı hayâtıma kadar her nerede bulunsam gîdâ-yı hayât ve bâ‘is-i necât-ı

kemterânem olan hâk-ı ni‘met keremkârılarını hiçbir vakit unutmadım. Binâen‘aleyh, öteden beri mazhar buyruladığım bu kadar el‘âf ve a‘‘âf mâ-lâ-nihâyeden dolayı bizzât rû-mâl hâk-pây-i sâmilere olmak arzusunda isem de ve esefâ ki, ‘ârîza-i bedeniyeye o şeref ‘âl-el ‘âlâ mazhariyetinden mahrûmiyet-i nâcizânemi istilzâm etmektedir. Şu kadar ki her an ve zamân cebhe-i ‘ubûdiyyetimi secdegâh-ı tazarru‘a ve‘â ederek ders-i kadîm-i çâkirânem olan tevâfur-i ‘ömr ve iqbâl-i hidivâneleri du‘âsında tez‘kârıyla kesb-i şeref ve iftîhâr etmekteyim. Artık hâtme-i ta‘addî‘ât olarak merhamet-i ‘âlîye ve müsâ‘ade-i celîlerine iğtirâren marâz mâ-fi‘z-zamire ictisâr ediyorum. Şöyle ki, şimdiye kadar ‘uhde-i bendegânemde müretettib hizmetât ve vezâi‘fi dilhâh-ı ‘âlîye tevfi‘kan ifâ eylediğim hâlde icâbât-ı mu‘kadderâta ma‘kûsen ma‘rûz bulunmaktan şevk sebeple olan mes‘ûdiyyet-i fa‘liyyeye nâi‘l olamamaktannâsı ızdırâr-ı dâi‘imî içinde bulunduğum cihetle lütfen terfiye ve iqdâr-ı bendegânem hâkında (fûlân) beyefendi hâzretlerine bir kıta‘a tavsiyenâme ta‘stîrine ‘inâyet-i sâmi‘e-i mün‘imânelerinin raygân buyurulması tazarru‘ât mahşûşası ta‘dîm-i ihtirâmât ve ‘ubûdiyyete zeri‘a itti‘âz kılındı olbâbda.

fî imzâ

-17-

Yirmi Altıncı Ders – Fotoğrafi Teşekkürnâmesi

47-

Elkâb.

Târihli lütfnâme-i ‘âlî-i kerîmâneleri bi‘l-kemâl tekrîm-i ahz -iteltîm ve ihsân buyurulan ta‘vîr bî-na‘zîr sâmilere nihâde-i mevki‘-i ta‘zîm kılındı. ‘Uhde-i rû‘iyyet ve ha‘âfet-i ‘âlîlerine mevdu‘ olan mehâmm-ı umûruñ dilhâh-ı mekârim iktinâh-ı şehinşâhiya tevfi‘kâ hall u hasmî emrindeki iqdâmât-ı fedâkârâne ve mesâ‘i-i şada‘âtşî‘arâne aşârı olarak vech-i celîl-i devletleri mû i sefid şafâbahşâ ile bir kat dahâ iktisâb zînet ve nûrâniyyet etmiştir ki bundan dolayı zât-ı ‘âlî-i keremkârılarını tebrîk ile mu‘riz teşekkür de terkîm ve ta‘dîm cevâbnâmeye ibtidâr ve bâlûsuyla teveccühât mûriş-el-mübâhât-i ‘âlîlerinin hâk-ı ‘âcizânemde be‘âsı niyâziyla hatm-i keftâr eylerim olbâbda.

imzâ

-18-

Yirmi Yedinci Ders – Tebrîk-i ‘İyd

48-

Elkâb

Bendekâne göre birer vesîle ile ‘arz-ı nisbet ve ‘ubûdiyyet öteden beri cârî ve mer‘i bir ‘âdet olduğu mişlû bu kere hayr ile hülûlî şerefbağş ef‘ide-i muvaḥḥidîn olan ‘ıyd-i sa‘id adḥânın hizmet-i tebrîk ve tehniyeti aḥsen ve sâi’l ‘arz-ı tesebbût olmaḡtannâşî cenâb-ı ḥaḡ işbu ‘ıyd-i mübâreki ḥaḡ sâmi-i kerîmanelerinde mûriş envâi‘ yemin-i muṡlaḡ ve her ḥâlde müşâhede-i emşâl keşîresine muvaffaḡ buyurması du‘âsı refi‘-ı bârikâ-ı icâbet kılındıḡı beyânıyla vecîbe-i tebrîk tes‘ide ibtidâr ve meḥâsin enḡâr ma‘âlî nişâr mün‘imânelerine ‘arz-ı ihtiyâc ile kesb şeref ve iftiḡâr eylerim olbâbda. fî imzâ

-19-

Yirmi Sekizinci Ders – Cevâbnâmesi

49-

Elkâb

‘ıyd-i sa‘id meyâmin-i bedîdin tebrîkini mütezammin şu târiḡlû lüṡfnâme-i kerîmâneleri ki gölgemde bir ḡürmet-i maḡşûşa ile telaḡḡı eylediḡim teveccühât-ı ‘alîlerinin beḡâsını mübeşşirdir. Pîrâye-baḡş dest-i tekrîm olarak kemâl-i faḡr ve sürûr ile kırâ’t ve ve tevâfûr ‘ömr-i iḡbâl ekremileri du‘âsı tezkâr ve tilâvet kılınmaḡla ‘arz-ı teşekküre mübâderet ve bi’l muḡâbele beyân-ı tehniyet ile kesb-i meḡḡaret eylerim olbâbda. fî imzâ

-20-

Yirmi dokuzuncu Ders – Velâdet Tebrıḡı

50-

Elkâb

Bendegâne göre taḡdîm-i ‘arızanın dâi’ma zuhûr-ı feraşet ve münâsebate ta‘lîḡı taşdi‘ gibi âdâb-ı ‘ubudiyyete münâfi bir ḡâlik vuḡû‘una meydân vermemek içûn lâzîmeden olmasına mebnâ te’kîd-i rabîta-i rıḡıyyet ve te’yîd râsime-i memlûkiyet zamanında olduḡum ḡâlde alimtallah mübâḡât-efzâ-yı aşdıḡa olan bir ḡâl, ‘âcizlerince ‘arıza-i tebrîkiye taḡdîmine bâdî-i şitâb ve isti‘câl olmuştur. Şöyle ki:

Maḥzâ ‘atâya-yı ileyheden bu kere maḥdûm-ı necâbet melzûm-ı vâlâlarının
gehvâre-zîb şühûd olduğu haber-i behcet eşeri sâmi‘ a-pirâ-yı mesârr ve iftiḥâr olmuş ve
müeşşirden eşere intikâl kâi‘ desince şu mevlûd-i mes‘ûduñ şeref-i nebâlet ve necâbet
nokṭa-i nazarında sâye-i feyz ve terbiyet ekmelânelerinde etyân ğıbtâ-resân emşâl ve
akrân olacak bir mükemmeliyet muṭlaқа ihrâz edeceği bî-iştibâh bulunmuş olmağla
hemân cenâb-ı ḥaḳ ṭûl-i ‘ömr ile mu‘ammer ve füyûzât maddiye ve ma‘neviyye
iktisâbıyla mes‘ûd ve müstemir buyursun ed‘iye-i ḥâlişânesinin tekrârıyla tebrîk
ḳudûmüne ictisâr eylerim olbâbda. fî imzâ

-21-

Otuzuncu Ders- Rütbe Tebrîği

51-

Elḳâb

Şemşîr-i eceliñ bile izâle edemeyeceği derecede ğâyet metîn olarak beynimizde
te’sis eden ḥissiyât-ı müddetkârâne icâbâtından olarak ḥaḳ-ı aḥûlerindeki silsile-i
temenniyât-ı ḥâlîşe-i ḳalbiyemden biriniñ daha ḥuşûl-yâfte olduğunu ya‘ni liyâḳat-i
‘âlîlerinin bir derece terfi‘ buyurulduğunu evrâḳ-ı ḥavâdişten zât-ı ‘âlîleri gibi dimâğı
tekemmülât-ı maṭlûbede yaradılan, ḥavşala-i fitrıyesı zîver-i ‘irfân ve ma‘ârifle pîraste
olan, kâffe-i hüceyrât ḳalbiyesi pâdişâhına şadaḳat, vazîfesine muḥabbet, iḥvânına
mürüvvet gibi meziyyât ve muḥâsin-i ‘âliye ile mâlâmâl bulunan bir yekpâre-i necâbet
ve ‘ulûviyyetiñ bu şûretle mazḥar-ı tevfiḳât ve teraḳḳîyât olması değil ‘âcizleri gibi
iḥvânı bütün ḥayr-ḥâhını tebrîkte beyânına ibtidâr ve yakîn zamânlarda daha büyük
merâtebe nâi’liyetle bekâm buyurulmaları tazarru‘ât-ı şamîmiyyesini îşâl-i ḳabûlgâh
perverdekâr eylerim efendim. fî imzâ

-22-

Otuz Birinci¹³ Ders- Velâyet Tebrîği

52-

Elḳâb.

Esîr-i firâş bîmâr olan bir vücûd-ı lâzım elmevcûduñ nâi’l-i ‘âfiyet olması
şifâḥâne-i ezelîde taḳdîr buyurulduğu taḳdîrde bir ḥekîm-i ḥikmetşinâs ḥâzıḳıñ tedbîr-i

¹³ Burada “on birinci” yazmakla birlikte yazım hatası olduğu düşünülerek “otuz birinci” olarak düzeltilmiştir. (ç.n)

ser'î-el te'sîriyle i'âde-i şîhhat etmesi ve bir iklîmin sa'âdet-i hâl ve i'mârına irâde-i ilahiye şerefta'lık ettiği şûrette cidden heykel-i mücessem 'ulviyet ıtlâkına şâyân bulunân zât-ı fehâmet simât dâver-âneleri misillû bir nâzım-ı menâzım mehâmm umûruñ me'mûriyeti mevrîd ilhâm rabbânî olan kalb-i selîm hazret-i hilâfetpenâhiya mülhem olması hikmet baliğ-e şamedâniye iktizâsından olduğuna binâen bu kere bi-'avni hüddâ-yı müte'âl fülân velâyet celîlesine vuķû' me'mûriyet sâmiyeleri dâi're-i velâyetin sa'âdet ve iķbâline hayr fâl ve berâa't istihlâl olduğundan ve muvaffakîyet 'âlîye-i destûları ed'îye-i vâcib-el te'diyesine şârif nakdîne-i enfâs müste'âr olan bendegândan bulunduğundan bu bâbda hişşe-i kemterâneme işâbet eden teşkirât lâ tahşâyı îfâ ile bahtiyârlık rütbe-i refî'asını iķrâz eden ahâlî-i velâyeti tebrîk ve tes'îd eylerim olbâbda emr u fermân. fî imzâ

-23-

Otuz İkinci Ders- Ta'zîyenâme

53-

Elķâb

Peder-i 'âlîlerinin 'âzim gülşenserây-ı cennât oldukları haber-i kûdûret eşeri dâğ-zen-i kalb-i kemterî oldu. Merhûm meğfûruñ müşâhabetiyle şerefyâb eylediği bütün kalplerde ilelebed silinmeyecek birer eser-i mâtem bırakarak tekmîl enfâs müste'âr eylemesi haķîķaten cümlemiz içün tâkatgüzâr bir müşîbet ise de ne fâi'de ki isâle-i dumû' ile i'âde-i hayât müstehîl ve "küllü nefsin zâi'ķa" kavlı-i celîli bizim içün bir medâr şabr-ı cemîl olduğundan ve şu hâl ye'is-i iştîmâle karşı en büyük çâre-i muķâvemet şabr u metânet olacağından hemân mağfûr ve müşârûn-ileyh defîn hâķ 'ıtr-nâķ olduğķa cenâb-ı hüddâ-yı ekber bi'l cümle erkân ve efrâd 'âi'le-i devletlerini tûl-i 'ömr ile mu'ammer ve necm-i iķbâl ve sa'âdetlerini evc-i teraķķîde müeşşer buyursundu'âsıyla iktifâ ve şu şûretle kalb-i 'âlîlerini yeniden perhûn eylediğimden dolayı bi'l-ķaşşâ 'afv-ı kerîmânelerini istid'â eylerim olbâbda. fî imzâ

Üçüncü Faşıl

<<Maķâlât>>

Otuz Üçüncü Ders- Bir 'İlm-i Şervet Mu'allimine Hiķâben Talebe Tarafından Yazılmış Bir Vedâ' nâme

-1-

Bir zamanlar fıtratın bahşâyiş-i hârik-ül-‘âdesine mazhariyetle mütehallık ve her biri medeniyet-i cedîdenin vâlid-i mâcidi vaşfına elyağ olan meşâhir-i hükemânın ezhânını işğâl eden mesâi’l mühimme-i iktisâdiye, bugün bizim gibi selm hayâtın ilk kademelerinde bulunan şebâbın zemîn-i mübâhasât rûz-merresini teşkîl etmektedir. Şu parlak muvaffakiyâtın sebeb-i yegânesi birinci derecede hâmi-i ma‘ârif ve ‘arifân olan pâdişâhımız efendimiz hazretlerinin ta‘mîm ‘ilm ve ma‘rifet hakkındaki ‘avâtıf seniyye-i tâcdârları, ikinci derecede daği sa‘âdet mâddiyye ve ma‘neviyyemizi ikmâl ve te‘mîn ve efkârımızı tenvîr ve tezyîn eden mu‘allim muhteremlerimizin himmet-i ‘âlî-tebâridir.

Ezcümle, füsûl hayâtımızın nevbahârını teşkîl eyleyen şu iki sene zarfındaki hitâbât ve ta‘lîmât mün‘imânelerine mazhariyetle mübâhi ve sâye-i ‘âlî-i velî-illâ keremîlerinde şimdiye kadar muqaddemâtı bile havâşşe inhişâr eden bir ‘ilm-i celilden hişşemend fevâi’ d nâmutenahî olduk.

Zîra ‘ilm-i şervet hakkındaki teşrîhât-ı dağâi’k-i gâyat-ı kerîmâneleri ebkâr-ı efkârımızla birleşerek öyle bir bârika-i feyz ve rif‘at huşûle getirmiştir ki neyyir-i kemâlâtıyla çeşm-i ‘ibretimizi telmî‘ ve te‘şîrât müfidesiyle cevalângâh-ı tefkîrâtımızı tevsî‘ eylemiştir.

Bizim içün bir ni‘met-i mahza hükmünde olan şu lütf ‘âle’l- ‘âla karşı mükellef ve mütehassis olduğumuz vecîbe-i şükranın ta‘yîn-i derecâtında lisân-ı kemterânemiz kâşır ve kalemimiz gayr-i kâdirdir. Nasıl olmasın ki, kalbî şafvetle mâlî ve sâha-i efkârı her türlü kuyûddan hâlî olan bir müte‘allimin mu‘allimi hakkındaki hissiyâtını hakkıyla ifâde edebilecek bir ta‘bîre en zengin lisânların kâmûsu bile ‘arz-ı iftikâr etse sezâdır.

Binâen‘aleyh bu bâbda beyhûde yere itâle-i makâlden ise birçok ma‘ânîyi câmi‘ olan (elvedâ‘) ta‘bîrini zîkr ile iktifâ ve mütehattim zimmetimiz bulunan muvaffakiyât-ı sâmiyeleri du‘âsını îşâl-i kabûlgâh-ı kibriyâ eyleriz.

Diğer

‘Ulûm-i Tabî‘iyye Mu‘allimlerinden Birine Yazılan Bir Vedâ‘ nâmedir.

Bugün bâriqâ-i şa‘şa‘a nişârıyla ‘âlim-i insâniyeti tenvîr eden ‘ulûm ve fûnûn-ı hâzıraya ‘atf-ı nazar olursa görülür ki, ‘ulûm-ı tabî‘iyyeye bir mertebe-i hârikulâdeye vâsıl olmuş ve netîce-i tereakkiyâtı olarak ben-i beşerî âsâr-ı tabî‘ata vâkıf eylemiştir.

Qudret-i insâniyenin kuvâ-yı tabî‘ata galebesini intâc eden ‘ulûm-ı tabî‘iyye sayesinde değil midir ki mütekdimmînin te’sîrât-ı mihrîbânesi hiçbir kuvvetle muhâvemet edemedikleri şâ‘iqa, bugün ufacık bir seyriñ câzibesine gerdandâde inkıyâd olarak bir mertebe-i ‘âlîye-i semâviyeden inûp pâ-yı seyriñ bulunduğu müdrike-i esefle yüz sürmeye mecbûr oluyor.

Yine ‘ulûm-ı tabî‘iyye sayesinde ki uçmak, yüzmek, isti‘dârlarından mahrûm olarak yaradılan insân, bugün semâlarda tayerân, denizlerde cevelân, eftâr-ı ba‘îde-i ‘âlî birtakım vesâi’le birbirine rabt ve kârîb etmek şûretiyle i‘lâ-yı şân ediyor.

Âsâr-ı medeniyye göz önüne getürilsün, hangisi bulunabilür ki kendisinde ‘ulûm-ı tabî‘iyyenin bir eşer-i bir feyzâ-yı feyzî görülemesin? Şanâyî‘-i nefîse, âsâr-ı bedî‘a bir bir tetkîk edilsin, hangisine teşâdüf olunabilir ki, ‘ulûm-ı tabî‘iyyenin pâ-mâl nazar-ı îcâdkârânesi olmağtan vâreste olsun?

İşte ‘ulûm-ı mübeccelenin en büyük bir şu‘besini teşkîl eden ‘ilminin ki, zât-ı ‘âlî-i kerîmâneleri gibi bir mu‘allim-i bî-müdânî sayesinde bu sene-i mübâreke de tahsîliyle hisseyâb-ı fevâi’ d’ olduk. Teraqqiyât-ı medeniyeye olan te’sîrâtını hakkiyla takdîr ve beyâna ‘acimiz mâni’ olmasaydı, şuracıkta tatvîle-i kelâma ibtidâr eyler idik. Hâlbuki bir taraftan ‘acz ve nokşân, diğer taraftan - sene-i tedrîsiyenin rehîn-i hitâm olmasına mebnî – artık halka-i ta‘lîm-i istidâd-ı ekremîlerinden ayrılacağımızı düşünmekten mütehaşşıl ye’s ve ahzân, bizi söylemekten ziyâde şuşmağa mecbûr eylediği cihetle sükûtu ihtiyâr ve bundan böyle dağî neyyir-i teveccühât-ı ‘alîlerinin üzerimizde bekâsı niyâzıyla ‘ilâve-i güftâr eyleriz.

{Lâhika}

Muhâberât-ı Ticâriye Numûneleri

56- ‘Adî Deyn Senedi.

Lirâ-yı ‘Osmânî

‘aded

Şu kadar lirâ-yı ‘Osmânîdir

Târih senedinden i‘tibâren şu kadar mâh müddetle ve beher lirâya şehri şu kadar para fâi’z verilmek şartıyla mu‘teberân şarrafândan fülân efendiden bir veche bâlâ şu kadar lirâ-yı ‘Osmânî ahz ve istidâne eylediğimi mübîn senettir. fî

pul

57- Diğer Numûne:

Lirâ-yı ‘Osmânî

‘aded

Şu kadar lirâ-yı ‘Osmânîdir

İşbu fülân senesi şehir-i fülânın fülân gününden i‘tibâren şu kadar mâh hitâmında fâi’z nizâmiyesiyle beraber tamâmen ve bilâ-ta‘allül îfâ eylemek üzere fülân efendiden şu kadar ‘aded ‘Osmânî lirâsı ahz ve istikrâz ederek mukâbilinde şu kadar eşyâyı kendisine terhîn eylediğimi ve va‘de-i mezkûrenin hülûlünde meblağ-ı mezbûrî te’diye etmediğim tahtirde eşyâ-yı merhûne-i mebhûsenin fûrûhtuyla bedelinden olmakdâr akçayı istîfâya şelâhiyetdâr olduğunu mübîn işbu sened fülân ve fülân huzurlarında tanzîm ve i‘tâ kılındı.

fî

pul

58- Diğer Bir Numûne:

‘Osmânî Lirâsı

‘Aded

Şu kadar ‘Osmânî lirâsıdır

İşbu fülân senesi şehir-i fülânından i‘tibâren beher mâh gâyetinde şu kadar lirâ edâ ve teslim ederek şu kadar mâh zarfında kâmilen îfâ eylemek ve ta‘allülüm hâlinde âtîde vâzı‘el-imzâ küfelâma münferidân veyâ müşterekân mürâc‘atla meblağ mebhûşun tasviyesi taht-ı te’mîne alınmak şartıyla fülân efendiden ber-vech-i bâlâ şu kadar ‘aded ‘Osmânî lirâsı istikrâz ile umûruma şarf istihlâk eylediğimi mübîn işbu senedimi mumâileyh yedine i‘tâ kılındı.

kefil

kefil

medyûn

59- Bono:

Zirde muharrer târihten i‘tibâren şu kadar gün mürûrunda işbu bonomuñ hâmiline şu kadar ‘aded ‘Osmânî lirâsı edâ edeceğim. fî imzâ

60- Emre Muḥarrir Sened

‘Oṣmânlı Lirâsı

‘aded

Şu kadar ‘aded Oṣmânlı lirâsıdır

Fûlân tâciri fûlân efendiden mübây‘aa eylediğim şu kadar miqtârı fûlânın bedeli olarak mûmâileyhe ber-vech-i bâlâ şu kadar ‘oṣmânlı lirâsı deynim olup târîḥ-i senetten şu kadar gün mürûrunda meblağ-ı mezbûri kendisine veyâ emrine te’diye edeceğimi mübîn senettir. fî imzâ

61- Ciro

İşbu senedin nâṭık olduğu şu kadar ‘aded ‘Oṣmânlı lirâsını fûlân efendiden aḥz eylediğimden meblağ-ı mebhûṣu mûmâileyhe veya emrine te’diye edesiniz. fî imzâ

62- Maḳbûz Senedi

(Fûlân) efendi ḥâmil olduğu (şu kadar) miqtâr eşyâyı kâmilten ve sâlimân tarafımıza teslîm edildiğini müş‘ir işbu maḳbûz ‘ılm u ḥaberî yedeyne i‘tâ kılındı.

fî imzâ

63- Diğer numûne

Şu kadar ḳurûştur.

Fûlân mektebi fûlân mu‘allimliğinden dolayı muḥaṣṣis sene-i ḥâliye şehr-i mart ma‘âşım olan ber-vech-i bâlâ şu kadar ḡurûṣu ma‘ârif neḫâret celîlesi veznesinden aḥz ve ḳabz eylediğimi mübîn işbu senet i‘tâ kılındı. fî imzâ

64- ‘Aḳâr Ḳontorâtısı

Fûlân ketebesinden fûlân beyin fûlân maḫalde de kâi’n numerolu ḫânesini şu kadar mâḥ müddetle ve sene-i ḥâliye eylülü ibtidâsından i‘tibâren şehri şu kadar ḡurûṣ bedel icâr vermek şartıyla isticâr eylediğimi mübîn işbu muṣaddaḳ ḳontorâtûnâme tanzîm ve i‘tâ kılındı.

fî imzâ

65- Şirket Ḳontorâtûnâmesi

Bir taraftan fülân efendi ve diğer taraftan fülân eşnâfindan fülân efendi beyninde ber-veche-atî şerâî'tle ' aqđ-i muķâvele olunmuştur ki, şöyle ki:

Evvelâ: -

Sâniyen: - ...

Sâlişen: -

fî fülân fülân

66- Veķâletnâme

Fülân efendi zimmetinde bîsenet maṭlûbum olan şu kadar lirânın te'mîn-i istifâsı zamanında nâmıma ve tarafımdan icâb eden muḥakemede müdde'î şıfatıyla bedâyeten ve i'tirâzan ve istînâfen ve temyîzen ve i'âdeten ikâme-i da'vâ ve murâfa'aya ve mahkemece iktizâ eden ve müteferri'âtını taḳdîm ve ḳabûle ve taḥlîf ve teḥallüfe lehime şâdır olacak i'lâmâtın icrâsını talep ve istid'âya ve ḥacz vuż'ia ve ḳat'ına velḥâşıl ḥuşûş-ı mezkûrun müteferri' olduğu umûrun ḳâfesini icrâya me'zûn olmak üzere fülân maḥalde sâkin da'vâ vekîllerinden (fülân) efendiyi vekîl-i muṭlaḳ naşb ve ta'yîn eylediğimi mübîn işbu vekâletnâme mûmâileyh-i yedeyne i'tâ ḳılındı.

fî imzâ

67- Eşyâ Siparişini Mutażammın Mektûp:

Leffen irsâl ḳılınan poliçe senedinin nâṭıḳ olduğu mebâlig ile şu ve şu eşyâdan şu kadar miḳtârının bi'l-mübâyâa sigortalı olarak vâsıta-i serî'a ile tarafımıza irsâl ve bir ḳat'a ḥesâb pusulasıyla faṭurasının da isbâl olunması beķâ-yı muḥabbetleri niyâzına vesîle ithâz ḳılındı efendim.

fî imzâ

68- Cevâbı:

Şu tarihli şüḳḳa-i behîyenizle irsâli iş'âr olunan (fülân) aḳşâm hareket edecek olan (fülân) vapuruna teslîman ve eşyâ-yı meḥûşenin faṭurası bir ḳat'a ḥesâb pusulasıyla beraber leffen firistâde ḳılınmış ve fazla aḳça içün tarihinen i'tibâren şu kadar gün va'deli bir poliçe keşide edilmiş olmakla eşyâ-yı mezkûre keyfiyet vuşûlünün izbârı te'yîd-i ihtirâmâta zerî'a ithâz edildi efendim.

fî imzâ

Lügatçe

(Elif)

âb: şu

ibtidâ': başlama, en evvel

ibtidâr: sür'atle bir işe başlamak

ibtihâc: sevinme, ferah

ibcâl: ta'zîm ve hürmet etmek

ibzâr : esirgemeyip bol bol şarf etmek

ibrâz: meydâna koyma, gösterme

ithâf: hediye, bergüzâr veren

ittihâz: edinme, kabûl etme

ittisâ': genişlenme, bollanma

ateşîn: ateş gibi kızgın, şiddetli

atî: gelecek olan, önde bulunan

aşâr: eşerler, izler

işbât: delîl götürerek bir şey'in şihhatini meydâna komak

işr: 'alâmet, nişân

eşmâr: şemereleler, meyveler

eşnâ': ara, aralık

icâbet: kabûl etmek

icbâr: zorlamak, cebr etmek

ictisâr: korkmayıp atlamak

iclâl: büyütme, ağırlama

ecel: ölüm zamânı

ecell: pek büyük, ziyâdesiyle celîl

icmâl: toplama bir şey'i kışa olarak ifâde etmek

aḥibbâ: aḥbâblar, dostlar

iḥtirâm: ḥürmet, ta‘zîm etmek

iḥtisâsât: his etmek, tıyğular

iḥtiyâc: lüzûm, iktizâ

iḥrâz: kazanma, nâ‘il olma

aḥzân: ḥüzünler, kederler

iḥsân: bağıslama, iyilik etme

aḥsen: daha güzel, en yaşııklı

iḥzâr: ḥazırlama

aḥvâl: ḥaller

aḥyânen: vakit vakit, ara sıra

aḥbâr: ḥaberler

iḥtişâş: bir şeyde ḥuşûşiyet peydâ eylemek

iḥtilât: ḥarışıp ḡörüşme

iḥtiyâr: seçme, intihâb etme

aḥz: alma, ḡabûl etme

aḥillâ‘: dostlar, aḥbâblar

aḥlâf: şonradan gelen, biriniḡ yerine ḡeçen

edâ: ödemek, vermek

âdâb: edebler, uşûl, muḡtezâ

idâme: dâi‘m etme, devâm ettirme

üdebâ: edîbler, edebiyât ile uğraşanlar

edebîyât: şî‘ir, inşâ ve ḡavâ‘id-i lisâna müte‘allıḡ ‘ilimler

idrâk: anlaşış, ‘aḡıl erdirme

ed‘ıyye: du‘âlar, niyâzlar, yalvarmalar

idḡâm: bir cinsten yân yâna gelen iki ḡarfın şeddeli bir ḡarf şûretine ḡonulması

edevât: edetlar
iz' ân: zekâ, ferâset
ezvâķ: zevķler, neşveler
ezhân: zihinler, zekâlar
ârâ': re'ylar, mütâl'alar
irâde: isteme, dileme, emr
ârâste: donanmış, bezenmiş
erbâb: ehiller, lâyıķ ve muķtedîr olanlar
erba' a: dört
irtibât: rabt olunma, bağlanma
irtikâ': yükselme, yukarı çıkma
irsâl: gönderme, yollama
erkân: rükunlar, âşiller
izbâr: yazma, bildirme
ezcümle: bu cümleden, bu kabîlden olarak
ezelî: ibtidâsı olmayacak şûrette kadîm olan
isâle: aķıtma, dökme
isbâl: yollama, gönderme
istişâr: müjde alma
istibķâ': beķâ ve devâmını talep etme
isticlâb: çekme, celb ve cezb etme
istiķşâl: ele geçirme
istiķzâr: huzûra getürme
istiķķâķ: hâķ etmek, liyâķat
istiķbâr: haber alma
istiķvân: kemik

istidâne: ödunc alma
istirhâm: merhamet, talep etme, yalvarma
isti‘ âre: ödunc alma, ‘âriyeti alma
isti‘ câl: ‘acele ettirme
isti‘ dâd: meyl, kâbiliyet
isti‘ tâf: ‘âtıfet talep etme
istifâde: faydalanma, kazanma
istikrâz: fâizle aqça alma, ödünç para alma
istikmâl: bitirmek, itmâm, ikmâl etme
istilzâm: lâzım gelme, îcâb etme
isticâr: kirâ ile tutmak
istifâ’: tamamıyla ve kâmilen alma
isrâ’: gönderme
is‘ âf: kabûl ile icrâ etme
uslûb: uşûl, tarz-ı ifâde
asmân: gökler
işârât: işâretler, gösterme
iştibâh: şüphe etme
iştigâl: meşgûl olma
iştimâl: kaplama, ihâtâ etme
iştiyâk: göreceği gelme, özleme
eşref: pek şerefli, ‘azîz
iş‘ âr: yazma, bildirme
iş‘ a: şu‘ â‘, ziyâ
eşvâk: şevkler, sevinçler
işâbet: toğru varma, rast gelme

aşâlet: zâdegânlık, necâbet
eşdâk: ziyâde şâdık
eşdikâ: şâdık olanlar
ıştılâh: bir ‘ilm ve şana‘ ata mahşûş kelime, ta‘bîr
âşaf: vezîr
aşl: kök, temel
ıslâh: iyi bir hâle koyma, düzeltme
izâfât: izâfetler
azhâ: kurbânlar, kurbân
etfâl: çocuklar
ıtlâk: şalıverme, boşama 2. isim verme
ıtmî‘ân: emîn olma
ıtnâb: sözü uzatma
etvâr: tavırlar, şûret-i hareket
izhâr: gösterme, meydâna çıkarma
i‘âde: geri gönderme
i‘âdeten: geri çevirerek
i‘âne: yardım, imdât, para ile mu‘âvenet etme
i‘tirâzan: bir fikri çürütmeye kalkışması
i‘timâd: güvenmek, tayanmak
i‘tinâ: ziyâde dikkat etmek
i‘zâz: ziyâde ikrâm etme, ağırlama
i‘zâm: gönderme
a‘şâr: aşırımlar
i‘tâ: vermek
i‘tâf: ‘âtıfetler

a‘zam: en büyük
i‘lâ’: arttırma, yükseltme
i‘lâm: bildirme, anlatma
i‘lân: meydâna çıkarma, âşikâr etme
a‘mâ: körler, görmeyenler
a‘yen: gözler
ağşân: ağac dalı ve budağı
ifâdât: ifâdeler
ifâde: söyleme, beyân etme
afâk: ufuklar
iftikâr: ‘arz-ı ihtiyâc etme
efham: pek büyük ve ‘âlî
efzâ: artıran, çoğaltan
efdal: pek faziletli
ef‘âl: fi‘ller
ufukî: ufka muvâzi ve mensûb
ikâme: kaldırma, meydâna koma
ikâmet: oturmak, sâkin olmak
ikbâl: tâli‘ ve bahtı tevaccühü
iktidâr: güç yetme
iktirân: yaklaşma, takarrüb
iktisâd: i‘tidâl üzere hareket, tasarruf
iktizâ: lâzım gelme
iktitâf: meyve koparmak, düşürme
ikdâr: kudret verme, kazandırma
ikdâm: sebât ve devâm etme

akrân: bir olma, mümâsil, müşâbih
akâtâr: kutrlar, taraflar
aklâm: kalemler, dâi'reler
iklîm: memleket, kıt'a
iktisâb: kazânma
iktinâh: bir şey'in günahına varma
ekşeriyâ: çok vakitte
ekdâr: kederler, ye's ve hüznler
ikmâl: bitirme
ekmel: en mükemmel
iltifât: yüz çevirip bakma
iltiyâm: yaranın kapanıp iyileşmesi
elhakk: bihakk, hakkıyla
eltâf: lütuflar
elfâz: lafzlar
ülfet: konuşma, düşüp kalkma
ilkâ': koyma, bırakma
ilhâm: Hakk Ta'âlî'nin 'abdin kalbine bir şeyi koyması
elvân: renkler
elyak: pek lâyık
ilâ âhira: tâ nihâyetine kadar
ile'lebed: nihâyetsiz olarak
âmâl: emeller, arzûlar
emânet: güvenerek bir şeyi tevdi' etme
imtisâl: bir şey'i numûne ve emsâl tutmak
imtizâc: uyuşmak

emsâl: mişâller, numûneler
emr: buyurma, buyrûk
emvâc: mevcler, talgalar
umûr: emrler, işler
enbâ: yazmak, taḥrîren bildirme
inbisât: maḥzûz olma 2. yayılma
inbi' âş: münba' iş olma
intâc: netîce vermek
intiḥâc: beğenmek, seçmek
intişâr: yayılma
intiẓâr: bakma, gözleme
intikâl: bir yerden bir yere geçme
intihâ: bir şey'in nihâyeti, nihâyet bulma
encümen: meclis
inḥirâf: değışme, dönme, şapma
inḥişâr: yalnız bir şey'e ḥaşr etme
ender: pek az
enzâr: nazarlar
ini' kâs: 'aks etme
enfâs: nefsler
inḳıyâd: itâ' at etme, râm olma
envâr: nûrlar
envâ': nev'ler
evrâk: varaḳlar, varaḳalar
evvelân: birinci derecede
evvel emir: ibtidâi' ḥâlde

evlîyâ': velîler, şâhibler

evlâ: muqdim, müreccaḥ

ihtizâz: titreme

âheste: yavâş yavâş

âheste rû: yavâş gidişle

ahenk: düzen

ehem: ziyâde mühim

ehemmiyet: mühimlik

eyâm: günler

îcâb: iktizâ ettiren

eydî: eller

îrâd: götürme

îşâl: bitiştirme

îzâḥ: açık olarak beyân etme

îmâ: iş^retle anlatma

(be)

bei's: zarar, ziyân, zor

bâd: rüzgâr

bâr: yük, ağırlık, sıklet

barân: yağmûr

bâriḳa: şimşek, yıldırım parıltısı

bâre: zülûf

bârî: yaratıcı, ḥâlîk

bâşira: rû'yet ḥâşşesi

bâ' iş: sebab, mûcib

bâlâ: yüksek, 'âlî

bi't-tamâm: tamâmıyla, bütün
bi'd-defe'ât: defe'atle, kirâren
bi'z-zât: kendisi, vekîl ta'yîn etmeksizin
bâlig: erişmiş, yetişmiş
bâhir: âyân, âşikâr, zâhir
baḥṣ: bir mâdde üzerine eṭrâfıyla söz söylemek
baḥtiyâr: ṭâli'li, mes'ûd
baḥş: verme, bağışlama
baḥşâyîş: bağışlayış, 'atiyye
bidâyeten: en evvel 2. başlama
bedây'î: bedî'alar, yeni ve güzel şeyler
bedel: bir şey'in yerini tutan veyâ tutabilen
bedîdâr: âşikâr, meydânda olan
bedîf: numûne ve emsâli olmayan, bir şey'i icâd eden
berât: fermân, imtiyâz
berây: içûn
berḥûrdâr: sa'yiniḡ semeresini iktâf eden
ber-vech-i âtî: aşağıda olduḡu vechile
ber-vech-i bâlâ: yukârıda olduḡu gibi
bast: yayma, serme, açma
beşâret: müjde
beşer: ben-i âdem, insân
ba'de: bundan sonra
ba'id: uzâk
bekâm: arzûsuna nâi'l olan, ṭâli'lî
bilâd: beldeler, şehirler

beldevî: beldeye mensûb ve maḥşûş

belde: şehir, kaçaba

bi-mennihi'l- kerîm: cenâb-ı ḥaḳḳıñ yardımıyla

bi-mennihi't te'âlâ: cenâb- ı ḥaḳḳıñ yardımıyla¹⁴

binâen: tayanarak, istinâd eyleyerek

binâen-‘aleyh: bunun üzerine binâen

bend: bâğlama, bâğ

bihter: en iyi, a‘lâ

behremend: ḥişşedâr, naşîbi olan

behcet: güzellik

behiyye: güzel, cemîl

beyn: aralık

beyn el-aḳrân: arkadaşlar arasında

(pe)

pâbend: ayâḳ bâğı, buḳâğı

pâmâl: ayâḳ altına alma, çığneme

pâyân: nihâyet, evc

pezîr: ḳabûl etme

pertev: nûr

perḥûn: ḳânla ṭolu olma

perver: besleyici

perverdigâr: cenâb-ı ḥaḳḳ

peydâ: îcâd etme

pîrâ: tezyîn etme

pîraste: tezyîn etme¹⁵

¹⁴ Burada tekrar bir tanım verilmeyip denden işareti (‘) konulmuştur.

penâh: sığınacak yer
peyâpey: biri biri arkasına
(te)
tâbân: parlak, ziyâdâr
tâbi[‘]: birinin arkası sıra giden
te’hîz: geriye bırakma
te’diye: ödeme, edâ etme
tâziyâne: kâmçı, kıbâç
te’essüs: temelleşme, teşekkül etme
te’sîs: temelleştirme, teşkîl eyleme
te’mîn: emniyet verme, sağlamlaştırma
te’ehhül: evlenme
te’yîd: kuvvetlendirme, sağlamlaştırma
tebâr: nesil, neseb
tebâdür: birden bire zihne gelme
tebcîl: ağırlama, ta[‘]zîm etme
tebrîk: (mübârek ola) ma[‘]nâsına du[‘]âdır
tebeşşîr: müjde verme
teblîğ: yetiştirme, îşâl etme
tettebbu[‘]: araştırma, tetkîk eyleme
tecârib: tecrübeler
tecessüs: yoklama, araştırma
tecellî: görünme, ‘ayân olma
tahdîd: sınır koma, hudûd vaz[‘] etme
taḥarrî: arama, araştırma

¹⁵ Tanım tekrar verilmeyip denden işareti (“) konulmuştur.

tahrîr: yazma, kayd etme

taḥṣiye: şerḥ, derkenâr

taḥṣîl: ḥâsıl etme, ḥuṣûle getürme

taḥakküm: ḥâkim olma, ḥüküm sürme

taḥlîf: yemin verme, yemin ettirme

taḥallüf: yemin etme

teḥâṭüb: muḥâṭıblaşma, muḥâbere etme

taḥallüş: maḥlaş kullanma

taḥlif: deĝişme, oynama

tedbîr: bir işiñ ‘âkıbetini düşünerek eşbâb-ı ḥuṣûlüne teşebbüs eyleme

tedkîk: inceltme, inceden inceye arama

tezḳâr: açma, zıkr etme

tezḳere: puşula, varaḳa, bir şehir daḥlinde gönderilen muḥâbere varaḳası

tezḥîb: altûn varaḳ sürme, yaldızlama

terbiyet: besleyûb yetiştirme

tereddüd: gidip gelme, qarârsızlık

terdîf: ardışıra yürütme

terfî‘ : yukarı kaldırma, yükseltme

terfîh: bollukta yaşatma

terakḳî: yükselme, yukarı ḳalkma

terḳîm: raḳam atma, yazma

terḳîb: birkaç şeyi birleştirûb mezc etme

tezyînât: süsler, ziynetler

taştîr: yazma

tes‘îd: mübârek olsun ma‘ nâsınadır

tesyâr: göndermek

teşebbüs: yapışma, şarılma
teşbihât: benzetme, kıyâs etme
teşdîd: şiddetlendirme
teşerrüf: şereflenme
teşrîh: ayırma, parçalama
teşrîf: şerefendirme
teşekkür: şükretme
teşkîl: bir şey'e bir şekil verme
teşâdüf: rast gelme
taşaddî: teşebbüs etme, ibtidâr eyleme
taşdî^c: baş ağrıtmak
taşavvurât: zihinde bir şey'e şûret verme
tažarru^c: yalvarma
tažammun: hâvî olma
taṭbîk: uydurma, benzetme
taṭvîl: uzatma
ta^c dîl: doğrultma, ^c adâlete tevfiḳ etme
ta^c ḳîb: arkası sıra gitme
ta^c allül: vesîle ve bahâne aramak
ta^c alluḳ: aşılı olma, ilişik
ta^c mîm: ^c umûmî etme, şumûllendirme
ta^c yîn: ayırma, taḥşîş etme
tağayyür: bozulma
tefrîḳ: ayırmak
tefsîr: şerḥ ve izâh etme
tefekürât: düşünceler

tekâşîr: kuşûrlar, haţâlar
tekbîl: öpmek
taqdime: büyüğe verilen hediye
taqdîr: kıymetini anlama, beğenme
taqdîm: öne geçirme 2. küçükten büyüğe verme
takrîb: yaklaştırma
takrîr: ağızdan ifâde etme
taqşîr: bir işi nokşân yapma
taqlîd: bir şey'in 'aynını yapma
taqayyüdât: dikkat etme
tekâsül: tenbellik etmek
tekrâr: bir işi bir daha yapma
tekrîm: ta'zîm ve hürmet etme
tekellüm: söyleme
tekmîl: bitürme
telâtum: birbirine çapırma, talğalanma
telâfî: mahvolan bir şey'iyerine getürme
telâkî: birbirine ulaşmak
tilâvet: güzel sesle ve kı'ide ile okumak
telakķkî: alma, kabûl etme
telmîh: bir şey'i îmâ ile bildirme
telmî' : parlatmak
televvün: renkten renge girme, donuluk
temâsül: benzeme, benzeyiş
temennî: istek, arzû, ricâ
temhîd: yayma, döşeme

tanzîm: sıralama, düzeltme

tenevvü' : çeşit çeşit olma

tenvîr: aydınlandırma

tevâfir: çoğalma

tevâlî: birbiriniñ ardı sıra gelme

tevâ'im: ikiz, eş

teveccüh: yüz çevirme, meyl gösterme

teveccühât: teveccühün cem'i

tavzîh: açık olarak beyân etme

tevaḳḳuf: ṭurma, mekes

tehzîz: ince ve devâmlı şûrette titretme

(şe)

şâbit: yerinde ṭuran, muḥaḳaḳ

şâlişen: üçüncü olarak

şâniyen: ikinci olarak

şıḳlet: ağırlık

şemere: meyve, netîce

şenâ-ver: medḥ ve şenâ

(cim)

câzibe: cezb edici, çekici

cârî: aḳan, aḳıcı, ḥâzır

câlib: celb edici, çekici, getûrici

câmi' : ṭoplayan, içine alan

câvidânî: bâḳî, dâ'imî, ebedî

cebhe: alın, nâşiye 2. yaz ṭaraf

ciddî: ḥaḳîḳî, şaḥîḥ

cereyân: akıcı, geçen

cezâlet: büyük ve ‘azîm olmak

cisim: eb‘âd-ı şelâsesi olan her bir şey

cilve-ger: cilve eden

celîl: büyük, ‘azîm, refî‘

cemîl: cemâl şâhibi, güzel

cennât: cennetler, bağçeler

cenâze: tâbûta yatırılmış olan

cins: nebâtât ve hayvanât vesâi’renin münkasım olduğu aqsâmın beheri

cevâhir: cevherler 2. kıymetdâr şeyler

cevelân: tolaşma, gidûp gelme

cihândâr: hükümdâr, cihâna mâlik olan zât

cihet: taraf, yan

(çe)

çâre: tarîk tesvîye, meded,yardım

çerâgnüvâz: bendeperver, ‘âtıfeti kesîr olan

çerh: burada baht ve tâli‘ ma‘nasınadır

çeşm: göz

çend: kaç, birkaç

çîradest: eli yakışır, elinden iş gelir

(ha)

hâ’iz: mâlik, şâhib

hâ’il:iki şey’in arasına giren, mâli‘

hâzık: mâhir, maharetli

hâmil: hâ’iz, yüklü, şâhib

hâmî: şâhib çıkan, himâye eden

hâvî: kaplayan, câmi'

hab: sevgi, muhabbet

hac: bir şey'in zabt ve fûrûhtunu talep etme

hacele: gelin odası

hücerât: hücreler, küçük delik ve oyuklar

hazer: şakınma

hüzün: keder

hasb'el-îcâb: îcâba göre

hasm: kesme, faşıl ve kat' a etme

hüsn: güzellik, cemâl

hissiyât: tıyğular, tıyğuya müte' allık hâşşeler

haşâfet: metîn ra'y, doğru mütâla' a

haşr: sıkıştırma, ta' yîn etme

huşûl: vücûda gelme, peydâ olma

hişşemend: hişşesi olan

hazret: ta' zîm ta' biri olarak cenâb yerinde müsta' meldir

huķûķ: haķlar, bir adama 'âi'd olan şey

hük: emr, irâde, iķtîzâ

hikmetşinâs: hikmet bilen

hakîm: fevķal' âde ' akıl ve hüsn-i ahlâķ ile mümtâz olan

halka: ortası boş dâi're

hulûl: girme, duķûl, vuşûl

hamiyet: ğayret

havâdiş: hâdişeler, vaķ' alar

havşala: burada ķâbiliyet-i zihniye ma' nâsınadır

(hı)

hâtme: bir şey'in sonu
hâdîm: hizmet eden
hâric: dış, dışarı
hâk: yer, zemîn, toprak
hâkpây: ayağın toprağı
hâmisân: beşinci olarak
hânedân: büyük sülâle, ehemmiyetli 'â'ile
hîtâm: bitmek, tükenmek
hidemât: hizmetler, vazîfeler
hidîv: vezir, âşaf
hazîne: menba', vezne, şandûk
haşâi'l: tabî' atlar, huylar
haât: yanlış, yanlışlık
hiâbet: haîblik
hiffet: hafîflik
hülâşeten: muhtaşaran, az sözle
hilâfetpenâh: hilâfet-i islâmiyenin i' timâtgâhı
havâş: hâşşeler
hâh: isteyen, arzû eden
hâhiş: istek, arzû
hâhişker: istekli, arzû eden
hayr-hâh: hayr temennî eden, herkese hayırlı olan
(dal)
dâhil: giren, bir şey'in içinde bulunan
dâder: kârdâş, birâder
dâreyn: dünyâ ile âhîret

dâğ-zen: yaralayıcı, acıtıcı

dâl: dalâlet eden, gösteren

dâver: vezîr, hâkim

der‘ uhde: ‘uhdesine alma, ta‘hid etme

dergâh: kapû maḥalli, kapû öñü

dest: el

destûr: hüküm ve nüfûs şahibi vezîr

defîn: gömülmüş, gömülü

daḳâi’k: ince fikir ve mülâhazalar

delâlet: yol gösterme

dilhâh: gönül isteği, arzû-yu kalb

dem: nefis, ân, zamân

dumû‘ : gözyaşı

devâi’r: dâi’reler, meclisler

devâm: dâi’r olma, sürme, kesilmeme

deverân: dönüp dolaşma

devre: bir zaman kalîl

dûn: aşağı, alçak

dîdâr: yüz, çehre

dîde-dûz: nazar uzanma, muntazır olma

diğer: başka, âḥer

deyn: borc

(zel)

zâi’ka: havâş-ı ḥamseden lezzet tuymak ḥâşşesi

zât: kendi, nefsi

zât’el- beyn: iki veyâ daha ziyâde kimse beynindeki münâsebât

zerî‘a: vesîle, bahâne

zıkr: anıma, hâtıra getürme

zalı: bu, şu 2. bununla beraber

zimmet: borc

(ra)

râbıta: bağ, ip 2. münâsebet

râbî‘ân: dördüncü olarak

râci‘: ta‘alluk eden, ‘âid olan

râz: sır, gizli şey

râ’y: görmek, görüş, nazar

râygân: bedelsiz, bâd-i hevâ

rabtiye: bağlayıcı, bend edici şey

rebî‘: ilk bahâr

rahîmâne: merhâmetli zâta mensûb ve lâıyık

rehâvet: tenbellik

resân: eriştirici, yetiştirici

resm: yazma, çizme, yazılmış, çizilmiş

resmî: devlet nâmına olan

resîde: yetişmiş, erişmiş

reşehât: şıztıntı, terleme

ri‘âyet: gözetme, şayma

ragbet: istek, arzû, meyl

rekâbet: iş ve şan‘atta emşâle tefavvuk etmek gayreti

refte refte: git gide, gide gide

refi‘: kaldırma, yükseltme

refe‘at: yükseklik

refî' : yüksek, ' âlî
refîk: arkadaş, dost
rîkqıyyet: kulluk, kölelik
rekâket: gevşeklik, tutgunluk
rûh: insân ve hayvânâtta ki madde-i hayâtiye
rûz: gün, gündüz
rûz-merre: gün, gündüz¹⁶
rû-mâl: yüz sürme
revnak: parlaklık
rehber: yol gösteren delîl
rehîn: yakın, karîb
reyyân: şuya kanmış
rîh: yel, rûzgâr
(ze)
zebân: lisân, dil
zümre: cemâ' at, sınıf
zemîn: yer, toprak
zehre: çiçek 2. öd, yürek
zîb: süs, ziynet
zîver: süs, ziynet
(sin)
sâi'r: seyr ve hareket eden
sâha: açık yer, meydân
sâdisân: altıncı olarak
sâkin: oynamayan, yerinden tutan

¹⁶ Ayrıca bir tanım verilmeyip denden işareti(") konulmuş.

sâl: yıl, sene
sâlif-ül-beyân: zıkr ve beyânı geçen
sâlif-ül-zıkr: zıkri geçen
sâlim: sağ, ‘ayıbsız
sâmi‘a: işitme
sâmî: büyük, yüksek
sâniḥ: zihin ve fikirde ḥuşûle ḳalûb zuhûr eden
sâye: gölge, zıll
siper: arkasına şaklanacak şey
setr: örtme, ḳapama, gizleme
secâya: ḥulk, ṭabî‘at, cibillet
seḥâbe: bulut
serâpâ: baştan ayağa ḳadar
serd: bast ve beyân etme, yayma
sirişk: gözyaşı
sürûr: sevinc
sezâ: lâyıḳ, münâsib
sezâ-vâr: lâyıḳ şayân
satıḥ: bir şey’in dış tarafı
sefid: beyâz
seferiye: yolculuḡa müte‘allik
seḳâmet: bozukluk, eğrilik
selâmet: noḳşân ve ‘ayûptan ‘ârî
silsile: zincir, dizi
süllem: nerdbân, başamak
selîm: ‘ayb ve ḳuşûrdan berî

simât:   alâmetler, nişâneler

semâhat: cömertlik

semi  : işitme, işitiş

sû'âl: şorma

sevķ: göndermek

seylâb: seyl hâlinde, şu

seyelân: akma, cereyân

sîne: göğüs, şadr

(şın)

şâdî: sonuç, şürûr

şâri  : kânûn ve nizâm vaz  eden

şâm: akşâm

şâmil: ihâta eden, kaplayan

şâhid: gördüğü ve bildiğı mâtdeyi beyân eden

şâyân: lâyıķ

şebâb: gençlik

şübhe: tereddüd, bir şe'i kestiremememe

şerâ'it: şartlar, bir şey'in esâsı

şerâre: kıgılcım

şerh: açma, yarma

şer  iye: şer  e mensûb

şeref-bağşâ: şeref veren

şerefta  alluķ: şerefle ta  alluķ eden

şeref-res: şeref yetiştirici

şerefyâb: şeref ve i  tibâr bulan

şerîf: şeref şahibi

şî'âr: 'alâmet, nişân
şu'â: şu'leler, aydınlık
şa'sa'adâr: şa'sa'a verici
şifâhî: ağızdan olan
şefkat: acıyarak sevmek
şefîk: şefkatli, merhametli
şikâf: yırtan, şakık eden
şükrân: iyilik bilme, minnetdârlık
şekl: biçim, şûret, hey'et
şimşîr: kılınc, seyf
şevk: şiddetli arzû, neş'e
şehriyâr: hükümdâr, melik
şöhret: ad, ma' rûfiyet
şehenşâh: hükümdâr, pâdişâhlar pâdişâhı
şühûd: şahidler
şîrînkâm: arzûsuna nâil olan
(sad)
şâ'ib: doğru, nişâna varan
şâdır: çıkan, zühûr eden
şâdık: doğru, şahîh
şârif: şarf edici
şâ'ika: bildirim
şubh: şabâh vakti
şihhat: doğruluk, sağlamlık
şahne: şâno, oyun oynanan mahall
şaded: kaşt, niyet

şüdûr: şâdır olma, zuhûr etme

şıfat: bir şahıs veyâ şey'in ' arz-ı hâli

şafh: ' afv etme

şalâhiyet: bir işe karışmağa haklı olma 2. iktidâr

şamedânî: hakık te' âlî hâzretlerinin kudret-i şamedâniyesine mensûb

şamîmî: ciddî, riyâsız

şanâyî': şan' atlar, hüneler

şanâyî' -i nefise: resim, heykeltraşlık, mûsîkî gibi nâzik şan' atlar

şavâb: doğru

şavt: ses, şedâ

şıyânet: koruma, muhâfaza

(dad)

zâmin: kefil, kefâlet eden

zabt: tutma, iyi tutma

darb-ı mesel: mebnâ ' alî el-hikâye olup mişâl gibi îrâd olunan meşhur söz

zarûret: nâçarlık,

dalâlet: doğru yoldan şapma

dıl': bir şekl-i hendesînin etrafını kaplayan hatlar

zamm: ' ilâve, üstüne koma

zımnında: hakkında, o iş için

(tı)

taşat-güdâz: taşat götürülmeyecek hâl

tabi': tabi' at, hulk

tarrâka: gürültü

tarz: şûret, uşûl

talâkat: suhûletle ve serbestçe lakırdı söyleme

ṭalî‘a: önden giden, pîşdâr

ṭûl: uzunluk

ṭavîl: uzun

ṭeyerân: uçma, uçuş

(zı)

ẓâhir: aşikâr, belli

ẓarâfet: nâziklik

ẓuhûr: çıkma, görünme

ẓahîr: arka çıkan, mu‘ayyen

(ayın)

‘âi‘d: dönen, ‘avdet eden, râci‘

‘âi‘le: ehl-i beyt

‘âzim: ‘azm edici, ıaşt edici, gidici

‘âşîf: pek sert ve şiddetli esen

‘âl‘ul-‘âl: pek ‘âlî, bâlâ-ter

‘âlî: yüksek

‘ibâret: mürekkeb, müteşekkîl

‘ibâre: bir ifâdenin şûret-i terkîbî

‘atebe: eşik, kapu eşiğı

‘adem: yokluk

‘arîza: mektûb 2. küçükten büyüğe mektûb

‘izzet: kıymet, kader, i‘tibâr

‘işâre: şıkılan meyve vesâi‘renin şuyu

‘aṭâya: hediyeler, vergiler

‘atf: çevirme, meyl ettirme

‘izâm: ‘azîmin cem‘i

‘azîm: büyük, kebîr

‘ulvîyet: yükseklik, büyüklük

‘alâka: ilişik, merbûtiyet

‘alâmet: nişân, işâret

‘ale’t-tahkîk: gerçek olarak, muhakkağ olarak

‘ale’l- huşûş: huşûşuyla, bâhuşûş

‘ale’d-devâm: dâi’ mî şûrette, mütemâdiyen

‘ale’l- seher: erkenden, şabâh vakti

‘an-şamîm’ il-kalb: kalbî olarak, ciddî olarak

‘inâyet: kerem, ihsân, himmet

‘ind-el’ imtiḥân: imtiḥân ile

‘ünvân: serelevḥa, laḳab

‘avâtîf: ‘âtıflar, iyilikler

‘avn: yardım, mu‘âvenet

‘ayn: göz, çeşm

(gayn)

ġâi’le: şıktıntılı iş, baş ağrısı

ġayât: ġayetiḡ cem‘i

ġâyet: bir işiḡ mebnî ‘aleyhi olan

ġıḃṭa: imrenme, başkasında olan şey’iḡ kendûsinde daḡî olmasını isteme

ġıdâ: besleyen şey, beslenmek içûn yenilen mevâd

ġarîbe: işitilmemiş ḡâl ve vaḳ‘a, ġarîb şey

ġalebe: ġâlîb gelme, yeḡme

ġalaṭât: ġalaṭlar, yanlış olan şey’ler

ġulġule: gürültü, çıkıltı

ġayr-i resmî: resmî olmayan, huşûşî olan

(fe)

fâi'k: üstün, müreccah

fâzıl: fazîlet şâhibi, 'âlim, hüsni-i halk şâhibi

fâl: uğur, iyi tâli'

fütüvvet: sehâ, cömertlik, yiğitlik

ferr'aş: döşek, yatağ

ferâvân: çok

ferah: sevinc, sürûr

ferdâ: yârın, yârınki gün

fîristâde: gönderilmiş, mersel

fersûde: eskimiş

fırağ: baş tepesi 2. ayrılık

fürûhat: satmak

farîza: şer'ân icrâsı lâzım olan mu'âmele

faşıl: ayrılma, ayrılık, kesme 2. mevsim

füşûl: faşlın cem'i

fezâi'l: fazîletler, qadr ve kıymetler

fıtrat: tabi'at, cibillet

fa'âliyet: tırmayûb çok harekette bulunma

fıkdân: yokluk, 'adem

fıkra: küçük hikâye, kıssa, metin

fekk: ayırma, açma

felâh: kurtuluş, selâmet, necât

fevâ'id: fâi'deler

fevk'el-ta'rif: ta'rif olunamayacak şûrette

feyzâfeyz: feyz içinde feyz

füyûz: feyzler, bereketler

(kaf)

ķâbiliyyet: ķabûl edebilme, müste‘ad olma

ķâdir: ķudret ve ķuvvet şâhibi

ķâşır: ķışa

ķatıbe: bütün, hep, cümle

ķâmus: lüğat kitâbı

ķubh: çirkinlik

ķabûlgâh: ķabûl maḥalli

ķabz: alma, aḥz etme

ķudsiyyet: muķaddeslik, ‘azîzlik

ķademe: derece, başamak

ķudûm: gelme, muvâşalet

ķurb: yakınlık

ķırţâs: kâğıt

ķarîr’el-‘ayn: gözü aydın olma

ķıţ‘aât: ķıţ‘alar, parçalar

ķıţ‘a: parça, maḥdûd yer

ķaţ‘ıyyen: aşlâ ve ba‘zen muţlaķâ ma‘nâsına müsta‘meldir

ķuvâ: ķuvvetler

ķavâi’d: ķâi‘deler, uşûller

ķıymetdâr: ķıymetli, mu‘teber

(kef)

ķâi’n: bulunan, vâir olan, mevcûd

ķâşâne: köşk, ķaşır

ķâften: cümleten, bütün, hep

kibriyâ: cenâb-ı hâk
kudûret: kederli olma
güzâr: geçici, geçen
kezb: yalan
kezâlik: öylece, def' a
kerâren: mükerrer olarak, birkaç def' a
gerd: çevre, dönme
gerdendâde: boyun eğme, teslîmiyet gösterme, tâbi' olma
germî: sıcaklık, harâret, şiddet, ziyâde himmet
kerîmâne: şeref ve kerem şâhibine mensûb
güster: döşeyen, baş eden
küşâd: açma, feth
keşşâf: keşfeden
keşf: meydâna çıkarma, açma
kelâm:sözler, ifadeler
gülçehre: gül yüzlü
gülistân: gül bağçesi
gülşensarây: gül bağçesi içinde köşk
kûlfet: meşakkat, zahmet, 'ağır vazîfe
kemter: ziyâde fenâ, dîn
kemîne: hâkîr, dîn
kevneyn: dünyâ ile âhiret
gehvâre: beşik
köhne: eski
(lam)
li-ecl-el'tahkîk: tahkîk olmak üzere, tahkîk için

lâhik: yetişûb ulaşan

lâzım'el-mevcûd: vücûdu lâzımlı

leb: dudak 2. kenâr

lücce: engîn, deniz

lühûk: ulaşma, yetişme

led-el-iktizâ: iktizâ etdiği zamân

lüzûm: lâzım olma, işe yarama

lûtf: iyilik, yumuşaklık

leff ü neşr: birkaç ismi zıkr edûb ba' de müte' allıklarını sıralama

lem' a: ziyâ, aydınlık

levha: yazıyı hâvî duvâra aşılacak kâğıt, şahife

leh: onun içûn, onun menfa' atine

leyla: gece

(mim)

mâ-bih-il'tahkîk: kendûsine tatbîk olunan

mâtem: ye's, zevk ve eğlenceden inticâb

meâ'sir: bâ' iş-i iftihâr hareket, şanlı iş

mâcid: şeref şahibi

me'haz: bir şey'in alındığı yer, menba'

mâdde: cevher, mâye, bir şey'in esâsı

maddiyât: maddî ve cismânî şey'ler

me'zûn: izin verilmiş, izin almış

mârr'ül-beyân: zıkr ve beyânı geçmiş

mârr'ül-zıkr: zıkrı geçmiş

mâşadağ: muvâfık, muṭâbık, uygun

mâżî: geçmiş zamân

mâfevk'ül- akrân: akrân ve emsâlinin fevkinde
mâ fi'z-zamîr: kalpteki şey
mâkabl: öndeki
mâlânihâye: nihâyetsiz, şonsuz
me'l: ma' nî
mâlik: şâhib
me'nûs: ilişmiş
mâh: ay, şehir
mâhiyet: aşıl, hakîkat, bir şey'in neden 'ibâret olduğu
mebâhiş: mebhâşın cem' i
mübâderet: başlamak, sür' atle başlama
mebâlig: meblağlar, paralar
mübâhât: övünme, fahr eden
mübây' aa: şatûn alma
meblağ: para, akça
mübeccel: büyümüş, ta' zîm olunmuş
mebhûş: bahş olunmuş
mebde': başlama, baş, ibtidâ
mebnî/mebnâ: binâ olmuş, kurulmuş
mübîn: beyân eden, zâhîr ve eşkâl eyleyen
müteħannim: zarûrî, icrâsı vâcib olan
müteħarrik: kıvıldanan
müteħasıis: hissi pek ziyâde olan
müteħaşşıl: hâşıl olan, huşûle gelen
müteħammil: taħammül eden, çeken
müteħavvil: değış, başka bir hâle giren

mütehâllif: birbirine uymayan
mütehallık: tabî'atlanmış olan
müteraqqıb: gözetilen, beklenilen
mütezâyid: artan, çoğalan
muttaşif: bir hâl ve sıfatla vaşıflanmış olan
mutazammın: içne alan, hâvî, şâmil
müte'âl: yüksek, 'âlî
müte'allık: merbûţ, münâsebetli
müteferri': dallanma, bir aşıldan ayrılan
mütekâbil: karşılıklı, birbirine karşı
mütekaddîm: eski adamlar, geçmiş adamlar
mütekellim: söyleyen, söyleyici
mütemâdiyen: devâmlı, birbiriniñ ardı sıra
mütenâsib: birbirine uygun
mütenevvi': bir nev' den olmayan
mütevâlî: birbirini velî eden, devâmlı
mütevechen: yüz tutarak, niyet ederek
mütevellid: doğan, dünyâya gelen
metîn: tadanıklı, şağlâm
müteyemmen: mübârek, uğurlu
mücâdelât: atışmalar, tutuşmalar, münâza'alar
mücâseret: cesâret etmek, cesâretle başlamak
mücerred: çıplak, yalnız, açık
mecrâ: şuyun ağıdı yatâk
mücessem: tecessüm etmiş, cisimlenmiş
mücemmilân: muhtaşarca, kışaca

meḥâsin: ḥâsenler, iyilikler, mezîyetler
maḥâkim: maḥkemeler
muḥâkeme: tarafını dinleyüp hükmetme
muḥibb: seven, dost, muḥabbeti olan
muḥterem: ḥürmetli, şâyân-ı ḥürmet olan
muḥtevvî: ḥâvî, şâmil
maḥdûd: etrafı çevrilmiş, ihâta olunmuş
maḥdûdiyet: maḥdûdluk
muḥarrerât: yazılmış
maḥrûse: büyük şehir, muḥâfazalı kıt'a
muḥsin: iyilik eden, iḥsân eyleyen
maḥz: sırf, ḥâş, ḥâliş
maḥzâ: sâde, tek, mücerred
maḥvîyet: kendini hiçe sayma
muḥî: ihâta eden, kaplayan
muḥâberât: muḥâbereler, ḥaberleşme, mektûblaşma
muḥâdenet: dostuk, muḥâdaḳat
muḥâṭab: kendisine söz söylenen
muḥtaşarân: kışaca
muḥtelif: bir türlü olmayan
muḥaşşıs: taḥşîş edilmiş, ayrılmış
maḥşûş: yalnız birine 'âi'd olan
muḥalliş: kurtulacak yer, melce'
medâr: dönen bir şey'in merkezinde istinâd ettiği maḥall
müdânî: eş, nazîr, müşâbih
medḥal: girecek yer, girilecek maḥall

müdrîk: yetişen, eren, anlayan
müdde'î: da'vâ eden
mezkûr: zikr olunan
mirât: ayna
mürâc'at: geri dönme, başvurma
merâhim: merhametler, şefkatler
merâsim: resmî mu'âmeleler, icrâsı mu'tâd'âdetler
mürâfa'a: faşsl-ı da'vâ içün mahkemeye mürâca'at
merâm: arzû, niyet, kaşt
mertebe: derece, kâdr, pâye
mer'î: gözetilen, ri'âyet olunan
mürtesim: resmolunmuş
merhûm: ölmüş, rahmet-i hakka vâsıl olmuş
mürsel: gönderilmiş, yollanmış
mürsel ileyh: gönderilen zât
mersûm: yazılmış, işâret olunmuş
mürşid: yol gösteren
muraşşâ' : zî kıymet taşla donatılmış, nişân
mergûb: râğbet ve arzû olunan şey
merkûm: eşhâş hakkında kullanılan sıfat
mürüvvet: büyüklük, insâniyet
mervî: rivâyet olunan
merhûn: terhîn olunmuş şey
mizâc: şihhat-i beden, tabi'at, huy
meziyyât: emşâlinden büyük olma, fazîlet
mezbûr: zikri geçen

mezîn: tezyîn olunmuş şey
mesâi'l: meseleler, mâddeler
mesârr: memnûniyyet, mesrûriyyet
mesâ'î: ğayret, çalışmak
mesâfe: iki maḥall arasındaki uzâklık
müstahsene: maḥbûl ve güzel
müstehaqq: lâıık, şâyân
müstahîl: ğayri mümkün, kâbil olmayan
müstedî' yât: talep ve ricâ olunan
müstemmirr: sürekli, devâmlı
müste'âr: eğreti, 'âriyet
müstegrıı: ğarık olmuş
meserret: sevinmek
mes'adet: sa'âdet, baḥtiyârlık
mes'ûd: mübârek, mütemmîn
meslek: tarîık, yol, gidiş
müsellem: âşikâr, meydânda
mesîre: gezilecek, tenezzüh edilecek yer
meşârileyh: işâret olunan
meşâĝıl: işler, meşĝûliyetler
meşâııı: ğüçlük, taḥammül olunmayan, zaḥmet
müşâhede: görmek
meşâhîr: meşhûrlar, şöhet bulmuş olanlar
müşterek: ortâık
meş'ar: iş'âr edici
meşkûr: teşekküre müstehaııı

meşhûd: göz ile görünen
meşhûr: şöhret bulmuş
meşîme: rahm-i mâder 2. bir şey'in ilk neşv ü nemâ bulduğu yer
muşâdaķat: şıdķ u hûlûş
muşaddaķ: taşdıķ ve ķabûl olunmuş
muşammem: ķararlaşmış
mazbaķa: bir meclisin netice-i mezâkeresini hâvî yazılan ķarârname
muğill: doğru yoldan ayıran
mütâla' a: efkâr, re'y 2. okuma
maţlab: aranılan, arzû olunan
muţţali': haberdâr, ma' lûmâtlı
muţanţan: tantanalı, debdebeli
müzâheret: arķa, yardım, mu' âvenet
maznûn: zannolunmuş
mazhar: nâi'l, şâyân
mazhariyyet: mazhar olma, elde etme
me' âl-te'essüf: te'essüf ederek
ma' âlî: büyük
ma' ânî: ma' nâlar
mu' tâd: ' âdet ve i' tiyâd edilmiş
muğber: gocunmuş, hâtırı kalmış
ma' zaret: kuşûr ve ķabaķati ' afv ettirmek
ma' raz: bir şey'in gösterildiği maķall
ma' rûz: ķarşû, ' arz olunmuş
ma' rûzât: ' arızalar
mu' azzez: muķterem, mûkerrem, ' azîz

ma‘ tûf: râci‘, ‘ âi’ d olan
ma‘ neviyye: mâddî olmayan
ma‘ işet: yaşama, ta‘ yîn
mağrûren: bir şey’e güvenerek
mağfûr: mağfîret olmuş, rahmet-i ilâhiyeye nâ’il olmuş
mefâriḳ: baş tepesi, saçların iki tarafa bölündüğü yer
meḥḥaret: faḥr ve iftiḥâr etmek
meḥḥûr: aḥlaklanmış, tabi‘ atlanmış
maḥâle: bir mâdde hakkında yazılan şey
muḥâvemet: karşı turma, tayanma
maḥbûz: alınân, aḥz olunan
maḥbûl: ḳabûl olunan
muḥteẓâ: lâzım gelen, icâb eden
muḥteẓiyât: iḳtiẓâ, lâzım şeyler
maḥdem: ayak başacak yer
muḥdim: say‘ ve ğayret eden
maḥşad: merâm, niyet
maḥşûd: ḳaşṭ ve niyet olunan
miḳyâs: ölçü
mekâtîb: mektûblar
mekâtebe: mektûblaşma, muḥâbere etme
mekârim: mekremetler, kerem ve seḥâlar
mükâmele: iki kimsenin söyleşmesi
müktesebât: ḳazanılmış, ele geçirilmiş
mükellef: bir kimseyi bir ḥidmetle bağlamak
mâlâmâl: tolu, toptolu

mülâkât: görüşmek

mültezim: iltizâm edilmiş, taraftarlık gösterilmiş olan

melce': sığınacak mahall

melzûm: bir şey'in netîcesi ve ona lâzım olan şey

mülhem: ilhâm olunmuş, men taraf-Allah kalbine ilkâ olunmuş

memdûh: medh ve senâ olunmuş

memlûkiyet: kölelik, kulluk

münâsebet: iki şey arasındaki uygunluk

münâzım: diziler, sıralar

münâfi': menfa'atler, fâideler

münâfi: muğâyir, uymaz olan

mennân: mübâlağa ile minnet ve ihsân eden hakk tea' lâ hazretleri

min'el-quadîm: öteden beri, kadîmden beri

münba' is: gönderilmiş 2. ileri gelmiş

münhaşr: yalnız bir şahsa veyâ şey'e mahşûş

mündericât: mevâd-ı mebhûsa, bir kitâbın veyâ eserin içinde bulunanlar

manzara: bakılûb seyrolunan mahall

mün'atîf: şapan, bir tarafa doğru dönen

mün'im: en'âm ve ihsân şahibi, mükerrerem

mün'imâne: en'âm ve ihsân sahibine mahşûş

münferid: yalnız, tek, tenhâ

münkâd: inkıyâd eden, mu'tî', tâbi'

menkabl'er-rahman: cenâb-ı hakk tarafından

muvâlât: muhabbet, şamîmiyyet

mu'temin: emniyetli, emîn

mu'sîr: te'sîr eden

mevc: alga
mu'cil: mhletli, peşin olmayan
mevd' : tevdi' edilmiş
mevrid: vrd edecek maall
mevzûn: tartılmış, düzeltilmiş
m'essest: te'sis olunmuş ibtiy
mevzû' : mdde, zemn, mebn' aleyh
mü'min: imn şâhibi, müslim
mûmâ-ileyh: im ve işâret olunan
mevhûm: tevehhüm edilmiş
mu'yid: kuvvet ve metânet veren
mehâmm: mühim işler
mehtb: ay aydınlığı
mühim: ehemmiyetli, iktizlı
my: kıl
mkt: ta' yîn edilmiş vaqt
meymenet: uğur, baştiyrlık
(nun)
ni'l: dest-res, muvaffaq olan
ndir: az bulunan
ntık: söylenen
nâzım: tertîb ve tanzîm eyleyen
nâfi' : fi'deli
nmtenh: nihâyetsiz, pynsız
neblet: güzel huyluluk, büyüklük
nebeviyye: peyęambere mensûb ve müte' allık

neşâr: serpmeye, dağıtma
neşr: tağıtma, yayma 2. mevzûn olmayan
necât: kurtulma, selâmet
necîb: aşîn, şoyu şopu temîz
nedâmet: pişmanlık
nezâket: nâziklik, zarîflik (ğalattır)
nüsha: yazılı bir şeyden çıkarılan şûret, şûretlerin beheri
nesîm hafîf rûzgâr
neş'et: hâşıl olma, vücûda gelme
nişâne: 'alâmet, emâre
neşve: keyf, sevinc
naşb: şaplama, ta'yîn etme
nişf: yarı, yarım
naşîb: hisse, pay
nazar-firîb: nazar celbeden, nazar aldatan
nazariyât: tecrübeye muhârin olmayan
nazîr: müşâbih, eş, mişl
nefer: bir tek adam, kimse, şahıs
nefis: pek makbûl ve kıymetdâr
nikâb: yüz örtüsü, peçe
nakdîne: meblağ, akçe
numûne: örne, mişâl
nemîka: mektûb, nâme
nevâz: oğşayan, talîf eden
nevbahâr: yeñi bahar, ilk yaz
nevşikefte: yeñi açılmış çiçek

nevîn: yeñi, tâze

nihâde: konulmuş, važ^ç edilmiş

nihâyet: soñ, evc, encâm

neyyir: ziyâli, nurlu

(vav)

vâbeste: bir şey'in arkasında bağı, menût

vâcib: terki câ'iz ve mümkün olmayan

vâcibât: vâcibler, vecîbeler

vârid: vürûd eden, gelen

vâsıta: iki şey arasında âlet-i irtibât olan

vâşı:l yetişen, ulaşan

vâzıh: açık, âşikâr, kapalı olmayan

vâzı^ç: koyan, važ^ç eden

vâkı^ç: vuķû^ç bulan, mevcûd olan olan

vâķıf: tûran 2. bir işe ma^ç lûmâtı olan

vâlâ: yüksek, 'âlî

ve'l- hâşıl: hâşıl-ı kelâm, el-ķışşa

vâlid: ana, baba

vüşûķ: sağılâm şûrette inanma

vecîbe: vâcib olan şey, lâzım, muķteżî

vücûd: bulunma, vâ olma, vârlık

varaķpâre: kâğıt parçası, ehemmiyetsiz puşula

vesâi't: vâsıtalar

vesâi'l: vesîleniñ cem^ç i

vüs^ç at: genişlik, bolluk

vesîle: sebep, bahâne, vâsıta

vaşîf: bir şahıs veyâ şey'in hâiz olduğu hâl

vażı' : koma, bırakma

vużûh: açık, 'ayân olma

va' de: bir iş içün evvelce ta' yîn edilmiş müddet

vefâ: sözde tırma, ödeme

vefret: kesret, bolluk

vefir: bol, kesir, çok

viķâye: kayırma, muhâfaza

vekâlet: başkasının işini görmeye me'mûr olama

velîme evlenme resmi, düğün ziyâfeti

(he)

hâme: baş tepesi

hazâ: bu, şu, o

herbâr: dâi'mâ

himmet: cehd, gayret, sa'y

hemşehrî: bir memleketli

himem: himmetin cem'i

heykel: cisim binâ, müşekkel binâ, ma'bed

(lamelif)

lâi'ha: düşünülen bir şey'i mübîn kıılma alınan takrîr

lâtaḥşâ: sayısız, bitmez, tükenmez

lâḥika: 'ilâve, zamîme

(ye)

yâfte: yâfte bulunmuş, nâil olmuş

yed: el, dest

yegâne: mücerred, münferid, bir tek

yekpâre: bir parçadan ‘ibâret, bütün

yümn: uğur, bereket

yemîn: şâg, yesâr 2. and, kıasem

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALİ SEYDÎ'NİN KİTÂBET DERSLERİ ADLI ESERİNİN İNCELENMESİ

1. ESERİN BÖLÜMLERİ

Kitâbet Dersleri, Mekteb-i Mülkiye-i Şahane İdâdîsi'nde kitâbet adlı dersin muallimliğini yapan Ali Seydî tarafından kaleme alınmıştır. Hicrî 1321 tarihinde basımı yapılan eser, Maarif Nezaretinin de ruhsatı ile kitâbet derslerinin işlenişinde kullanılmak maksadıyla yazılmıştır.

Kitâbet Dersleri adlı eser bir giriş bölümü, üç ana bölüm ve bir de sözlükten oluşmaktadır. Eserin giriş bölümünde yazar “Mukaddimedir” başlığını altında bu eseri niçin kaleme aldığını anlatan iki paragraflık kısa bir yazı yazmıştır. Bu mukaddimede yazar, Mekteb-i Mülkiye-i Şahane İdâdîsinde kitâbet muallimliği yaparken oluşan tecrübelerinden yola çıkarak bu eseri yazdığını, amacının öğrencilerin istifade edebilmesi olduğunu belirtmekte ve eksikleri varsa hoş görülmesini talep etmektedir.

Yine eserin girişinde yer alan “Birinci Ders- Medhal” başlığında da kitâbetin öneminden ve kısaca kitâbet çeşitlerinden bahsedilmiştir. Edebiyat ilminin önemli bir bölümü olarak görülen yazı yazma işi “fenn-i teblîğ-i merâm” şeklinde nitelenerek önemi üzerinde durulmuştur. Konuşma kabiliyetinin insanın fitratında yer aldığı ve bunun yazıya dökülmesi sayesinde ise fikirlerin ortaya serildiğine değinilmektedir.

Kitâbetin önemi üzerinde durulurken bir şeyin yazılı olarak ifade edilmesi sayesinde asırlarca var olabildiği ve nesilden nesile aktarılabilirdiği gerçeğine de değinilmiştir. “Kitâbet sâyesinde değil midir ki â'sâr-ı mâzîyede yaşayan erbâb-ı kalem bugün bize karşı mütekellim bulunur. Kitâbetin te'sîr-i câvidânısına şu da delâlet etmez mi ki ahlâfımızda ancak kalemimizle hitâp etmek şalâhiyetine mâlik bulunuyoruz.” (KD, 1321:5) ifadeleriyle yazılı olan şeylerin geçmişten günümüze aktarılabilirdiği ve de bizlerin de geleceğe hitap etmek için yazıyı kullanabileceğimiz dile getirilmiştir. Yazar kitâbet ve usûl-i inşâ için kendini yazılı olarak ifade etmekten ibaret olan faydalı bir tarz ve edebiyata giriş tanımlarını kullanıp, bunun da dilin bazı kurallarına uyması gerektiğini, söyleyiş ve anlam hususunda dikkat edilmesi gereken noktalar olduğunu belirtmiştir.

Yazar kitâbetin öneminden bahsettikten sonra kitâbetin resmî ve hususî olarak ikiye ayrıldığı dile getirmiştir. Kitâbet-i resmiyenin devlet dairelerine ait yazışmaları

içerdiğini ve kendine has birtakım kuralları olduğunu dile getiren yazar bu konunun daha üst sınıfların konusu olması sebebiyle konuya bu kitapta yer vermediğini ifade etmiştir. Kitâbet-i husûsîyenin ise aile mektupları, yakın insanlar arasındaki haberleşmeler gibi yazışmaları ihtiva ettiğini dile getirmiş ve bu senenin konusu olarak bu kitapta ona değindiğini ifade etmiştir.

1.1. BİRİNCİ FASIL

“Nazariyât” başlığı atılan bu bölümde kitâbet dersleri ile alakalı teorik bilgiler verilmiştir. İkinci dersten dokuzuncu derse kadar olan konular bu başlıkta yer alarak kitâbete dair teorik bilgiler sekiz başlıkta verilmiştir.

1.1.1. İkinci Ders- Şerâit ve Erkân-ı Kelâm

Bu başlık ile ele alınan derste her türlü ibârenin uyması gereken şartlar sıralanmıştır. Lafz olarak uyulması gereken şartlara bakıldığında yazılacak olan ibârelerin imlâ hatalarının olmaması, kullanılan sözcüklerin adâba ve ediplerin kullanımına uygun olması, garip ifadelerin kullanılmaması, edat ve bağlaçların kullanımının mümkün olduğu kadar sınırlandırılması, dilde tutukluk oluşturacak ve basımı zor olan kelimelerin kullanılmaması, dilin kaidelerinin müsaade ettiği kadarıyla leff ü neşr sanatı, sıfatlar ve isim tamlamaları gibi terkiplerin kullanılması şartları belirtilmiştir. Manâ açısından uyulması gereken şartlarda ise; anlamın söz ve süslemelere feda edilmemesi, maksadın az sözle ifade edilerek anlamın da yeterince açık olması, yazılacak konunun önce zihinde muhakeme edilip ondan sonra yazıya geçirilmesi, “erkân-ı kelâm” denilen dört şarta uyulması belirtilmiştir ve “Erkân-ı kelâma gelince onlar da: ibtidâ, taḥallüş, maḫşad, intihâ” (KD, 1321: 10) açıklaması yapılmıştır.

İbtidâ maksada girmeden önce istek ve merâmı ifade eden gizli işaretleri içeren ve kelâmın girişi olan ilk bölüm; taḥallüş, ibtidâ ile maksadı birbirine bağlayan bölüm, maksad kelâmın yazılışından istenen bölüm, intihâ ise kelâmın sonu olarak tanımlanmıştır. İntihânın kulağın en son duyacağı kısım olduğu için hoş bir bitiş yapılacağından dolayı “hüsn-i hitâm” da denilebileceği ifade edilmiştir.

1.1.2. Üçüncü Ders- Usûl-i İmlâ

“İmlâsız ifâde, dilsiziñ şavtı ma‘nâsına benzer.” (KD,1321:12) diyen yazar, kitâbet için imlânın çok mühim olduğunu belirtmekte ve imlâ ile alakalı önemli hususları bu başlıkta göstermektedir.

Arapçada bazı kelimelerin “te-i tevîl” diye adlandırılan normal “te” (ت) harfi ile biterken bazılarının yuvarlak “te” (ٲ/ ٲ) ile bittiğine dikkat çeken yazar, yuvarlak “te” ile biten kelimelerin genellikle müennes isim olduğunu ve kelimenin sonuna geldiğinde tenvin işareti gelirse nasıl okunacağını örneklendirmiştir. Normal “te” (ت) harfinin ise kelimenin kendinden olduğunu belirten yazar eğer tenvin işareti alacak olursa yanına bir de uzatma “elif”i (ل) getirildikten sonra tenvin alacağını söylemekte ve bunu örneklendirmektedir.

Arapçada i‘lâl ve idgâma uğrayan kelimelerin de yazımında problemler yaşanabileceğini belirten yazar “zimmet, sarraf, keşşaf” gibi kelimelerin ortasındaki ünsüzler tek olduğu hâlde kitâbete yeni başlayanların telaffuzundan dolayı yanlış iki zannedebildiğini vurgulamaktadır. Türkçe olan “belli, bellemek, kullanmak” gibi kelimelerdeki çift ünsüzlerin okunduğu gibi yazılışta da çift olduğunu, bu tarz kelimelerin yazımında hata yapmamak için hangi kelimenin Türkçe, hangisinin Arapça olduğunu bilmek gerektiğini dile getirmektedir.

“İmlâda yazıldığı hâlde okunmayan yâhut diğer harf şedâsıyla okunan harfler” (KD, 1321:13-14) bulunduğunu belirten yazar bu harflerin “elif (ل), sağır kef (س), lam (ل), vav (و) sakın he (ه), ye (ي)” olduğunu belirtmekte ve sırasıyla bunları örneklendirmektedir. Bir de yazılmadığı hâlde okunan harfler olduğunu belirten yazar bunların da “elif” ve “dad” olduğunu belirtip bunları da örneklemiştir.

1.1.3. Dördüncü Ders- Uşûl-i İmlâdan Mâba‘d

Yazarın usûl-i imlânın devamı olarak verdiği dördüncü bölümde ise bazı kelimelerin zaman geçtikçe imlâ ve telaffuzlarının değiştikleri belirtilerek yanlış ve doğru şekillerini gösteren bir tabloya yer verilmiştir. Bu tabloda kelimelerin doğru ve yanlış yazılışları verildikten sonra tenbih şeklinde düşülen not ise oldukça önemlidir. Yazar bu notta, kelimelerin yaygın olan yanlış kullanışlarının bazen doğru olan kullanışın önüne geçtiğini ve metin yazarlarının bunun farkında olarak yanlış yazılışı tercih edip kullanmalarının doğal olduğunu dile getirmektedir. “Lakin yazdığı şeyi’ne yanlış olduğunu bilmezse, bilmediğini daîhi biliyor demektir.” (KD, 1321: 19) diyen yazar, kitâbet öğrencilerinin yaygın olan kullanımı tercih etse bile kelimenin doğru hâlini de mutlaka bilmeleri gerektiğini düşünmektedir.

1.1.4. Beşinci Ders- Uşûl-i Tenkid

Bu derste noktalama işaretleri ile alakalı bilgiler verilmiştir. “Epeyce bir zamândan beri milel-i mütemeddine kavâ'id-i lisâniyesine dâhil olan işârât-ı mu'ayyenine uşûl-i kitâbet-i Osmâniye'de ta'dilen isti'mâl olunmaktadır ki, bunların derkâr olan ehemmiyetine binâ'en mevki'-i isti'mâllerini öğrenmek lâzımdır.” (KD, 1321:20) diyen yazar bu işaretleri sıraladıktan sonra bunların kullanım alanları ile alakalı bilgiler vermiştir.

Fasıla ya da sekte denilen virgölün (,) arasında bulunduğu kelime ve cümleleri birbirinden ayırmaya yaradığını belirten yazar, virgüle (,) rastlayınca biraz durduktan sonra okumaya devam edileceğini ifade etmektedir. Bağlaç kullanılmaksızın devam eden kısımlar arasında da virgöl (,) kullanılacağını ifade eden yazar bunu şu şekilde örneklendirmiştir: “Vapûrlar, şimendiferler, balonlar gibi terakkiyât-ı medeniyenin birer şâhid-i mücessimi olan müessesât ve ihtirâ'ât ilh” (KD, 1321: 21). Son olarak hitaplardan sonra da virgöl kullanılabileceğini belirterek şu örneği vermiştir: “Oğlum, fezâil-i insâniyeyi güzel öğrenmelisin.” (KD, 1321: 21).

Müfreze denilen noktalı virgölün (;) aralarında çok fazla ilişki bulunmayan cümleler arasında konulduğunu ve buna rastlandıktan sonra virgülden biraz daha fazla duraklanacağı belirtilmiştir.

Noktanın (.) kelâmın ve cümlelerin sonuna konduğunu belirten yazar, iki noktaya (:) rastlandığında ise virgöl (,) kadar duraklamak gerektiğini belirtmektedir. Bir şey kısaca ifade olunduktan sonra daha ayrıntılı olarak ifade etmek gerektiğinde kısa ifade ile ayrıntılı ifade arasına konulduğunu da eklemektedir. Buna örnek olarak “Cülûs-ı meymenet me'nûs hâzret-i hilâfetpenâhıdan biri memâlik-i mahrûsanın her tarafında sâha-âra-yı huşûl olan âşar-ı terakkiyât-ı 'azîme gayr-i kâbil-i ta'dâd olup ezcümle: bir memleketin sermâye-i hayât-ı ma'nevîyesi hükmünde olan 'ulûm ve fûnûnun te'min-i intişâr ve terakkiyatı maşşadıyla her cihette mükemmel mektepler küşâdı” (KD, 1321:22) cümlesi verilmiştir. Örnekte de görüldüğü gibi “ezcümle” ifadesinden sonra iki nokta kullanılarak ayrıntıya girilmiştir. Yalnızca bu örnekte değil, genel olarak eser boyunca eser boyunca “ezcümle, çünkü, şöyleki” gibi kendisinden sonra açıklama yapılacak, sebep izah edilecek vb. bağlaçlardan sonra iki nokta (:) kullanılmıştır.

Rabta yani kısa çizginin (-) ise kelimelerin hecelerini ayırmak ve satır sonuna sığmayan kelimeleri bölmek için kullanıldığı belirtilmiştir.

Yazarın “farıka” olarak ifade ettiği işaret iki kısa çizgiden (-) oluşmaktadır. Bu işaretin rabtadan biraz daha uzun olduğu ve iki farıka arasındaki cümle kaldırılırsa cümlelerin anlamında daralma olmaması gerektiği belirtilmiştir. Örnek olarak verilen “Dün evde oturur iken birdenbire –tahsîle olan hevesimden münba‘ iş olsa gerek– mektebi hâtırladım.” (KD, 1321: 23) cümlesi ve açıklamalara bakarak bu işaretin günümüzde arasöz-ara cümle dediğimiz ifadeleri ayırmak için kullanıldığını söylemek mümkündür. Aynı işaretin karşılıklı konuşma şeklinde yazılan metinlerde konuşan değiştiğinde sözün başlangıcına konulduğu da belirtilmiş fakat bu örnekendirilmemiştir.

Mu’terize yani parantezin (()) asıl cümle ile ilgisi bulunmayan cümle veya kelimeleri ayırmak ve izah için kullanıldığı belirtilmektedir.

Mümeyyize yani tırnak işareti (“”) içine alınan ibarenin daha yüksek sesle ve özel bir tavırla okunması gerektiğini belirten yazar, başka bir eserden aynen alınan ibarelerin tırnak içinde yazılması gerektiğini belirtmektedir.

İstifhamiye yani soru işareti (?) görüldüğü zaman akla soru manası geleceği belirtilmiştir.

“Ta‘ cıbiyye işâreti ise dâi’man bir heyecân gösterir.” (KD, 1321:23) diyen yazar ünlem işaretinin (!) kullanımını da bu şekilde açıklamıştır.

Nukat-ı takdiriyye yani üç noktanın (..) yarım bırakılan cümlelerde, söylenmesi hoş karşılanmayacak şeylerde veya zaten bilinen bir sözün tekrarına gerek olmadığı durumlarda kullanıldığı belirtilmiştir.

Bend (§) işaretinin ise bir maddeye dair açıklama yaparken madde çeşitlendikçe kullanılacağı belirtilmiştir.

1.1.5. Altıncı Ders- Galatât-ı Meşhure

Bu bölümde yazar dilimizde yanlış kullanımları ile meşhur olan bazı ibareleri ve bunların doğrusunu vermiştir. Aynı zamanda niçin doğrusunun o şekilde olması gerektiğine dair sebebini de açıklamıştır. Sözelimi, dilimizde “eşyalar” diye bir kullanım olsa da bunun galat olduğunu doğru kullanımın “eşya” olması gerektiğini belirten yazar sebep olarak da “Eşyâ, şey’iñ cem‘i olup bunu bir kere dahâ cem‘ yapmak câi’z değildir.” (KD, 1321:25) açıklamasını yapmıştır. Başka bir örnek verecek olursak dilimizde yaygın olan “emekdâr” kullanımının doğrusunun “emek sahibi” olması gerektiğini belirten yazar bunun sebebi olarak da Türkçe olan “emek” kelimesine

Farsça bir ek olan “dâr” ekinin getirilmesinin yanlış olduğunu söylemektedir. Bu bölümde yer alan yirmi beş adet galat ifadenin doğrusu ve sebebi açıklanmıştır.

1.1.6. Yedinci Ders- Bazı Tabirât-ı Mühimme ve Mahall-i İsti‘ malleri

Bu bölümde yazar önemli gördüğü bazı ifadelerin kullanım alanları hakkında bilgi vermiştir. Farklı bağlamlardaki birçok kelimenin hangi alanda kullanıldığını açıklamıştır. Sözelimi “zât” kelimesi için “Büyük ve küçük eşhâb-ı rütbeye ve mu‘teberâne ve erbâb-ı hayşiyetten olanlara maḥṣûştur.” (KD, 1321:28) açıklaması yapılırken aynı bağlamda “şahs” kelimesi için “Cürm-i cinâyet ve her türlü kabaḥât eşhâbına ve erbâb-ı hayşiyetten olanlara maḥṣûştur.” (KD, 1321:28) açıklamasını yapmıştır.

Aynı bölümde “sevk” kelimesi için “Bir maḥalle gönderilen ‘ asker, sefine, top ve emşâli ḥaḳḳında müsta‘meldir.” (KD, 1321:31) açıklaması yapılırken “irsal” kelimesi için “Büyükten küçüğe gönderilen şey’ler ḥaḳḳında müsta‘meldir.” (KD, 1321:31) açıklaması yapılmıştır.

1.1.7. Sekizinci Ders- İştlâḥ-ı Tehâṭüb ve Elḳâb ve Ḥâtime-i Mekâtib

Her türlü mektup ve yazıda en önce gözetilmesi gereken hususun muhatabın itibar ve mevkisi olduğu belirtilen eserde ona göre hitap etmek ve ona göre cümleler seçmek gerektiğine değinmektedir: “Eğer muḥâṭab mütekellimden rütbeten, hayşiyeten, maḳâmen büyükse ben yerine bendeniz, çâkerleri, kemterleri gibi ta‘birât isti‘mâl olmak adâb-ı inşâdandır. Ve kezâ muḥâṭaba sen yerine siz, zât-ı ‘âlîiniz, ḥâk-i pâyiiniz, zât-ı sâmi-i kerimâneleri ve ‘ulemâya daḥi zât-ı mürşidâneleri, zât-ı fâzılâneleri, zât-ı sâmi-i destûr-ı ekremleri ḥıdîv-i efḥâmileri, aşîfâneleri, devletleri ve vükelâdan olmayan nâzırlar ile vâlilere de ‘zât-ı ‘âli-i nezâretpenâhları’ ‘velâyetpenâhları’ yazılmaktadır.” (KD,1321:34).

Eserde unvanların ise resmî ve gayr-i resmî olduğu belirtilmiş; resmî unvanlar ve bu unvanda bulunan kişilere nasıl hitap edileceği şu şekilde belirlenmiştir:

vezîr ve müşîrlere	devletlü	
bâlâ ricâline	‘atûfetlü	efendim
feriḳler, ûlâ olana, Rumeli	sa‘âdetlü	hazretleri
payelilerine		

mirlivâlara, mirmirânlara, ulâ	sa‘ âdetlû	efendim
şınıf-ı şânîsine	‘ izzetlû	efendim
miralaylara, mütemayizlere		
şâniye şınıf-ı şânîsine ‘ askerî		
ķâ’im maķamlara, mirala-meraya	‘ izzetlû	bey, efendi
biķbaşılar, rûtbeye-i şâlişe	rifa‘ tlû	
aşķâbına ulâ emînlerine		

Bundan aşâķı rûtbeyi ķâi’z olanlar fütüvvetlû, ķamiyyetlû denilir.

şadûra ‘azâma	semaķatlû	efendim
istanbul pâyelûlarına	fażiletlû	ķazretleri
ķaremeyn pâyelûlarına		efendim
bilâd-ı ķamse ve maķrec mevâlisine	fażiletlû	efendi
Müderresine	mekremetlû	Efendi

Gayriresmi unvanların ise yazışılan kişinin makamına ve aradaki samimiyete göre istenilen şekilde kullanılabileceķi ifade edilmektedir.

Padişah katından birine yazılacak her türlü yazıda unvan yerine bir dua yazmak gerektiķini belirten yazar “Cenâb-ı Hakk padişah ma‘ ârif-perver ve şehriyâr ma‘ dalet-güster efendimiz ķazretlerini ila yevm ilsâ‘a erîke pîrây saltanat buyursun” (KD, 1321:36) gibi duaları örnek olarak göstermiştir.

Bu dersin son konusu olarak da mektupların sonuna yazılması gereken ibareler ele alınmıştır. Padişah katından olanlara yazılan yazıların sonunda “Ol bâbda ve ķâtıbe-i aķvâlde emr u fermân ve lûtf ve iķsân velîni‘ met bî-minnetimiz, ş u kutlu ş u kudretli merķametlû efendimiz ķazretleriniķdir.” (KD,1321:37).

veyâ: “Ķâtıbe-i aķvâlde emr u fermân ve kerem ve iķsân velîni‘ met-i cihân sevgili padişahımız efendimiz ķazretleriniķdir” ((KD, 1321: 37) dularını yazmak gerekli olduķu belirtilirken devlet adamlarına yazılan mektupların sonunda ise “Ol bâbda emr ü fermân ķazret-i men leh’ül emiriķdir.” (KD,1321:37).

veya “Ol bâbda emr ü irâda efendim Һazretlerinin.” (KD,1321:37) ifadelerinin yazılması gerektiğini belirtmiştir.

Gayr-i resmî yazışmalar için bir kural olmasa da mektupların genellikle “Bâkî lütf ve kerem efendimidir.” (KD,1321:37).

1.1.8. **Тoқузuncu Ders- MuҺâberât ve Mükâtebât**

Yazışmanın aslında bir çeşit karşılıklı konuşma olduğu belirtilen eserde yazışırken dil yerine kalem kullanıldığı, yazışırken aile ile konuşur gibi fakat daha parlak ifadeler kullanılması gerektiği belirtilmektedir.

“Mükâtebeniң birkaç derecesi vardır. Ya ‘âdî ve teklifsizce olur, ‘ai’le mektûbları gibi. Ya külfetli olur, küçükten büyüğe yazılan mektûblar misli. Yâhut maқâle tarzında olur ki, gazetelerdeki bend-i maқşûşlar gibi.” (KD, 1321:38) şeklinde bir bilgi veren yazar yazışmanın iki ayrı şehirde bulunan insan arasında gerçekleşirse mektup veya tahrirat denildiğini ifade etmektedir. Bu tarz mektupların da bir şey haber vermek maksadıyla yazılan “hitâb” ve ona yanıt olarak yazılan “cevâb” olmak üzere iki tür olduğunu dile getirmektedir.” Binâen‘aleyh muҺâberât ister Һitâb ister cevâp tarzında olsun mürsel ve mürsel-ün-ileyhiң rütbe ve Һayşiyetine göre muhtelif nâmelerle yazılır. Meşelâ mürseliң büyüklüğüne göre yazıldığı taҺrîrâta emr-i nâme-i sâmi, irâde-i ‘aleyh, taҺrîrât nezâretpenâhı ve mürsel-ün-ileyhiң mektûbuna daҺi taҺrîrât, şuққа denilir.” (KD, 1321:39) ifadeleri ile mektup türlerine verilen isimleri anlatan yazar aynı memlekette bulunan iki kişi arasında gerçekleşen yazışmalara da tezkire denildiğini ifade etmektedir. “Resmî maқâmâta taқdîm ve isrâ olunan evrâқа mündericâtına göre ‘arzıҺâl, istirҺâmnâme, lâyiҺa, taқrîr, müzekkire, mazbaқа, vesâi’re ıtlâқ olunur.” (KD, 1321:39).

Yazışmalarda kullanılacak kâğıtlarla alakalı olarak da tezkîre ve mektuplar için bir tabaka kâğıdın dörde bölünmüş kısmı, resmî yazılar için yarım tabaka kâğıt kullanılacağı, renkli ve çiçekli kâğıt kullanmanın da hafif bir mizaca işaret olduğu bilgileri verilmiştir. Daha sonra bir mektup kâğıdının nasıl olması gerektiğine dair bir şekil çizilerek bu şekil üzerinden nereye unvan, nereye tarih ve imza yazılacağı anlatılmıştır.

Tezkîre ve mektupların özel şeyler içermesi sebebi ile zarfa konulması gerektiği belirtilen eserde, tezkîre ve mektup için farklı zarf türleri kullanılacağı da ifade edilmektedir. “Mektûbluқ зарфиң üzerine evvelen “bi-mennihî el kerîm” “bi-mennihî

tea‘ lâ” yazılır. Şâniyyen gideceği memleketin ismi baş tarafa kalınca bir yazı ile taḥrîr olunarak altına bir ḥaṭ ufku çekilir. Şâlişen mürsel-ileyhin mevki‘ ve me’mûriyyet veyâ maḥall-i iḳâmeti yazıldıktan sonra altına “bedûḥ” işâret-i ma‘lûmesi resm edilir.” (KD, 1321:41) bilgileri verilirken tezkîre için olan zarfların ise daha uzun olacağı ve üzerine yalnızca alıcının ismi ve şöhreti yazılacağı belirtilmiştir.

1.2. İKİNCİ FASIL

Yazar bu bölümü uygulamaya ayırmıştır. Bazı yazı türlerinin nasıl yazılması gerektiğine dair örnekleri bu bölümde vermiştir. İftar tezkîresi, velîme tezkîresi, cevabî tezkîre, oğuldan pedere kandil tebriği, oğuldan pedere mektup, babadan oğula cevapname, tatilde memleketine giden öğrenciden İstanbul’daki arkadaşına mektup, arkadaşın cevabı, aynı mektepten mezun olan iki arkadaşın birinin diğerine bir mektep kurulması hakkındaki görüşlerini ifade eden mektubu, arkadaşın cevabı, azarlayıcı bir mektup, azarlayıcı mektubun cevabı, müvasalatname, müvasaletname cevabı, iki tane tavsiyename, tavsiyename yazılması için istirhamname, fotoğrafı teşekkürnamesi, bayram tebriği, bayram tebriği cevabı, doğum tebriği, rütbe tebriği, velayet tebriği, taziyename olmak üzere yirmi dört adet metin örneği verilmiştir.

İkinci fasıldaki metinler örnek olarak verilmiş olup her birisi hitapla başlamıştır. Hitap kısmına örnek olarak ya “oğlum, sevgili babacığım” gibi ifadeler yazılmış ya da “elkâb” yazılarak seçilecek hitap okura/öğrenciye bırakılmıştır. Hitap ifadelerinden sonra ünlem işareti (!) ya da nokta (.) kullanılmıştır. Metinlerin sonunda yer alan tarih ve imza bazı metinlerde hemen metnin bittiği satırda yazılmışken bazı metinlerde de metnin altındaki satıra yazılmıştır. Bir oğuldan babaya yazılan kandil tebriği örneğinde imza yerine “abd-i kemîneleri” ifadesi, babadan oğula yazılan bir mektupta da imza yerine “pederiniz” ifadesi kullanılmıştır. Genel olarak örnek metin sonlarında “fî-imza” ibareleri yer alırken mektep arkadaşları arasında geçen iki mektup örneğinde mektup sonunda “fî-sene-imza” ibareleri yer almıştır. “Fotoğrafi Teşekkür” ismi ile verilen metinde ise tarih ile ilgili bir ibareye yer verilmeyip yalnızca imza ibaresine yer verilmiştir.

“Tavşiyenâme Taştîrine Dâi’r İstirhamnâme

Elkâb.

Kuluñuz efendimizin çerâğ ḥaş el ḥaş bâhir el ihtîşâşlarından olduğum içün müntehâ-yı ḥayâtıma kadar her nerede bulunsam gıdâ-yı ḥayât ve bâ’is necât-ı

kemterânem olan hâk ni‘ met keremkârılarını hiçbir vakit unutmadım. Binâen‘aleyh, öteden beri mazhar buyruladığım bu kadar elîf ve a‘ tât mâ-lâ-nihâyeden dolayı bizzât rû-mâl hâk-pây sâmilere olmak arzusunda isem de ve esefâ ki, ‘ârîza-i bedenîye o şeref ‘âl-el ‘âlâ mazhariyetinden mahrûmiyyet nâçizânemi istilzâm etmektedir. Şu kadar ki her an ve zamân cebhe-i ‘ubûdiyyetimi secdegâh-ı tazarru‘a ve‘â ederek ders-i kadîm-i çâkirânem olan tevâfûr-i ‘ömr ve ikbâl-i hidivâneleri du‘âsında tezkârıyla kesb şeref ve iftîhâr etmekteyim. Artık hâtme-i ta‘addî‘ât olarak merhamet-i ‘âlîye ve müsâ‘ade-i celîlerine iğtirâren marâz mâ-fi‘z-zamîre ictisâr ediyorum. Şöyle ki, şimdiye kadar ‘uhde-i bendegânemde müretettib hîdemât ve vezâi‘fi dilhâh ‘âlîye tevfiқан ifâ eylediğim hâlde icâbât-ı mu‘adderâta ma‘kûsen ma‘rûz bulunmaktan şevk sebeple olan mes‘ûdiyyet fa‘lîyyeye nâi‘l olamamaktannâşî ıztırâr dâi‘imî içinde bulunduğum cihetle lütfen terfiye ve ikdâr bendegânem hakkında (fûlân) beyenedi hâzretlerine bir ka‘atavşiyenâme ta‘stîrine ‘inâyet sâmiye-i mün‘imânelerinin raygân buyurulması tazarru‘ât mahşûsasî ta‘dîm ihtirâmât ve ‘ubûdiyyete zerî‘a ittîhâz kılını olbâbda.

fi imzâ” (KD, 1321: 66-67)

örneğinde görüldüğü gibi yazılan mektuplar bu şekilde bir metin örneği olarak yazılıp metinle alakalı bir açıklama yapılmamış yalnızca bu şekilde hepsi metin olarak verilmiştir. Örnekte de görebileceğimiz gibi metne başlamadan önce hitap yazılması sonunda da “fi” ibaresi ve imza yer alması uygun görülmüştür. “Fî” ibaresi ile beraber tarih yazılması gerekmektedir.

1.3. ÜÇÜNCÜ FASIL

Yazarın “Makâlat” (makaleler) başlığı koyduğu bu kısımda da yine bazı metin türlerinin nasıl olması gerektiğine dair örnek metinler bulunmaktadır. Öğrenciler tarafından öğretmenlerine yazılmış iki adet vedânâme örneği, borç senedi örnekleri, bono, ciro, senet, makbuz, kira kontratı, şirket kontratı, vekâletname, eşya sipariş makbuzu, eşya sipariş makbuzuna cevap örnekleri de bu bölümde yer alan metin örnekleridir. Öğrencilerin öğretmene yazdığı iki mektup örneği dışında bu bölümdeki metinlerin ticârî metinler olduğunu söylemek mümkündür. Öğrencilerden öğretmenlere yazılan vedânâme örneklerinde tarih ve imza için bir ibare bulunmamaktadır. Senet, bono, kontrat gibi diğer metinlerin sonlarında ise ya yalnızca tarih ve imza ibareleri yer almış yahut da gerekli olan başka bilgilere yer verilmiştir. Sözelimi bir borç seneinde “fi-pul-imza” ifadesi yer alırken başka bir borç senedi örneğinde “kefil-kefil-medyûn”

ifadelerine yer verilmiştir. Şirket sözleşmesinde ise sözleşmeye imza atacak isimleri belirlemek için metnin sonuna “fûlan” ifadesi yazılmıştır.

“- ‘Aķâr K ontoratısı

F l n ketebesinden f l n beyin f l n ma alde de k i’n numerolu h nesini Şu kadar m h müddetle ve sene-i h liye eylülü ibtidâsından i’tibâren Şehri Şu kadar görüş bedel icâr vermek Şartıyla isticâr eylediğimi mübîn işbu muŐadda  k ontor t n me tanzîm ve i’t  kılındı.

f  imzâ” (KD, 1321:86)

 rneğinde de görüldüğü üzere başlık olarak hangi metnin örneğinin verileceği ifade edildikten sonra yine o direkt olarak metin yazılmış, herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

1.4. L GAT E

Bu bölümde de bazı kelimelerin tanımları verilmiştir. Eserin kapağında da bin iki yüz kelimeyi aşkın bir sözlüğü içerdiğini belirten yazar, konu anlatımları ve örnek metinler bittikten sonra bu kısıma yer vermiştir. Bu kısımda tanımını verdiği kelimeleri Osmanlı alfabesine göre sıralamıştır.

2. ESERDE GEÇEN KAVRAMLAR

‘Ar za: büyük bir kimseye hürmetle yazılan yazı,  stirhamname.

‘Arz h l: Dilekçe.

Bedûh: Mektup zarflarının üstüne yazılan bir yazı.

Bend: Bölümleri ayırmaya yarayan noktalama işareti.

Cev b: Bir mektuba cevap olarak yazılan mektup

El  b: Lakaplar, unvan, ektupta hitap.

El  b-  resmî: Hanedan ve devletin bazı makamlarında bulunan kişilere ait olan unvanlar.

El  b-  ğayr-i resmiye: İnsanların aralarındaki yakınlık derecesine göre mektuplarda kullandıkları unvanlar.

Emr-i nâme-i sâmi: Sadrazamlıktan yazılan mektup.

Erkân- kelâm: Bir metin yazarken uyulması gereken dört şartı (ibtidâ, taḥallûş, maḳşad, intihâ) içeren kurallar.

Fârîka: Kısa çizgi ya da uzun çizgi yerine kullanılan ayırıcı işaret.

Fâşıla: Virgöl.

Ḥîṭâb: Birisine yazılan mektup.

İbtidâ: Mektubun giriş kısmı, metnin başlangıcı.

İdgâm: Şeddeli okumak veya yazılmak.

İ' lâl: İllet harfleri denilen ve kelime içinde bulunan "elif(ل), vav(و), ye(ي)" harfli bir fiilin kendi şekli ile aldığı şekle nasıl girdiğini bir kaideye bağlama.

İntihâ: Mektupların sona erdiği kısım.

İstifhâmiye: Soru işareti.

İstirḥâmnâme: Bir istek için üst makamlara yazılan mektup.

Ḳâtı' a: Nokta

Kitâbet-i resmiye: Devlet dairelerinde kullanılan ve kendisine has bazı kuralları olan yazışmaları içeren kitâbet türü.

Kitâbet-i ḥuşûşîye: Aile mektupları, yakın insanlar arasındaki yazışmalar gibi yazışma türlerini çeren kitâbet alanı.

Köşeli mu' teize: Köşeli parantez.

Lâyîha: Rapor türünde bir yazı çeşidi.

Maḳşad: Mektupta asıl amacın yazıldığı kısım.

Mazbaṭa: Tutanak.

Meşârün-ileyh/ Meşârün- ileyha/ Meşârün-ileyhmâ/ Meşârün-ileyhim: Hanedan üyeleri, vezirler, sefirler, ulemâ sınıfından olanlar için kullanılan tabirler.

Muḥâbere: Haberleşme, mektuplaşma.

Mûmâ-ileyh/Mûmâ- ileyha /Mûmâ- ileyhmâ /Mûmâ- ileyhim: Feiklik denilen askerî rütbeden aşağıda bulunan memurlar için kullanılan tabirler.

Mu' terize: Parantez.

Müfreze: Noktalı virgöl.

Mükâtebe: Yazışma, mektuplaşma.

Mümeyyize: Tırnak işareti.

Mürsel: Gönderen.

Mürsel-ün ileyh: Alıcı, kendisine bir şey gönderilmiş olan.

Müzekkire: Üst makama yazılan resmi yazı.

Nemîka: Emktup, name.

Nukât-ı takdîriyye: Üç nokta.

Râbt: Kısa çizgi.

Şârha: İki nokta.

Şukka: Küçük tezkere.

Ta‘ cıbiyye: Ünlem işareti.

Taḥallüş: Mektubun girişi ile maksadın yazıldığı kısmı bağlayan ara bölüm.

Tahrîrât: Resmî mektup.

Takrîr: Resmî yazı.

Tezkire: Aynı memlekette bulunan kişiler arasındaki yazı.

‘Ubûdiyetnâme: Büyük bir makama yazılan yazı, mektup.

Vav-ı ma‘ dûle: Okunmayan vav harfi.

3. ESERİ BENZERLERİNDEN AYIRAN FARKLILIKLAR

Osmanlı Devleti’nde Tanzimat’tan sonra modern anlamda eğitim veren kurumlar yaygınlaştıkça buralarda Türkçe öğretimi de artmıştır. Bu mekteplerde yapılan Türkçe öğretimi de okuma, yazma ve dil bilgisi alanlarına yoğunlaşmıştır. Yazma becerisinin gelişmesine yönelik olarak inşâ, kitâbet, tahrir, yazı gibi isimlerle dersler konularak eğitim verilmiş ve bu derslerde kullanmak üzere bazı eserler de kaleme alınmıştır. Ali Seydî tarafından kaleme alınan *Kitâbet Dersleri* adlı kitap, bu amaçla yazılan eserlerden birisidir. Yazar, kitabında kitâbetin önemine değinerek yazı yazmaya dair bazı önemli hususlar üzerinde durmuş, noktalama işaretlerini öğretmiş, imlâyâ dair hususlara değinmiştir. Aynı zamanda bazı özel mektupların ve ticari yazışmaların nasıl yazılacağına dair örnekler vermiştir.

Yazma eğitimi alanında Tanzimattan sonra ele alınan birçok eserde olduğu gibi Ali Seydî de eserine bir mukaddime ile başlayarak kendisini tanıtmış ve eseri yazma amacını dile getirmiştir. Ardından yazdığı bölümlerde ise yazı yazarken dikkat edilmesi gereken bazı hususlara değinmiştir. Bu teorik bilgileri verdiği kısımlar aynı alanda kaleme alınmış bazı eserlerle farklılık göstermektedir. Çalışmanın bu kısmında Ali Seydî'nin eseri aynı alanda Faik Reşad tarafından yazılan *Amelî ve Nazarî Talim-i Kitâbet yahut Mükemmel İnşa* ve Bâdi Nedîm ve Mustafa Nuri tarafından yazılan *Usûl-i Tahrîr* adlı eserle kıyaslanmıştır.

Faik Reşad'ın kaleme aldığı *Amelî ve Nazarî Talim-i Kitâbet yahut Mükemmel İnşa* adlı eser ve de Bâdi Nedîm ve Mustafa Nuri tarafından kaleme alınan *Usûl-i Tahrîr* adlı eserlerde de kitâbet bizim incelediğimiz eserde olduğu gibi resmî ve hususî olarak ikiye ayrılmıştır. Nitekim dönemin ders programları ve ders içeriklerine dair açıklamalar incelediğinde de bu sınıflandırmayı görmek mümkündür.

Ali Seydî bazı teorik bilgileri verdikten sonra ikinci ve üçüncü bölümlerde sadece örnek metinler kaleme almıştır. *Amelî ve Nazarî Talim-i Kitâbet yahut Mükemmel İnşa* ve *Usûl-i Tahrîr* adlı eserlerde ise örnek metinler verilmeden önce de o metnin nasıl yazılması gerektiğine dair bazı kuralların verildiğini görmekteyiz. Özellikle *Usûl-i Tahrîr*'de daha teferruatlı bilgilendirme yapılmıştır. Bunda da ders olarak tahrîr dersinin kitâbet dersinden farklı şekilde işleniyor olmasının etkisi olabileceğini düşünmekteyiz. Yine de kitâbet dersi için Faik Reşad'ın kaleme aldığı eserde de az da olsa bir bilgilendirmeden sonra örnek metne geçildiğini görmekteyiz. Günümüz eğitim anlayışı ile baktığımızda örnek metinlerin verilmesi adı geçen her üç eser için de olumlu bir özellik olmakla beraber Ali Seydî'nin eserinde örneklerden evvel veya örnek metin sonrasında o metin ile alakalı bir bilgilendirmeye yer verilmemesini eserin eksik bir yönü olarak değerlendirmekteyiz.

Aynı alanda ele alınan *Amelî ve Nazarî Talim-i Kitâbet yahut Mükemmel İnşa* adlı eserde bir mektup örneği verilerek oradaki hataların gösterilmesi, daha sonra o mektubun nasıl yazılması gerektiğine dair örnek bir metin verilmesi de yine uygulamalı öğretim için oldukça güzel bir yöntemdir. Ali Seydî'nin yine böyle bir uygulama örneği vermemiş olmasını da eserin eksik yönlerinden birisi olarak ele almaktayız.

İsmi zikrettiğimiz diğer iki eserde verilen örneklerin bazılarını yazarlar kendileri kaleme almış iken bazılarını da edebiyatımızın önemli isimlerinin

yazdıklarından örnek olarak vermişlerdir. Ali Seydî ise verdiği örnek metinler için başka kaynaklardan faydalanmamış olup tüm örnekler kendisinin kaleme aldığı yazılardan oluşmaktadır.

Usûl-i Tahrîr adlı eserde yer almayıp *Kitâbet Dersleri* ve *Tâlim-i Kitâbet* adlı eserlerde yer alan önemli bir bölüm de galat ifadelerle alakalı bölümlerdir. Her iki yazar da kitâbet dersi alan öğrencilerin dilimizde yanlış kullanılan kelimeleri bilmelerini ve bunların doğru şekillerinin de neler olduğunu öğrenmeleri istemektedir. Nitekim her iki yazarın da bu konuda yazılmış münferit eserleri de mevcuttur. Ali Seydî *Kitâbet Dersleri*'nde Faik Reşad'a göre daha fazla galat ifadeye ve bunların doğru kullanımlarına yer vermiştir. Aynı zamanda Faik Reşad'dan farklı olarak bir ifadenin galat olanı yaygınsa doğrusunu bilmek kaydı ile galat olanı kullanmakta bir beis görmediğini dile getirmiştir. Doğrusunu bilmek kaydı ile yaygınlaşmış olan yanlış kullanımı tercih etmekte bir sakınca görmemesi Ali Seydî'nin dilin doğal süreci içinde bazı değişimlere uğrayabileceğini kabul ettiğinin de bir göstergesidir.

Ticarî amaçlarla yazılan metinleri her iki yazar da hususî kitâbet olarak ele almıştır. Ali Seydî bu metin örneklerini “Makalât” başlığına ek olarak “Muḥarebât-ı Ticâriye Numûneleri” başlığı ile verirken Faik Reşad ise “Evraḳ-ı Ticâriye” başlığı altında vermiştir. Ali Seydî ticarî metinlerle alakalı bir açıklama yapmayıp yalnızca örnek metinler verirken Faik Reşad yine bu metinleri kaleme alırken dikkat edilmesi gerekenlere yönelik bilgilendirmeler de yapmıştır. *Usûl-i Tahrîr* adlı eserde ise ticarî yazılara hiç değinilmemiştir.

İmlâ bahsinin de yine Faik Reşad ve Ali Seydî'nin eserlerinde önemle üzerinde durulmuş, her iki yazar da yazılacak yazıların imlâ kurallarına dikkat edilerek yazılması gerektiğini belirtmiştir. Ali Seydî'nin *Kitâbet Dersleri* adlı eseri imlâ meselesine *Amelî ve Nazarî Talim-i Kitâbet yahut Mükemmel İnşa* adlı esere göre daha geniş bir yer vermiştir. Te (ت) harfi ile biten kelimeler ve te (ت) ile biten kelimelere tenvin işareti geldiğinde nasıl yazılıp okunacağı, yazıldığı hâlde okunmayan veya yazılmadığı hâlde okunan harfler, çift ünsüz içeren kelimelerden Türkçe ve Arapça olanların nasıl yazılacağı ve okunacağı gibi konular diğer eserden farklı olarak detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Ali Seydî diğer eserlerden farklı olarak bu eserde noktalama işaretlerini ve bunların kullanım alanlarını da detaylı olarak anlatmıştır. Diğer iki eserde gerektiğinde

noktalama işaretlerinin kullanılması ya da bazen “vav” yerine virgöl kullanılabileceğine değinilerek geçilen konu *Kitâbet Dersleri*’nde detaylı olarak anlatılmıştır. Her noktalama işareti hem şekil hem de isim olarak listelendikten sonra hepsinin kullanım alanı açıklanmış ve bazıları da örneklendirilmiştir.

Kime nasıl hitap edileceği, hangi makamda bulunan insanlara hangi unvanlar kullanılacağı, mektupların başında ve sonunda hangi tabirlerin ve duaların yazılacağı konusu da yine hem *Amelî ve Nazarî Talim-i Kitâbet yahut Mükemmel İnşa* hem de *Kitâbet Dersleri* adlı eserlerde detaylı olarak ele alınmıştır. *Usûl-i Tahrîr* adlı eserde ise bu konuya değinilmemiştir.

4. KÎTÂBET DERSLERİ ADLI ESERİN İÇERİK, DİL VE ANLATIM AÇISINDAN İNCELENMESİ

Osmanlı Devleti’nde klasik eğitim veren mahalle mektepleri ve medreselerde Türkçe eğitimi yapıldığını söylemek pek mümkün değildir. II. Mahmut döneminde açılan ve ilk rüşdiyeler diyebileceğimiz Mekteb-i Maarif-i Adlî ve Ulûm-ı Edebiye adlı mekteplerle ve devamında açılan birçok modern mekteple birlikte ise Türkçe eğitiminin yavaş yavaş müfredatlara girmeye başladığını söyleyebiliriz. Özellikle devlet kademelerine memur yetiştirmek gibi bir amaç güden ilk rüşdiyelerden itibaren Türkçenin diğer dil becerilerine yönelik olmasa bile yazma eğitime yönelik derslerin mektep programlarında yer aldığını söylemek mümkündür. Devlet kademelerinde görev alması planlanan öğrencilerin resmî yazışmaları öğrenmesi maksadının burada önemli olduğunu ve bunu günümüzdeki manada bir yazma eğitimi olarak düşünmemek gerektiğini de belirtmek isteriz.

Tanzimat Dönemi ile birlikte ise Türkçenin ana dili olarak öğretilmesi gerektiği üzerinde durulmuş ve bu amaçla mektep programlarına dil bilgisi, okuma ve yazma dersleri konulmaya başlanmış, bu derslerde öğretilecek hususları dile getirmek maksadıyla ders kitapları kaleme alınmıştır.

Mekteb-i Mülkiye-i Şahane’de kitâbet dersi muallimliği yapan Ali Seydî tarafından yazılan *Kitâbet Dersleri* adlı eser Maarif Nezaretinin de izni ile Hicrî 1321 (miladi 1905/1906) yılında basılmıştır.

Eserin ilk iki sayfası kapak olarak düzenlenmiş ve ikisinde de hemen hemen aynı bilgiler yer almaktadır. Eserin ve yazarın adı, yazarın unvanı, eserin basıldığı matbaa ve yer bilgileri yer alan kapak sayfalarında eserin Maarif Nezaretinin izni ile

basıldığı ve bin iki yüzü aşkın kelimeden oluşan bir sözlüğü de içerdiği bilgileri yer almaktadır. Kapak sayfalarında verilen bu bibliyografik bilgilere göre eser Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Kitâbet Muallimi Ali Seydî tarafından kaleme alınarak 1321’de basılmıştır. Kapak sayfalarından hemen sonra yer alan sayfa ise eserin basıldığı matbaa ile alakalı bilgileri vermek için ayrılmıştır. Eserin basıldığı matbaa olarak Artin Asaduryan Matbaası ve bu matbaanın adresi yazmaktadır.

4.1. İÇERİK

Eserin başında yer alan kapak sayfalarından sonra yazarın kaleme aldığı bir mukaddime yer almaktadır. Bu mukaddimede yazar Mekteb-i Mülkiye-i Şahane İdâdisinde kitâbet muallimliği yaparken edindiği tecrübeler ve öğrencilere yazdırdığı metinleri toplamak amacıyla bu eseri yazdığını, eksikleri varsa hoş görülmesini dileğini ifade etmektedir.

Mukaddimenin ardından “medhal” başlığı ile bir giriş yazısı daha kaleme alan yazar, burada kitâbetin önemine değinmiştir. İnsanın doğal bir yeteneği olan konuşma kabiliyetinin yazıya dökülmesinin çok önemli olduğunu dile getiren yazar, kitâbet sayesinde insanların fikirlerini ifade ettiklerini belirtmektedir. Kitâbeti bir “meram anlatma ilmi” olarak gören yazar kitâbet sayesinde geçmişteki insanların fikirlerinin bize aktarıldığını ve bizim de kendi fikirlerimizi geleceğe aktarmanın yolunun kitâbet olduğunu belirtmektedir.

Meramımızı yazılı olarak ifade etmek için kullanılan kitâbetin dilin kurallarına da uyması gerektiğini ifade eden yazar, bir şey yazarken hem söyleyiş tarzına hem de manâya dikkat edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Yazar, “Ma’nâsı müzeyyen ve faḫaṭ elfâzı muṭaṭṭan bir cümle ‘aynıyla baḫır bir yüzüğün kıymetdâr bir muḫafazaya ḳonulmasına beḫzediği gibi, güzel bir fikri râbıtasız, münâsebetsiz elfâz ile ifâde etmek de muraşşa’ bir yüzüğü kirli paçavralar içinde hıfz eylemek gibidir.” (KD, 1321:6) şeklinde bir benzetme yaparak yazıda söyleyiş ve manâ dengesine dikkat edilmesi gerektiğini özellikle vurgulamaktadır. Bu ikisinin dengeli olmasını isteyen yazar yine de bir şey yazılacağı zaman öncelikle manâya dikkat edilip ardından yazılacak cümlelerin süslü olmasına önem verilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Yine “medhal” başlığının devamında kitâbeti resmî ve hususî olarak ikiye ayıran yazar resmî kitâbetin devlet dairelerine ait yazışmaları içerdiğini ve bu kitabın konusu olmadığını ifade etmiştir. Daha evvel incelediğimiz idâdî mektepleri ders

programlarında “kitâbet-i resmiye” dersinin edebiyat bölümlerinin son sınıflarında olduğunu görmüştük. Bu kitapta bu konulara değinilmeyeceğini ifade etmesi bu kitabın daha alt kademedeki sınıflar için yazıldığını düşündürmektedir. Yazar, hususî kitâbetin ise aile mektupları, yakın kişiler arasındaki yazışmaları içerdiğini söyleyip bu kitapta bunlardan bahsettiğini dile getirmiştir.

Bu bölümden sonra yazar kitabı “nazariyat”, “tatbikat” ve “makalât” olmak üzere üç bölüme ayırmış ve bu bölümlerin sonuna da “lûgatçe” başlığı ile bir sözlük eklemiştir. Nazariyat bölümünde teorik bilgiler veren yazar, kitâbet dersleri kapsamında öğrenilmesi gereken bilgiler üzerinde durmuştur. Tatbikat bölümünü uygulamaya ayırarak ilk bölümde anlattığı kurallara uygun şekilde metin örnekleri vermiştir. Makalât adını verdiği son kısım da ikinci kısma benzemektedir. Burada öncelikle mektep talebelerinin öğretmenlerine yazdığı iki mektup örneği verildikten sonra “Lahika” başlığı ve “Muḥâberât-ı Ticâriye Numûneleri” alt başlığı atılarak ticârî amaçlarla yazılmış senet, bonu, kontratname gibi metin örnekleri verilmiştir. Bu kısımda da metinler yine yalnızca örnek olarak geçmiş, herhangi bir bilgilendirme yapılmamıştır. Sona eklenen lûgatçe kısmında da bin iki yüzü aşkın kelimenin tanımı verilerek öğrencilere rehberlik edilmiştir. Kitapta önce teorik kuralların verilip ardından uygulama yaptırılması günümüzün uygulamalı eğitim anlayışıyla da örtüşmektedir. Nitekim “yazma eğitimi konu seçiminden ortaya konulan çalışmaların değerlendirilmesine kadar, öğrencilerin etkin olduğu, öğretmenin rehberlik yaptığı dinamik bir süreci gerektirmektedir.” (Göçer, 2010: 273) görüşü gibi bir algının hâkim olduğu günümüzün yapılandırmacı eğitim sisteminde de yazma eğitiminde uygulamaya yer verilmesi önemli bir husustur. Kitâbet gibi öğrencilerin kendi ürünlerini ortaya koyması gereken derslerde yalnızca teorik bilgilerin verilmesi suretiyle bir ders işlenmesi verimlilik sağlamayacağı için hem teorik bilgiler hem de uygulamaya yer verildiğini düşünmekteyiz. Yalnızca günümüzde uygulamadan teoriye gidilmesi anlayışı hakimken incelediğimiz eserde ise teorinin ardından uygulamaya geçilmiştir. Sözlük eklenmesi ise öğrencilerin bu kuralları öğrenirken ve verilen uygulama metinlerini incelerken anlamlarını bilmedikleri kelimelere ulaşmaları, bunların anlamlarını öğrenerek derse devam edebilmeleri açısından önemlidir. Mahmud Cevad’ın rüşdiye ve idâdî mektepleri için verdiği programda (Cevad, 2002: 350) yazma eğitimi ile alakalı dersler için yazılan metinler içinde öğrencilerin bilmediği kelimeler varsa anlamlarının öğretileceğine değinilmiş olduğunu hatırlayacak olursak, kitabın

sonuna eklenen sözlük sayesinde bu amaca ulaşmanın daha kolay olacağını söylemek mümkün olmaktadır.

Birinci Fasıl- Nazariyat

Yazar, girişte bahsettiği söyleyiş ve manâ dengesi ile alakalı gerekli açıklamaları bu bölümde dile getirmiştir. Daha sonra ise yazılacak olan bir yazının hem söyleyiş hem de anlam olarak hangi kurallara uyması gerektiğini sıralamıştır. Burada yazar, yazılacak olan ifadelerin yazım yanlışları içermemesi, anlaşılabilir kelimeler barındırmaması, söyleniş zor kelimelere yer verilmemesi yani akıcı olması gibi hususlara değinerek günümüz yazma eğitimi anlayışı ile de uyuşan noktalara değinmiştir. Nitekim günümüzde de yazılan metinlerin açık ve anlaşılır bir dile yazılması, okunması zor ifadelerle yer verilmeyip akıcı metinler kaleme alınması gibi hususlar yazma eğitiminde oldukça önemsenip, öğrencilere metin yazarken bu hususları uygulayabilmeyi öğretmek de Türkçe dersinin amaçları arasındadır. Yazılan kelimelerin imlâlarının doğru olması da yine günümüzde de en çok dikkat edilen hususlardan birisidir ki yazarın da maddeleri sıralarken dikkat çektiği ilk nokta imlâ meselesidir. Yazılı anlatım becerisini geliştirmek amacıyla yapılan her öğretim çalışmasında öğrencilerin yazdıkları kelimeleri dilin kurallarına uygun bir şekilde doğru yazması, öncelikli hedeflerden birisidir.

Anlam ile alakalı olarak da değinilen hususlar oldukça önemlidir. Yazar, öncelikle metin yazmadan önce mutlaka önce yazılacakların iyice düşünülerek zihinde netleştirilmesini ve ardından yazmaya başlanmasını önermektedir. Yazarın yazı yazmanın gelişigüzel yapılamayacağını ve bir planlama dahilinde yapılması gerektiğinin farkında olarak bu hususları vurgulaması, yazma eğitimi adına oldukça önemlidir. Günümüz Türkçe kitaplarında da yazı yazmadan evvel bir taslak oluşturulmasına yönelik etkinlikler olduğu gibi, yazı yazılması planlanan konuda öğrencilerin düşünmesini sağlayacak etkinlikler de sınıf ortamında gerçekleştirilmektedir. Planlamanın önemi üzerinde duran Çeçen de “Konu belirleme daha çok yazma öncesinde yapılır. Buna göre, metne nasıl bir giriş yapılacağı, konunun nasıl geliştirileceği ve sonuçlandırılacağı belirlenir.” (Çeçen, 2011: 140) ifadeleri ile bunu dile getirmektedir. Ali Seydî anlam ile alakalı olarak dikkat edilmesi gereken hususları anlatmaya devam ederken yazılacak ifadelerin kısa ve özlü olmasını ve aynı zamanda ne anlatılmak istendiğinin net olarak ifade edilmesi gerekliliğini belirtmektedir. Süslü ve güzel yazılar yazmak uğruna manânın feda edilmemesi

gerektiğini belirten yazar, süslü fakat anlam bütünlüğü olmayan bir metin ortaya koymanın büyük bir hata olacağını düşünmektedir. Esasında yazarın bu eserde “Yazılı anlatımda; dili, kurallarına uygun, kelime tekrarlarına düşmeden, konuyla ilgili zengin malzeme toplayıp bunları iyi hazırlanmış bir plan çerçevesinde gerçekleştirmek” (Ağca, 1999: 48) gibi günümüzde de çokça önemsenen hususlar üzerinde durduğunu söylemek mümkündür.

Osmanlı Devleti’nde mektup yazmak oldukça önemsenmiş, mektuplar belirli bir gelenek içinde kurallara uyularak kaleme alınmıştır. İ. Çetin Derdiyok, *Mebâniyü’l-İnşâ* adlı eserin Mekâtib bölümünde mektupların dört ana bölümden oluştuğunu dile getirerek “mektuplar genel olarak daha çok saygı ve selâm sözlerinden oluşan ibtidâ bölümüyle başlar. Sonra geçiş bildiren sözlerden oluşan tahallüs kısmıyla ihtidadan talep kısmına geçilir. Burada bir istek, bir duygu, bir düşünce veya bir haber yer alır. Daha sonra mektup uygun bir dille sona erdirilir. Bu kısma da intiha denir.” (Derdiyok, 1999: 735) ifadeleri ile bu bölümlerle alakalı bilgiler vermektedir. Yazarımız Ali Seydî de aynı şekilde bu eserinde “erkân-ı kelâm” olarak nitelendirdiği “ibtidâ, tahallüs, maksad, intiha” olarak adlandırılan, Osmanlı mektup geleneğinde yer alan bölümlere uyarak yazıların yazılması gerektiğini ifade etmektedir. Bu bölümlerin ne olduğunu ve bu bölümleri yazarken nelere dikkat edilmesi gerektiğini belirten yazar bu dört bölümü içeren örnek bir paragraf da yazarak bunların nasıl uygulanacağını göstermiştir. İntiha bölümü için verilen örnek, yazarın teorik bilginin ötesine geçerek örneklendirmeye başvurması açısından önemlidir. Verilen paragrafta bir eser eleştirisi yapmak maksadıyla yazılan küçük bir mektup örneği de verilmiştir:

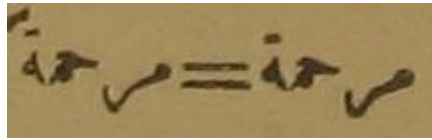
“Bir nüsha-i nâdire-i kemâlât vaşfına sezâvâr olan zât-ı ‘âli-i edibâneleriniň... nâm eşer-i nevîni bu kere yed-i ‘âcizâneme vâşıl ve kirâren mütâla‘asıyla gönlümde ezvâk ve eşvâk-ı vefire hâşıl oldu. ‘Umûmuñ istifâdesine hâdim olan şu eşer-i bihter ‘ale-l huşûş erbâb-ı şebâba güzel bir rehber olacağından bütün evliyâ-yı etfâliñ mazhar-ı şükrânı olacaıklarına şüphe yoktur. Bundan tolayı zât-ı ‘âli-i kerîmânelerini ‘an şamîm-il kalb tebrîke ictisâr ve daha nice hîdemât-ı nâfiyeye muvaffakiyetleri duâ‘sını îşâl kabûlünle perverdigâr eylerim. Ol bâbda.” (KD, 1321: 11)

Eserin sahibine övgü içeren bir ibare ile başlayan bu örnek mektupta, eserin eline geçtiğini belirten mektup sahibi bu eserin mütalaasından zevk duyduğunu dile getirmektedir. Eserin gençlere güzel bir rehber olacağını ve bu sebeple anne-babaların

da eseri çok beğeneceğini düşündüğünü belirterek maksadını ifade eden yazar, tebrik ve dua cümleleriyle de mektubuna nihayet vermektedir.

“İmlâ, bir dili belli kurallara göre yazma, o dildeki kelimeleri yazıda gösterme biçimidir.” (Özby, 2000’den akt. Özby, 2011: 181). Yazma becerisinin geliştirilmesi hedeflenen derslerde imlâ öğretimi oldukça önemsenmektedir. Okullarda yazmayı öğrenen öğrencilerin, konuştuğu dilin kelimelerinin doğru yazımını öğrenmesi imlâ öğretimi ile mümkün olmaktadır. Osmanlı döneminde Arap alfabesi kullanılması ve de dilimizde birçok Arapça ve Farsça ifade bulunması metin yazarken bazı karışıklıklara yol açmıştır. Arapçadan dilimize geçen ifadelerin Türkçe telaffuzlarında farklılıklar olması durumunda bu kelimelerin yazımında karıştırmalar olabileceği için mekteplerde imlâ meselesi üzerinde özellikle durulmuş hatta “imlâ” münferit bir ders olarak ders programlarında kendisine yer bulmuştur. Yazma eğitimi ile alakalı olarak ele alınan bu eserde de imlâ meselesine yer verilmesi bu açıdan gerekli ve önemlidir. Yazar, bu eserde “usul-i imlâ” başlığını verdiği kısımda “imlâ bahşi en ziyâde ehemmiyet verilecek mebâhiştin biri” (KD, 1321:12) ifadesiyle bu kısımda Arapçadan dilimize geçen bazı kelimelerin yazımı ile alakalı karıştırılabilecek hususlara değinmiştir. Burada bazı kurallarla alakalı açıklamalar yapmış, açıklamaların ardından ise hepsini tek tek örneklendirmiştir. Sözelimi “Kelîmât-ı ‘Arabiyyeden ba‘zıları te-i gerd ile (ة) ve ba‘zıları da te-i tevîl (ت) ile nihayetlenir. Te-i gerd ekseriyya müe’nneş i’tibâr olunan kelimelerin ahîrine lâhik olup tenvînlendikleri zamân âtîdeki şekilleri ahz edilir.” (KD, 1321: 12-13) kuralını veren yazar daha sonra bunun örneğini de vermiştir. Yuvarlak “te” (ة) ile biten “merhamet” kelimesine tenvin getirmiş ve kelimenin yazımında bir değişiklik olmayıp yalnızca son harfin üzerine tenvin işareti eklenmiştir. Te-i tevîl (ت) ile biten “muvaqqat” kelimesine tenvin getirdiğinde ise kelimenin sonuna bir “uzatma elifi” geldikten sonra bu “elif”in üzerine tenvin işareti eklenmiştir:

Resim 2. *Kitabet Dersleri* adlı eserde “Te (ت)” harfine gelen tenvin gösterimleri

Kaynak: KD, 1321: 12-13.

Yazımı karıştırılan bir başka husus olarak da ortasında çift ünsüz olan kelimeleri ele alan yazar, bunların Arapça olanlarının yazarken tek ünsüz ile okunurken çift ünsüzle okunması gerektiğini, Türkçe olanların ise okunduğu şekli ile çift ünsüz ile yazılması gerektiğini ifade etmektedir. Örneğin Arapça bir kelime olan “sarraf” yazılırken ortada tek “ra” (ر) harfi olması gerekirken Türkçe bir kelime olan “belli” yazılırken ortada iki “lam” (ل) harfi kullanmak gerektiğini belirtmiştir. Bu yazım farklılığının sebebi olarak da Arapçadaki “şedde” (ّ) işaretini göstermektedir. Arapçada tek ünsüz yazılıp üzerine şedde (ّ) konularak o harfin çift okunması sağlanabildiği hâlde bu kelimelerin Türkçeye geçmiş hâllerinde şedde (ّ) kullanılmadığı için imlâda problemler oluşabilmektedir.

Bunların dışında yazıldığı hâlde okunmayan ya da okunduğu hâlde yazılmayan harfleri sıralayarak bunları tek tek örneklendirmiştir.

İmlâ bahsinin devamı olarak kaleme aldığı kısımda ise zaman içinde imlâ ve telaffuzları değişen bazı kelimeleri listelemiştir. Bu listelemeyi yaparken kelimenin hem yanlış hem de olması gereken doğru şeklini vermiştir. Yazarın bu tabloda verdiği kelimelerin yanlış kullanımları o dönemde muhtemelen daha yaygın olmalıdır ki yazar, bununla alakalı bir not düşme gereği duymuştur. Bu notta galat dediğimiz yaygınlaşan yanlış kullanımların doğru kullanıma galip gelebileceğini, öğrencilerin de bu yaygın kullanıma dayanarak kelimeyi galat olan şekli ile yazabileceğini ifade etmektedir. Burada yazarın üzerinde durduğu husus ise öğrencilerin yanlış olan kullanımı tercih etse bile mutlaka doğrusunu da bilmeleri gerektiğidir. Yazarın düştüğü bu not eğitim açısından oldukça önemlidir. Ali Seydî’nin “İmlâ öğretiminde temel gaye[nin] öğrencilerin düzeylerine uygun bir biçimde ana dilindeki sesleri ve kuralları kavratmak” (Özbay, 2011:181) olduğunun farkında olduğu ve kelimeleri doğru yazılış şekilleri ile öğrencilere öğretmeye çalıştığı ortadadır. Yine de bu not ile dilimize geçmiş bazı kelimelerde değişiklik olabileceğini belirten yazar dilin bu doğal sürecini kabul etmektedir. Her kelimeyi mutlaka orijinal hâli ile yazmak gerekir gibi bir takıntı yapmamak gerektiğini ifade etmekle beraber eğitim almış insanların da kelimenin doğrusunu bilerek bu hususta bir eğitim almamış bir insandan ayrılan özellikleri üzerinde durduğunu görmekteyiz.

Bu tabloda verilen birçok kelime muhtemelen Türkçe söyleyişe uymaması sebebi ile zaman içinde değişen kelimelerden oluşmaktadır. Sözelimi “destgâh” kelimesi Türkçe telaffuz açısından zor olduğu için zamanla “tezgâh”a dönüşmüştür. Bir

yazı kaleme alan kişinin de bunun doğru kullanımının “destgâh” olduğunu bilmek kaydı ile “tezgâh” şeklinde yazmasında bir beis görmeyen yazar, öğrencilerin bu şekildeki birçok kelimenin aslını öğrenmeleri için yanlış ve doğru yazımlarını sıralamıştır.

Yazar “Usûl-i Tenkid” başlığını verdiği bölümde ise noktalama işaretlerinin isimleri ve bunların kullanım alanlarına değinmiştir. “Duygu ve düşünceleri daha açık ifade etmek, cümlelerin yapısını ve duraklama noktalarını belirlemek, okumayı ve anlamayı kolaylaştırmak, sözün vurgu ve ton gibi özelliklerini belirtmek üzere noktalama işaretleri kullanılır.” (TDK). Bu sebeplerle noktalama işaretlerinin kullanımını öğretmek yazma becerisinin geliştirilmesine yönelik dersler başta olmak üzere Türkçe derslerinin başlıca hedeflerindendir. Nitekim günümüzde uygulanan Türkçe Öğretim Programı’nda yer alan “Büyük harfleri ve noktalama işaretlerini uygun yerlerde kullanır.” (MEB, 2019: 29) kazanımı da bu hedefi destekler niteliktedir. Eski Osmanlı metinlerinde noktalama işaretleri kullanılmazken Batılılaşma etkisine girilen Tanzimat Dönemi ile birlikte noktalama işaretleri bizim edebî eserlerimizde de kendisine yer bulmaya başlamıştır. Şinasi’nin *Şair Evlenmesi* adlı eserinde ilk kez noktalama işaretlerini kullanmasının ardından bunların kullanımı zamanla artmıştır. Yazılı anlatıma dair bazı hususların anlatıldığı bu eserde de noktalama işaretlerinin kullanım alanları ile alakalı bazı bilgiler verilmiştir. Yazar, noktalama işaretlerinin on üç tane olduğunu dile getirerek şu şekilde sıralamıştır:

- “1- (.) kâatı‘ a
- 2- (,) fâşıla, sekte, virgöl
- 3- (;) müfreze
- 4- (:) şârha
- 5- (-) râbt
- 6- (—) fârıka
- 7- () mu‘ terize
- 8- ([]) köşeli mu‘ terize
- 9- (“”) mümeyyize
- 10- (?) istifhâmiye
- 11- (!) ta‘ cibiyye

12- (...) nuḳât-ı taḳdîriyye

13- (§) bend” (KD,1321:20-21)

Bu işaretlerden on iki tanesi günümüzde de kullanılan işaretler olup on üçüncü işaret olan “bend” günümüzde kullanılmamaktadır. Eserin lügatçe bölümünde de kullanımına şahit olduğumuz “bend” işareti, sözlükte kelimelerin tanımları verilirken kelimenin 2,3. anlamları gibi anlamlara geçişlerinde kullanılmıştır. “Fârîka” isimli işaret ise şekil olarak günümüzün uzun çizgisine benzemekle beraber kullanım alanı olarak ara söz ve cümleleri ayırmak için kullanıldığı belirtildiği için bu işareti de günümüzden farklı bir işaret olarak ele almamız mümkündür. Aynı işaretin karşılıklı konuşma içeren metinlerde kullanıldığı işlevi ise günümüzde kullandığımız uzun çizgi (—) ile benzerlik göstermektedir.

Yazar sıraladığı bu on üç adet noktalama işaretinin kullanım alanlarını açıklarken yukarıda verdiği sıraya göre gitmemiştir. Her işaretin tek tek hangi durumlarda kullanılacağını açıklamıştır. Virgül ile alakalı iki kullanım alanı sıralamış ve bunların ikisini de örneklendirmiştir. İki noktanın ve “fârîka” adını verdiği işaretin de kullanım alanları ile alakalı bilgilendirmeden sonra bunlarla alakalı örnekler de vermiştir. Diğer noktalama işaretleri ile alakalı ise örnekler vermeyip yalnızca kullanım alanlarını açıklamıştır. Yazarın önce noktalama işaretinin kullanım alanını açıklayıp ardından buna örnek vermesi günümüzde de benimsenen somuttan soyuta öğretim anlayışına uymakla beraber bunu bütün işaretler için yapmaması eserin bir eksikliği olarak ele alınabilir. Bütün noktalama işaretlerinde örneklendirme yapılması konunun öğrencilerin zihninde oturmasını daha da kolaylaştıracaktır. Bununla birlikte yazarın daha önceki muallimlik tecrübelerine dayanarak yalnızca öğrencilerin daha çok zorlandığını gördüğü hususlarda örneklendirme yoluna gitmiş olabileceğini düşünmekteyiz.

Burada dikkatimizi çeken bir husus da tırnak işaretinin kullanımı ile alakalı açıklamalardır. Tırnak işaretinin kullanım alanlarını “Mümeyyize dâhilinde bulunan ‘ibâre yüksek şedâ ile ve bir ṭavr-ı maḥşûş ile okunur. Ve diğer eşerden -ḥasbe’l- îcâb- ‘aynen alınan ‘ibâreler mümeyyize içine alınır.” (KD,1321:23) şeklinde açıklayan yazar, tırnak işaretinin günümüzdeki gibi özellikle vurgulanmak istenilen ifadeler ve başkasından alınan sözler için kullanıldığını belirtmiştir. Fakat esere baktığımızda yazarın açıkladığı kurallar ile alakalı örnek verirken bunları tırnak içinde yazdığını

görmekteyiz. Yazar bu örnekleri başka bir eserden aldığı için tırnak içinde yazdı ise hangi eserden aldığını belirtmemektedir. Kitabın başka bir kısmında “beduh” kelimesinin tanımı için yazarın Kamus-ı Türkî’den aldığı kısmı tırnak içinde yazdığını düşünürsek burada verdiği örnekleri de başkasından almayıp kendisinin yazdığını düşünmekteyiz. Yazarın kendisine ait bu örnek cümle ya da paragrafları tırnak içinde vermesi sebebiyle, tırnak işaretinin “verilen örnekleri tırnak içinde yazma” gibi bir kullanım alanı bulunabileceğini de düşündürmektedir.

Aynı şekilde parantezin metinde asıl maksatla ilişkisi bulunmayan ibareleri ayırmak için kullanıldığını belirten yazar köşeli parantez için ayrıca bir açıklama yapmamıştır. Eserde ise dipnotların köşeli parantez içinde numaralandırıldığı bir kullanım gözüme çarpmaktadır.

Noktalama işaretlerinin bazıları şekil olarak günümüzden farklılık göstermektedir. Soru işareti sola değil sağa dönük şekilde ters çizilmiş, virgül ters çizilmiş, noktalı virgölün noktası yukarıda ve yine ters çizilmiş, tırnak işareti << >> şeklinde çizilmiş, üç nokta da dört nokta olarak yazılmış fakat eser içinde bazen üç nokta bazen beş nokta gibi farklı şekillerde kullanılmıştır. Ters olan şekillerin ters olma sebebini bir başka kitâbet muallimi olan Faik Reşad: “Avrupa hatları soldan sağa yazıldığı hâlde bizim hattımız bilakis sağdan sola yazılıyor. Biz virgölü aynen kabul edecek olsak kelime, ibareye yüzünü çevirecek yerde arkasını çevirmiş olacağından başka kalemimizin yürüyüşüne dahi muvafık gelmez.” (Atlas, 2021: 85) şeklinde ifade etmektedir.

Daha önce bazı kelimelerin yanlış ve doğru yazımlarını gösteren yazar bir bölümde daha yaygın olan yanlış kullanımlara yer vermiştir. Bu bölümde diğerinden farklı olarak kelimenin yanlış kullanımı ve doğru kullanımını göstermenin yanında üçüncü bir sütunda bunun yanlış olmasının sebebini de açıklamıştır. Yirmi beş adet galat ifade ve bunların doğru kullanımlarını verdiği bu bölüm de yine oldukça önemli bir bölümdür. Yazar burada yanlış kullanımların sebebini açıklayarak öğrencilere sırf bilgi vermekle yetinmemiş, bunu temellendirmiştir. Öğrencilere yalnızca ezberleyecekleri bir kelimeler listesi sunmak yerine sebeplerini açıklaması öğrencilerin bu hatalı kullanımları daha iyi kavramalarını ve zihinlerine yerleştirmelerini sağlayacaktır.

Yazarın “Ba‘zı Ta‘birât-ı Mühimme ve Mevki‘-i İsti‘mâlleri” başlığını verdiği bölümde ise metinlerde kullanılacak olan bazı tabirlerin nerelerde kullanılması gerektiği açıklanmıştır. Özellikle anlamları birbirlerine yakın olan bazı kelimelerin doğru kullanılmasını önemseyen yazar bunları tek tek nerede kullanılması gerektiğini açıklamıştır. Sözelimi “şahs” kelimesi için “Cürm-i cinâyet ve her türlü kabağât eşhâbına ve erbâb-ı hayşiyetten olanlara maşşûştur.” (KD, 1321: 26) açıklamasını yapan yazar aynı bağlamda ele alabileceğimiz “zât” kelimesi için “Büyük ve küçük eşhâb-ı rütbeye ve mu‘teberâne ve erbâb-ı hayşiyetten olanlara maşşûştur.” (KD, 1321:26) açıklamasını yapmıştır. Bu açıklamaları göz önüne aldığımızda, haysiyetli ve az çok bir rütbesi bulunan insanlar için kullanılan “zât” kelimesinin kullanılması gereken bir metinde suç ehli için kullanılan “şahs” kelimesini kullanmak büyük bir hataya yol açacaktır ve kitâbet dersini almış olan bir talebenin bu hataya düşmemesi gerekmektedir. Bu sebeple bu bölümde bazı kelimelerin hangi durumlarda kullanılacağı güzelce açıklanarak bunun üzerinde durulmuştur.

Yazar mektup yazarken mutlaka dikkat edilmesi gereken şeylerden en başta gelenin muhatabın itibâr, haysiyet ve makamı olduğunu dile getirmektedir. Yazışılan insanın durumuna ve yakınlığına göre bir hitap seçilmesi, ona göre bir unvan kullanılması yazarın önemseydiği bir durumdur. Mektup gibi yazışmalara o dönemde günümüze göre daha çok ehemmiyet verilmesinin ve yüzyıllardır süregelen bir mektup geleneğinin olmasının da bunda etkisi vardır.

Mektupların başında yer alan “elkab” kelimesi “[evvelce] rütbe sâhiplerine verilen resmî ünvanlar” (Devellioğlu, 2008: 215) olarak tanımlanmıştır. Mektubun hitap kısmı olarak düşünebileceğimiz bu kısımda yazar karşıdaki insana uygun bir elkâb yani unvan ile başlanmasını istemekte ve kime nasıl hitap edileceğine dair bilgiler vermektedir. Bu unvanların resmî ve gayr-i resmî olarak ikiye ayrıldığını belirten yazar bunları da örneklendirmiştir. Söz gelimi mektup bir vezîre yazıldı ise “devletlû/atufetlû/saadetlû efendim hazretleri” diye başlanırken bir miralaya yazıldı ise “izzetlû efendim” diye başlanabileceği örneğini vermiştir. Bu bölümde bu hususlara yer verilmesi dönemin öğrencileri için oldukça önemli bir kazanımdır. Kime nasıl hitap edeceğini bilmemek, yanlış ifadeler kullanmak belirli bir eğitim almış insana yakışmayacağı için yazar bunları tek tek göstermiştir. Hanedândan birine yazılacak yazılarda lakap yerine dualar yazmak gerektiğini, aralarında yakınlık bulunan insanların birbirlerine yazdıkları yazılarda ise istenen unvanın kullanılabileceğini belirtmiştir.

Yazarın, bu eserde her ne kadar resmî yazışma konularını ele almasa da bu makamlarda bulunan insanlara da nasıl hitap edileceğini öğrettiğini görmekteyiz. Bu bilgi, kitâbet dersini alan öğrencilerin bilmesi gereken bir bilgi olarak düşünülmüş olmalıdır. Aynı zamanda bu makamlarda bulunan insanlara resmî yazılar dışında da bir yazı yazılmak istendiğinde nasıl hitap edileceğini öğretmek amaçlanmış olmalıdır. Aynı zamanda dönemin ders programları incelendiğinde birçok kademedeki gösterilen kitâbet dersi içeriklerini incelediğimizde mektup çeşitleri, mektuplaşma ve haberleşme adâbı, mektup ve resmî yazılarda kullanılması gereken lakap ve unvanların öğretilmesi gibi kazanımların yer aldığını görmek mümkündür.

Daha evvel “intiha” olarak tanımladığı mektupların son kısmında yazılacak şeylere de önem veren yazar yine resmî makamlarda bulunan kişilere yazılan mektuplarda hangi bitiş ifadelerinin kullanılması gerektiğini örneklemiştir. Gayriresmî kişilere yazılan mektuplarda da belirli bir kural bulunmamakla birlikte “Bâkî lütf ve kerem efendimdir.” (KD,1321:37) gibi ifadelerin kullanıldığını belirtmiştir. Yazarın yine mektupların sonuna yazılacak ifadeleri örneklemesi de öğrencilere rehberlik yapması ve teorik bilgi ile kalmaması açısından önemlidir.

Yazarın “Muḥâberât ve Mükâtebât” başlığını verdiği bölümde ise bazı mektup çeşitleri ve bunlara verilen isimler tanımlandıktan sonra kullanılan mektup kağıdının nasıl olması gerektiği de açıklanmıştır. Yazarın burada verdiği detaylı bilgiler yine Osmanlı mektup geleneği ile yakından ilişkilidir. Osmanlı döneminde yazılan mektuplar gönderen ve alan kişinin rütbesine göre, konularına göre farklı isimlerle anılıp belirli kurallar çerçevesinde kaleme alınmıştır. Yazar bu bölümde mektuplara verilen bu isimlerle alakalı bilgiler vermiştir. Yazışmanın da bir nevi sohbet etmek olduğunu düşünen yazar “faḫaṭ bir fıkranın yazılışında şifâhen söylendiğinden dahâ muntazam ve parlak bulunması lâzımdır.” (KD, 1321:38) düşüncesini taşımaktadır.

Mektup kağıdının nasıl olması gerektiği ile alakalı şekil çizilmiş ve bu şekil üzerinden açıklamalar yapılmış olması anlatılanların görselle desteklenmesi açısından önemlidir. Konu öğrencilere soyut bir şekilde anlatılmak yerine şekil çizilerek somutlaştırılmıştır. Mektubun başında unvan ve metin arasında bırakılan boşluğun diğer satırlar arasında bırakılan boşluklar gibi olması ve mektubun en sonuna da tarih yazılıp imza atılması gibi teorik kurallar da verilmiştir. İmza ile tarihin aynı satırda olması ve aralarında da bir imza atacak kadar boşluk bırakılması gerektiği belirtilmiştir. Yine bu bölümde yalnızca mektupla alakalı değil mektup zarfı ile alakalı bilgiler de verilmiştir.

Büyükklüklerinin nasıl olması gerektiği ve de üzerine neler yazılacağı detaylı olarak anlatılmıştır. Mektupluk zarflarda zarfın üzerine “Allah’ın yardımıyla” anlamına gelen “bi-mennihî el kerîm” veya “bi-mennihî tea‘lâ” duaları yazıldıktan sonra alıcının bulunduğu memleketin adının zarfın baş tarafına yazılması gerektiği belirtilmiştir. Sonrasında çekilen bir hattın sonra ise alıcının mevkisinin veya ikametinin yazılacağı, son olarak da “beduh” işaretinin yazılacağı ifade edilmiş ve “beduh”un ne demek olduğu “Kamus-ı Türkî”den alınan tanım ile bir dipnotta açıklanmıştır.

Yazarın “tatbikat” başlığını verdiği bölümde ve de “makalat” başlığı verdiği bölümde ise bazı metin örnekleri verilmiştir. Bu bölümlerde metinlerin nasıl yazılacağına dair bir bilgi verilmeyip yalnızca örnekler verilmiştir.

4.2. DİL VE ANLATIM

Kitâbet Dersleri adlı eser idâdi mekteplerinde öğrenim gören öğrenciler için kaleme alınmıştır. Buradaki kitâbet dersleri muallimliği esnasında oluşan tecrübelerine göre bu kitabı yazdığını belirten yazar tam olarak hangi sınıf düzeyi için yazdığını belirtmemektedir. Bununla birlikte kitapta “kitâbet-i resmiye” konularına değinilmeyip yalnızca “kitâbet-i hususiye” konularını anlatacağını belirtmektedir. O dönemki ders programları incelendiğinde kitâbet-i resmiye dersinin son sınıf ya da son iki sınıfta edebiyat dersi içeriğinde işlendiği görölmektedir. Bu bilgilerden yola çıkarak bu eserin idâdilerin ilk sınıfları için kaleme alınmış olabileceğini söylemek mümkündür. Günümüzdeki eğitim kademeleri ile kıyaslarsak yaklaşık olarak lise 9-10. sınıflar düzeyindeki bulunan öğrencilere hitap ettiğini düşünmekteyiz.

Eser dil ve anlatım açısından anlaşılır bir şekilde kaleme alınmış olup öğrencilerin yaş grubuna uygun bir düzeyde yazılmıştır. Özellikle konuların anlatıldığı teorik bölümde gayet açık ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Kurallar anlatılırken cümlelerin öğrencilerin anlayabileceği şekilde kurulduğu ve örneklerin anlaşılır bir şekilde verildiği görölmektedir:

“- Kelimât-ı ‘ Arabiyyeden ba‘ zıları te-i gerd ile (ة) ve ba‘ zıları da te-i tevîl (ت) ile nihayetlenir. Te-i gerd ekseriyya müe’ nneş i’ tibâr olunan kelimelerin ahûrine lâhik olup tenvînlendikleri zamân âtîdeki şekilleri ahz edilir:

Merhamet=merhameten, ‘ inâyet=‘ inâyeten, mürüvvet=mürüvveten, aşâlet=aşâleten, hürmet=hürmeten, vekâlet=vekâleten, ri‘ âyet= ri‘ âyeten gibi.” (KD, 1321:12).

Oldukça düzgün bir üslup ile kaleme alınan eserde dil her zaman doğru ve kuralına uygun bir şekilde kullanılmıştır. Yazar, anlatmak istediği konuları açık ve anlaşılır bir şekilde ve Türkçeyi en güzel şekilde kullanarak anlatmıştır. Sözü gereksiz yere uzatmamış, konuları kısa ve öz bir şekilde anlatmıştır. Bununla beraber anlatımın güzelleşmesi için gerektiğinde bazı benzetmelere de yer vermiştir:

“Ma’nâsı müzeyyen ve faḫaṭ elfâzı muṭaṭṭan bir cümle ‘aynıyla baḳır bir yüzüğün kıymetdâr bir muḫafazaya konulmasına beṇzediği gibi, güzel bir fikri râbıtasız, münâsebetsiz elfâz ile ifâde etmek de muraşşa‘ bir yüzüğü kirli paçavralar içinde hıfz eylemek gibidir.” (KD, 1321:6).

Yazarın verdiği bu benzetmeler metnin anlaşılmasını zorlaştırmamış tam tersine anlatımın güzelleşmesini ve zenginleşmesini sağlamıştır. Öğrencilerin konunun önemini anlamasını kolaylaştırırken yazarın kaleminin gücünü de ortaya koymaktadır.

Yazarın örnek olarak verdiği metinler de genel olarak dönem öğrencilerinin anlayabileceği bir dille yazılmıştır. Bu metinlerde özellikle dua gibi kısımlar biraz daha ağır bir dille kaleme alınsa da bu da yazarın tercihinin bu şekilde olmasından değil, yüzyıllardır devam eden yazılı anlatım geleneğine ait birtakım kalıplaşmış ifadelerin öğretilmesinden kaynaklanmaktadır. Bunları mektup türü eserlerde kullanmak o dönemde de hâlâ yazılı anlatım geleneğinde yer aldığı için yazar bunları örneklendirmeye gerek duymuş olmalıdır. Makalat kısmındaki ticari metinler ise diğer metinlere göre daha da sade dille yazılmıştır. Yazılacak olanlar oldukça kısa ifade edilmiş olup metinler gayet açık ve anlaşılır cümleler ile oluşturulmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ALİ SEYDÎ BEY VE ESERLERİ

1. ALİ SEYDÎ'NİN HAYATI

Osmanlı son devir aydınları kendilerini birçok alanda iyi eğitim alarak çok iyi yetiştirmişler ve de halkı da eğitmeye, bilgilendirmeye çalışarak yüzünü Batı'ya dönen devletin gelişimine katkıda bulunmak istemişlerdir. Araştırmamızın konusu olan Ali Seydî de bu önemli aydınlarımızdan birisidir. Kendisi valilik, kaymakamlık gibi idari görevlerde çalışmanın yanı sıra Tarih-i Osmanî Encümeni'ne başkanlık yapmıştır. Aynı zamanda Mülkiye Mektebi muallimlerinden olan Ali Seydî'nin çok kısa süren bir milletvekilliği macerası da olmuştur.

Osmanlı ordusu süvari kumandanlarından Üzeyir Paşa ile Safiye Hanım'ın oğlu olan Ali Seydî, 24 Mart 1870'te (21 Zilhicce 1286) Erzincan'da dünyaya gelmiştir.¹⁷ İlk öğrenimine dair kesin bilgiler olmayan Ali Seydî orta öğrenimini ise Erzincan Askerî Rüşdiyesinde tamamlamıştır. Daha sonra lise için İstanbul'a giden Ali Seydî Mülkiye'nin idâdî kısmında eğitim almıştır. Buradaki eğitimi esnasında şiirle meşgul olduğu ve önde gelen şairler arasında adının anıldığı bilinmektedir (Uzun, 1989: 443). Ali Seydî liseden sonra yüksek öğrenimini de yine Mülkiye'de tamamlayarak 1891'de mezun olmuş ve aynı sene Şura-yı Devlet Dahiliye Dairesi 1. Sınıf Mülazımlığı'na tayin edilerek memuriyete başlamıştır. Devlet memuriyeti devam ederken bir taraftan da 1892-1894 yılları arasında Özel Numune-i Terakki Mektebinde hesap, hendese, kitâbet, imla, tarih gibi derslere girmiştir. Daha sonra Üsküdar İdâdisinde belagat ve inşa, İstanbul Sanayi Mektebinde de riyaîye ve Türkçe dersleri verirken 1894'te Hazine-i Hassa Nezareti Tahrirat Kalemine atanmıştır. Bir yıl çalışmasının ardından bu kalemde terfi ettirilmiş fakat bundan sonra “hakkında verilen bir jurnal üzerine tutuklanarak muhakeme edildikten sonra” (Uzun, 1989: 443) 1896'da Bağdat'a sürgün edilerek burada Arazi-i Seniyye (Milli Emlak) Komisyonu Başkatipliği görevine atanmıştır. Bağdat'ta da devlet görevini ifa ederken eğitimci kimliğinden de vazgeçmemiş, Bağdat İdâdisinde Edebiyat, Malumat-ı Fenniye, Ahlak gibi derslere girerek muallimlik yapmaya devam etmiştir. Bağdat'taki memuriyeti esnasında aşiretler arasındaki anlaşmazlıkları çözmesi sebebi ile “affedil[miş] ve 1900 yılının Mart'ında İstanbul'a

¹⁷ “Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler” adlı eserde baba adı Aziz olarak geçmekle beraber, İslam Ansiklopedisi müellifi M. İsmet Uzun, Ali Seydî'nin ailesinden aldığı bilgilere dayanarak Üzeyir olduğunu ifade etmektedir (Çankaya, 1968 s.465; Uzun, 1989: 443).

dönmesine izin veril[miştir].” (Akalin, 2017). 1901’de Hazîne-i Hâssa Tahrirat Kalemine ikinci mümeyyiz olarak atanan Ali Seydî, 1904’te baş mümeyyizliğe yükseltilmiş ve 1907’de ise müfettiş yapılarak ve çeşitli şekillerde mükâfatlandırılmıştır. Bu arada Dicle üzerindeki Hamidiye Vapurları İdaresini ve Bağdat, Musul, Basra bölgelerindeki devlet arazilerini teftiş için bir yıl kadar bu bölgelerde yaşamıştır (1907-1908).

Sultan II. Abdülhamit tahttan indirildikten sonra Hazine-i Hassa dairesinin Maliye Bakanlığına devredilmesi sonucunda bir müddet devlet görevinde çalışmayan Ali Seydî 9 Eylül 1909’da ise Dahiliye Nezaretinde Mülkiye Müfettişi olarak göreve başlamış ve ülkenin çeşitli yerlerine teftiş için seyahatlerde bulunmuştur. Aynı sene Tarih-i Osmanî Encümeni’ne daimî üye olarak seçilmiş ve değişik rütbe ve nişanlarla da ödüllendirilmiştir. 1913 Aralık’ından 1914 Mart’ına kadar Adana vali vekilliği yapmış, daha sonra ise önceden müfettiş olarak çalıştığı Dahiliye Nezaretinde Teftiş Müdürlüğü Genel Müdür Vekili olarak görevlendirilmiştir. Bu görevleri başarı ile ifa ettikten sonra 1915’te Bolu, 1916’da Çatalca sancaklarının mutasarrıflığına tayin edilen Ali Seydî 1919’da da Elaziz valiliğine atanarak iki yıl da bu görevde çalışmıştır. Damat Ferit Hükumeti tarafından bu vazifesinden uzaklaştırılınca devlet işlerini bırakarak muallimlik mesleğine geri dönmüş ve mezun olduğu okul olan Mülkiye’de kitâbet, siyasi tarih ve diplomatik muhabere derslerine girmeye başlamıştır. Daha sonra İstanbul ve Vefa idâdîlerinde tarih muallimliği yapan Ali Seydî hayatının bu döneminde birçok eser de kaleme almıştır.

1908’de Mezunin-i Mülkiye Cemiyetinin kurulmasına öncülük eden isimler arasında yer almış, 1918’de Mülkiye Mezunları Cemiyeti olarak yeniden teşkilatlanan bu yapının ilk başkanı olmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra Türk Tarih Encümeni (eski Tarih-i Osmanî Encümeni)’nde görev aldıysa da bu kurum Mehmed Fuad başkanlığında yeniden teşkilatlanırken kadro dışı kalmıştır. 1933 senesinde Atatürk’ün isteği ile Trabzon mebusluğuna seçilen Ali Seydî seçildikten birkaç ay sonra rahatsızlanmış ve 2 Ağustos 1933 günü¹⁸ hayata gözlerini yummuştur.

Hayatı boyunca hem devlet memuriyeti hem idarî görevlerde çalışan Ali Seydî eğitimci olarak da dönemin önde gelen isimlerinden birisidir. Memleketin en önemli okullarında Türkçe, tarih, matematik gibi birçok farklı alanda ders verecek kadar

¹⁸ Ölüm tarihi Yeni *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* adlı eserde 1933 Ekim ayı, *Türk Parlamento Tarihi* adlı eserde 2 Ağustos 1933 olarak geçmektedir (Çankaya, 1968 s.466; Çoker, 1996: 47).

kendisini iyi yetiştirmiştir. Bu alanlarda ders vermekle kalmayıp birçok önemli eser de kaleme almış, yazdığı kitaplar okullarda ders kitabı olarak da okutulmuştur. Özellikle tarih ve dil alanında verdiği eserlerin sayısı oldukça fazla olup her birisi oldukça önemli eserlerdir. Birçok Osmanlı aydını gibi o da halkın eğitilmesine ayrı bir önem vermiş, eserlerini kaleme alırken bu amaca hizmet etmeye çalışmıştır. Arapça ve Fransızca'yı iyi düzeyde bilen Ali Seydî'nin aynı zamanda tıp alanında sıvı ilaçların içilmesini kolaylaştıran bir icadı da bulunmaktadır.

2. TÜRKÇENİN ÖĞRETİMİ İLE İLGİLİ ÇALIŞMALARI

Ali Seydî, öz geçmişinde de gördüğümüz üzere siyaset, idarî görevler, tarihi kurumlardaki görevler ve öğretmenlik gibi birçok alanda çalışmaları bulunan çok yönlü bir aydındır. Birçok alanda verdiği eserler ile halkın ilerlemesine katkıda bulunmaya çalışmıştır. Tarih ve ahlak alanında yazdığı eserleri ile tanınsa da Türkçe öğretimi adına yazdığı çok önemli eserleri bulunmaktadır. Birçok sözlük çalışmasında imzası bulunan yazar, bu sözlükleri büyük bir titizlikle hazırlamış, kendisinden önce yapılan sözlük çalışmalarındaki eksik noktaları da giderme amacı gütmüştür. Dönemin Türkçesinin söz varlığını kapsamlı şekilde ortaya koymuş, dilimizdeki yabancı kelimeleri belirlemiş, ansiklopedik sözlük çalışmaları yapmıştır. Dilimizdeki terim anlamlı kelimelere eserlerinde genişçe yer vermiştir. Aynı zamanda galat sözcüklerle alakalı bir eser de kaleme almıştır.

Muallimlik yaptığı dönemlerde tarih, ahlak, matematik ve Türkçe gibi birçok farklı alanda ders verebilecek kadar kendisini geliştirmiş olan Ali Seydî, Türkçe derslerinde okutulmak üzere yazdığı ders kitapları ile de Türkçe öğretimine önemli katkılarda bulunmuştur. Resmî ve hususî yazışmaları öğrettiği eserleri yazma eğitimi, okuma metinlerinden oluşan eserleri de okuma eğitimi hususunda oldukça önemlidir. Bunların yanı sıra sözlükçülüğü ile adını dil öğretim tarihimize yazdıran önemli isimlerden olan Ali Seydî'nin sözlük çalışmaları dil varlığımızı ortaya koymak adına büyük bir öneme sahiptir.

Ali Seydî Latin harflerinin bizim dilimize uygun olmadığını düşünerek bu hususta da “*Latin Hurufu Lisanımızda Kabil-i Tatbik Midir*” isimli küçük bir kitapçık kaleme almıştır.

Ali Seydî'nin Türkçe eğitimi ve öğretimi konusunda yazdığı eserleri şunlardır:¹⁹

2.1. RESİMLİ KAMUS-I OSMANÎ

Ali Seydî'ye ait olan bu sözlük, Osmanlı dönemi sözlükleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Kapağında yer alan bilgilere göre neşreden Cihan Kütüphane ve Matbaası sahibi Mihran olarak görünmektedir. “1909, 1910 ve 1912 yıllarında üç fasikül hâlinde yayınlanmıştır.” (Akalin, 2017). Sözlüğün iç kapağında geçen açıklama cümlesi şu şekildedir: “Lisan-ı Osmanî’de müstamel Türkî, Arabî, Farisî ve ecnebi 40000 kelimeyi ve ilm-i fennî, edebî, sınavî ve ticarî mustalatahı ve 3500 kadar resmi ve müteaddid renkli elvahı muhteva eder.” Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere, sözlüğün kapsamı oldukça geniştir. Müellifin belirttiği üzere 40 bin sözcüğün tanımı verilmiş, bu sözcüklerden bazılarına ait resimlere ve bu kelimelerle ilişkili birtakım tablolara da yer verilmiştir.

Eserin kapağında muharrir olarak Ali Seydî yazmakla beraber eseri kaleme alırken kendisine yardımcı olan diğer isimlere ve fotoğraflarına da yer verilmiştir. Muavenet-i tahririye ve tahsisîye ekibi: Davut Efendi Dermosyan: Birinci sınıf dava vekillerinden, Cemal Bey: Mekteb-i Mülkiye mezunlarından, Mehmed Ali Bey: Bahriye kolağalarından, Doktor Rızanur Bey: Sinop mebus-ı sabıkı, Mihran Efendi: Tabî ve naşir-i eser (sahib-i matbaa), İsmail Faik Bey: Bahriye erkan-ı harbiye yüzbaşılardan şeklinde tanıtılarak eser kapağında yer almıştır.

Türkçemize dil olarak büyük önem veren Ali Seydî, sözlüğün ön söz mahiyetinde olan “İfade” bölümünde lisan-ı Osmanî olarak adlandırdığımız dilimizin her ne kadar Arapça ve Acem dilinin etkisinde kalsa da aslen Türkçe olduğu için sözlük çalışmalarında Türkçe kelimelere önem vermek gerektiğini, Türkçe kelimeleri terk etmenin milliyetimize karşı bir hürmetsizlik olacağını ifade etmektedir. Kendi çalışmasına kadar yapılan birçok sözlük çalışmasında Türkçe lafızlara önem verilmeyip Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin üzerinde daha çok durulmasını eleştiren Ali Seydî, Doğu Türkçesinden uzaklaşarak Osmanlıca adıyla yeniden şekillenen dilimize ait kapsamlı sözlüklere ihtiyaç olduğunu dile getirmiştir. Bu ihtiyacın göz ardı edilmesi sebebiyle bazı Türkçe kelimelerin unutulduğundan ya da yanlış kullanıldığından şikâyet etmektedir.

¹⁹ *Resimli Kamus-ı Osmanî, Seci ve Kaftiye Lügatı, Musavver Dairet’ül Maarif, Lisan-ı Osmanî’de Müsta’mel Lügat-ı Ecnebiye, Türkçe Resimli Kıraat, Kitâbet Dersleri* adlı eserlere Marmara Üniversitesi Açık Erişim sistemi Nadir Eserler Koleksiyonu’ndan pdf formatında ulaşılmıştır.

Ali Seydî, lügat çalışmaları hususunda gördüğü eksikleri gidermek amacıyla bu eseri kaleme almış olup eserindeki kelimeleri yazarken doğru okunmasına yardımcı olmak amacıyla harekelerden yararlanmıştır. “Sözcüklerin sıralanışında da bu düzen gözetilmiş, her harfe üstün, esre ve ötre sıralamasıyla maddeler verilmiştir.” (Akalin, 2017).

Yine sözlüğün “İfade” bölümünde şimdiye kadar kapsamlı bir bilimsel terimler sözlüğü çalışmasının yapılmadığını belirten Ali Seydî, Lügat-ı Remzi ve Kamus-ı Türkî yazarlarının 200 kadar bilimsel kelime tanımı ile bu amaca hizmet ettiğini, kendisinin de bu sözlükte 2000 kadar terim ile buna katkıda bulunmayı amaçladığını belirtmektedir. Bunu yaparken hataları ve eksikleri olabileceğini ifade eden yazar, bu konuda okurlarından anlayış beklemektedir. Aynı zamanda eserinin bir ansiklopedi değil, “lügat” olduğunun göz önünde bulundurulması gerektiğini ve tüm bilimsel terimler için 3-4 bin sayfalık ayrı bir eser yazmak gerektiğini belirtmektedir.

İşaret-i Mahsusa başlığı ile sözlükte kullandığı kısaltmaları açıklayan Ali Seydî, Türkçe kökenli kelimeler için T, Arapça kökenli kelimeler için Ayn, Farsça kökenli kelimeler için Fa, kısaltmasını kullanmıştır. Cim harfini ecnebi kelimesinin kısaltması olarak tanıtan Ali Seydî diğer dillerden alına kelimeler için de bu kısaltmayı tercih etmiştir.

Ali Seydî’nin bu eseri hazırlarken oldukça titiz çalıştığı görülmektedir. Madde başı yaptığı kelimelerden sonra ilk olarak parantez içinde kelimenin kökenini vermiş, ardından kelimenin türünü yine bir kısaltma ile parantez içinde vermiştir. “Türkçe fiiller mastar olarak kabul edilip (صم) ile, sıfat (ص), isim (س), zamir (ض), zarf (ظ), edat (د) ile kısaltılmıştır. Arap dil bilgisi yöntemine göre ism-i fail, ism-i mef’ul, eril, dişil yapılar bile belirtilmiştir.” (Akalin, 2017).

Madde başı yaparak tanımını verdiği bir kelimeyi tanımlamış, bazı kelimelere ait resimleri de sayfanın uygun bir yerine yerleştirmiştir. Bu kelime ile alakalı tamlamalar, sözcük grupları, deyimler ayrıca madde başı yapılmamış, o kelimenin altında iç madde olarak verilmiştir. Sözelimi “ayak” kelimesi düzenlenirken önce parantez içinde Türkçe olduğuna dair köken bilgisi verilmiştir. Ardından “İnsan ve hayvanın yürümesine hadim uzuv, ricl, kadem, pay.” şeklinde tanımlandıktan sonra ikinci anlam olarak da “Bazı esas-ı beytiyenin²⁰ basamağı, kaidesi.” tanımı verilmiştir. Daha sonra

²⁰ Esas-ı beyt: Ev eşyası.

ayak altı, ayak bağı, ayak patırtısı, ayak teri, ayak takımı, ayakkabı iç maddeleri tanımlanmıştır. Aynı sayfaya detaylı bir ayak iskeleti çizimi yapılmış, ayak kemikleri bu çizim üzerinde numaralandırılarak teker teker isimleri yazılmıştır. Ayakkabı iç maddesi de tanımlandıktan sonra yine aynı sayfada birçok ayakkabı çeşidinin de resmi çizilerek altlarına “iskarpın, kundura” gibi isimleri yazılmıştır.

Bazı kelimelerin tanımları yapıldıktan sonra da o kelimelerle alakalı birtakım tablolara da yer verildiği görülmektedir. “Hat” kelimesini incelediğimiz zaman, hat kelimesine ait yedi farklı tanım verildikten sonra, bu kelime ile ilişkili olan iç maddeler sıralanmıştır. Bu iç maddelerden birisi olarak “hatt-ı mihî ve mismarî” maddesi ele alınmış; Arîlerin, Ninovalıların ve Babillerin kullandıkları çivi yazısı harfleri ve hecelerine dair tablolara yer verilmiştir.

Bir kelimeye ait tek bir tanım verilmemiş, kelimenin gerçek ve mecaz anlamlarına yönelik birçok tanıma yer verilmiştir. Kelimede her bir yeni tanıma geçerken § simgesi kullanılmıştır. Bu simgenin kelimenin farklı anlamları arasında kullanıldığına dair açıklama da sözlüğün başındaki “İşaret-i Mahsusa” bölümünde yapılmıştır.

Bu eser, “Türk İşaret dilinin alfabesini veren ilk ve tek sözlük” (Akalm, 2017) tür. Her harfle ilgili maddelere başlamadan evvel harflerle alakalı bilgi verirken harflerin parmak alfabesindeki hâlini de çizim olarak göstermiştir.

2.2. LİSAN-I OSMANÎDE MÜSTAMEL LÜGAT-I ECNEBİYE

Ali Seydî, dil ile alakalı çalışmalara gönül vermiş bir şahsiyet olarak her dilin başka dillerden birtakım kelimeler aldığının, dilin doğal işleyişinin bu alışveriş ile mümkün olduğunun farkında olan bir insandır. Dilimizdeki yabancı sözcükleri derlediği bu eserinin “Mukaddime” adlı ön söz mahiyetindeki bölümünde bu gerçeğe değinmektedir. Arapça, Farsça ve Türkçenin birleşmesi ile oluşan ve Osmanlıcaya da yüzümüzü Batı’ya dönükten ve yeni bilim alanları ile meşgul olmaya başladıktan sonra Frenkçe, Rumca, İtalyanca kelimeler girdiğini ifade etmektedir. Önceleri tıp alanında birçok ecnebi kelimeyi almış olmakla beraber daha sonra bunların kendi dilimize uygun karşılıklarını bulduğumuzu fakat denizcilik, siyaset, sanayi ve ticaret alanında iki binden fazla yabancı terimi kullandığımızı ifade etmektedir. Bu yabancı kelimeleri kolayca arayıp bulma maksadına hizmet amacıyla bu sözlüğü kaleme aldığını ifade

yazar, bu yabancı sözcüklere uygun Türkçe karşılıklar bulmamız temennisi ile “Mukaddime” bölümünü bitirmektedir.

Bu eserde Ali Seydî, Osmanlıcaya girmiş olan yabancı kelimeleri derlemiştir. Kelime Osmanlı alfabesinin harfleri (Arap harfleri) ile yazıldıktan sonra parantez içinde kelimenin kökeni ve Latin harfleri ile yazılmış şekli verilmiştir. Kökeni bilinmeyen kelimeler için parantez içine “cim” (ج) harfi yazılmıştır. Bazı kelimelerin Rumca yazılışları da parantez içinde verilmiştir.

Ali Seydî tarafından yazılan ve Hicrî 1327 (Miladi 1909/1910) yılında Matbaa-yı Reşadiye tarafından İstanbul’da basılan bu eser, 1250 madde başı içermektedir. Eserin Latin harflerine aktarımı Prof. Dr. Recep Toparlı tarafından yapılmış, 2021 Nisan’ında Türk Dil Kurumu Yayınları tarafından bastırılmıştır.

2.3. DEFTER-İ GALATÂT

Galat kelimesi Türkçe Sözlük’te “yanlış kelime veya söz, yanlış” (Türkçe Sözlük, 2009: 723) şeklinde tanımlanmaktadır. Aslına uygun şekilde değil de yanlış şekilde kullanılan ve dilde o şekilde yaygınlaşan sözcüklere galat-ı meşhur sözcükler denilmektedir. Hatta “Galat-ı meşhur lügat-ı fasihten evladır.” sözü geçmişte sıklıkla tekrarlanmış, yanlış da olsa yaygın olan kullanımın tercih edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Ali Seydî de bu eserinde dilimizde yanlış şekilde kullandığımız sözcükleri listelemiştir. Dilin kendi kanunları içinde gelişen canlı bir varlık olduğunun farkında olan Ali Seydî, bir kelimeyi halk arasında yaygın olan şekli ile kullanmak gerektiğini eserinin “Mukaddime” kısmında ifade etmiştir. “Bilezik” kelimesini örnek vererek hâlâ doğrusu “bilek yüzüğü”dür diye ısrar etmenin abes olacağını belirten Ali Seydî, yine de herkesin kendi dilinin temel kurallarını bilmesi gerektiğini, kelimenin yanlış kullanımı yaygın olsa bile aslının ve kaynağının da bilinmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu sebeple de böyle bir eser kaleme alarak kelimelerin doğru şekillerini göstermek istediğini ifade etmektedir.

Ali Seydî bu kitabında 1500 kadar galat kelimenin aslı ile 700’e yakın elfaz-ı müteşabihe ve müteradifenin (eş sesli ve eş anlamlı kelimelerin) anlamca olan farklarını yazdığını ifade etmektedir. Yazar, eserine kısım-i sanî adıyla eklediği bölümde “Furûk-ı

Müteşabihat” ve “Müteradifat”²¹ başlığı altında eş anlamlı, sesteş ve benzer kelimelere ait tanımlar ve birbirleri arasındaki benzerlik ve farklılıkları anlatmıştır. “Âdeta sözcük aileleri oluşturduğu bu sözlükle Ali Seydî diğer galatât sözlüklerinden kendi eserini ayırmak ister gibidir.” (Şişman,2019 s.14). Cihan Kütüphane ve Matbaası tarafından hicrî 1324’te basılan *Defter-i Galatât*, Dr. Rabia Şenay Şişman tarafından 1997’te yüksek lisans tez çalışması olarak Latin harflerine aktarılmıştır. Bu çalışma DBY Yayınları tarafından 2019’da kitap olarak da basılmıştır.

Madde başı yapılan kelimelerin kökeni parantez içinde belirtildikten sonra yanına kelimenin doğrusuna yönelik açıklamalar yazılmıştır. Sözelimi “Gün-be-gün” madde başını incelediğimiz zaman “Gün lafzı Türkçe olup iki Türkçe kelime arasına bâ-i ilsak ilhakı caiz olmadığından bu terkiib galattır. Günden güne, yevmen-fe- yevmen denmeli.” (Şişman, 2019 s.73) şeklinde bir açıklama olduğunu görmekteyiz. Bu şekilde bazen tamlama yanlışlarını açıklayan yazar, bazen Arapça ve Farsçadan alığımız kelimelerin o dillerdeki asıl şekillerini açıklamıştır. Bazen de “böbrek” kelimesinin aslının “böğürek” olduğunu söylemek gibi, Türkçe kelimelerin eski Türkçedeki hâllerini kelimenin doğrusu olarak ifade etmiştir.

2.4. SECİ VE KAFİYE LÜGATİ

Hicri 1323 (miladi 1905/1906) yılında Cihan Kütüphane ve Matbaası tarafından basılan eser, Millî Eğitim Nezareti’nin ruhsatı ile oluşturulmuştur. Kapağında muharrir olarak” Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Mezunları’ndan Ali Seydî ve Melkon” yazmaktadır. Dönemin padişahını öven *Arz-ı Şükran* isimli bir şiirden sonra “Mukaddime” kısmında “Seci ve Kafiye Lügatinin Lüzumu ve Ehemmiyeti” başlıklı bir yazı ile eserin kaleme alınma nedenleri anlatılmıştır. Arap dillerinin birçoğunda kafiye kitapları bulunurken Arapça ve Farsçadan birçok kelime almış olan ve birçok dile göre şiir ve edebiyata daha uygun olan Osmanlıcanın ise böyle bir eserinin bulunmayışını önemli bir eksiklik olarak gördüklerini ifade eden yazarlar, bu eksikliği gidermek maksadıyla bu sözlüğü yazdıklarını ifade etmektedirler.

Kitabın giriş kısmından sonra kitapta kullandıkları birtakım simgeleri açıkladıkları ve kitabı nasıl oluşturduklarını anlatan *Kitabın Tarz-ı Tertib ve Taharrisi ile İşarâtı Hakkında Bazı İfadât* başlıklı bir bölüm yazmışlardır. Burada ifade ettiklerine göre, Türkçe sözlüklerde bulunan birçok Arapça ve Farsça kelimeye bu sözlükte yer

²¹ Bazı kaynaklarda Furûk-ı Müteşabihat ve Müteradifat ayrı bir eser olarak Hicrî 1329 yılında basılmış olarak görülmektedir.

vermişler fakat seci ve kafiye yapmaya uygun olmayan bazı kelimeler ile ecnebi dillerden alınmış bazı kelimelere yer vermemişlerdir. “Kafiye sözlüğü olduğu için sözcüklerin sıralanışında son harflerin alfabetik sıralanışları esas alınmıştır.” (Akalin, 2017). Yaklaşık olarak on beş bin kelimenin tanımına yer verilen eserde kelimelerin tanımlarından sonra örnek beyitlere de yer verilerek bu sözcüklerin edebî metinlerde nasıl kafiye ve seci olarak kullanıldığı örneklendirilmek istenmiştir. Sözelimi “beka” kelimesi için “Evvelki hâl üzere kalmak” tanımı yapılmış, iç madde olarak “âb-ı beka” kelimesi alınmış ve o da “İçen ademe hayat-ı ebediyye veren su” şeklinde tanımlandıktan sonra Hakanî Mehmed Bey’in *Hilye-i Hakanî* adlı mesnevisinden alınan şu beyit örnek olarak verilmiştir: “La’l-i can-bahş olunca gûyâ/ İmrenirdi lebine âb-ı beka.”

2.5. MUSAVVER DAİRETÜ’L MAARİF

Bir Türkçe- Fransızca nsiklopedik sözlük çalışması olan eser 1913²² yılında İstanbul Kanaat Matbaası tarafından basılmaya başlanmıştır. Esere Türkçe ve Fransızca olarak iki kapak hazırlandığı görülmektedir.

Eserin muharrirleri Ali Seydî (Mülkiye müfettişlerinden ve Tarih-i Osmanî Encümeni aza-yı daimilerinden), Ali Reşad (Dar’ül Muallimîn-i Alîye müdürü ve Mekteb-i Mülkiye tarih-i Osmanî muallimi), Mehmed İzzet (Dar’ül Fünun, Dar’ül Muallimîn, Dar’üş Şafaka riyaziye muallimlerinden ve Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye azasından), L. Feuillet (Mekteb-i Sultânî Müdür-i Sani-i Esbakı, For Lisesi muallimlerinden ve İstanbul Gazetesi muharrirlerinden) şeklinde kapakta belirtilmiştir.

Bu eserde kelimelerin tanımları Türkçe olarak yapılmış, kelimelerle alakalı değişik ansiklopedik bilgiler verilmiştir. Aynı zamanda her kelimenin Fransızcası da Latin harfleri ile yazılmıştır. Bazı kelimelerin tanımı yapıldıktan sonra bu kelimelerin kullanım alanlarına dair şiir, atasözü gibi söz varlıklarımızdan örnekler verilen eserde gerekli yerlerde tablolar, çizimler, resimler de kullanılarak oldukça detaylı bilgiler verilmiştir. Sözelimi “arz” maddesi Fransızca olarak “terre, globe” gibi kelimelerle ifade edildikten sonra parantez içinde Arapça kökenli bir isim olduğu bilgisi verilmiştir. “Yer, zemin.” şeklinde basit bir tanım yapıldıktan sonra “*Birdir yanımda arz u sema bir*

²² Prof. Dr. Şükrü Haluk Akalin 1916-1917 yıllarında yayımlanmaya başladığını söylemekle beraber Marmara Üniversitesi Kütüphanesi’nden ulaşılan kitabın birinci cildinin pdf versiyonunda, kapak bilgilerinde 1913 yazdığı için burada da bu tarih verilmiştir.

değilse de”²³ ve “Sarsılır arz u sema sanki kıyamet koparır.” (Nef’i) örnekleri verilmiştir. Bundan sonra bu madde ile alakalı sayfalarca bilgi verilmiş, dünyanın şekli, meridyenler, ekvator gibi hususlarda birçok çizim ve matematiksel formüller de eserde yer almıştır. Önemli bir çalışma olan bu eserin günümüz harflerine aktarımının yapılması, ne kadar zengin bir eser olduğunu gözler önüne serecektir.

Bu kıymetli eserin “altı yedi ciltten oluşacağı ön sözünde belirtilse de ikinci cildinin ilk bölümündeki *Üseyyid* maddesinde yarım kalmıştır.” (Akalin, 2017).

2.6. LÜGATÇE-İ EDEBİYAT

Adından da anlaşılacağı üzere bir edebiyat terimleri sözlüğü olan bu eser, *Seci ve Kafiye Lügati*’ne ek olarak yazılmıştır. Edebî terimleri açıklamak amacıyla bu sözlüğü kaleme alan yazar, “Muallim Nâci’nin *Istılâhât-ı Edebiyye*’si varken bu kitabı kaleme almasını ise onun bütün edebî terimleri alarak uzun uzadıya açıklaması ve alfabetik olmaması sebebiyle bir lugat olma özelliğini taşıyamamasına bağlamaktadır.” (Uzun, 1989: 444). Hicrî 1324’te (miladi 1906/1907) İstanbul’da basılmıştır.

2.7. RESİMLİ YENİ TÜRKÇE LÜGAT

Ali Seydî’nin Harf İnkılabı’ndan sonra yayımladığı sözlük türündeki eseridir. 1929 yılında basılan eser, yeni Türk harfleri ile basılan ilk sözlük olma özelliği taşımaktadır (Akalin, 2017). İç kapak sayfasında 40 bin kelime içerdiği ve İstanbul Cihan Matbaası tarafından basıldığı belirtilmektedir. Muharrir olarak Ali Seydî’nin resminin verildiği bir diğer kapak sayfasından sonra gelen sayfada da sözlükte kullanılan kısaltmalar “işaretler” başlığı ile listelenmiştir. Sonrasında yazarın ön söz olarak yazdığı “Birkaç Söz” başlıklı yazı gelmektedir. Bu yazısında yazar artık yeni harflere geçildiği için sözlük yazmanın eskiden olduğu gibi bir kopyacılık değil, adeta yeni bir icat olduğunu bu sebeple de Harf İnkılabı’nın üzerinden bir sene geçmesine rağmen bir lüğat kitabı yazılamadığını belirtmekte ve “Ben, üç ay zarfında kuvvetli malûmatıma değil, sarsılmaz mesâi ve irademe istinaden şu eseri vücuda getirmeğe muvaffak oldum.” (Seydî, 1929: 6) ifadeleri ile devam etmektedir.

Yazar bu eserinde kelimeleri yeni Türk alfabesine göre alfabetik bir sıra ile vermiş, bazı kelimeler ile alakalı resimlere de yer vermiştir. Kelimenin farklı tanımları arasına bend işaretini (§) koymuş, kelimenin tüm tanımları bittikten sonra Fransızca

²³ Şirvanizade Mehmed Rüştü Paşa’nın “Birdir gözümde arz u sema bir değilse de” şeklinde bir beyiti bulunmaktadır. Yazarların burada vermek istediği örneğin bu dize olabileceğini düşünmekteyiz.

karşılığı köşeli parantez içinde vermiştir. *Resimli Kamus-ı Osmanî* eserinde olduğu gibi bu eserde de madde başı yaptığı kelimelerin evvela kökenine dair bir bilgilendirme yapmış, ardından türünü belirtmiş sonrasında tanımlarına yer veren yazar, ilgili kelimeleri de iç madde olarak tanımlamıştır.

2.8. KİTÂBET DERSLERİ

Ali Seydî'nin, kendisinin de mezun olduğu Mülkiye Mektebi'nde muallimlik yaptığı dönemlerde girdiği derslerden birisi de kitâbet dersidir. Bu derste kullanılmak üzere yazdığı *Kitâbet Dersleri* adlı eser, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası tarafından Hicrî 1321 (miladi 1905/1906) yılında basılmıştır. Eserin basımında Maarif Nezaretinin izni de bulunmaktadır. Ali Seydî eserin mukaddimesinde Mülkiye Mektebi muallimliği esnasındaki tecrübeleri sonucunda bu eseri yazdığını belirtmektedir.

Hususî ve ticarî yazıların yazılış kurallarını öğretmek maksadıyla kaleme alınan bu eserin içerisinde öğrencilere kitabet derslerinde yazdırılan metinlerin örnekleri bulunmaktadır. Doğum tebriki, şirket kontratnamesi, kira sözleşmesi, makbuz senedi, taziyename gibi birçok metnin örneği bulunup öğrencilere bunları nasıl yazması gerektiği öğretilmeye çalışılmıştır. Bu metin örneklerinden evvel “Şerait ve Erkan-ı Kelam” başlığı ile yazı yazmaya ilişkin genel hususlar, ardından “Usul-i İmla” başlığı ile birtakım imla kuralları anlatılmıştır. Metin örneklerinin ardından da kitaba “Lügatçe” başlığı ile bir sözlük eklenerek birçok kelimenin tanımına yer verilmiştir. Eserin bir bölümü de galat-ı meşhur sözlere ayrılmış, bunların doğru yazılışları gösterilmiştir.

2.9. TÜRKÇE RESİMLİ KIRAAT

İç kapağında “Maarif Nezareti celilesince kabul edilen son program mucibince umum mekteb-i rüşdiyenin birinci senelerinde tedris ettirilmek üzere tertib edilmiştir.” açıklaması ile Karabet Matbaası tarafından basılmıştır. Eserde, Türkçe derslerinde okutulmak üzere metinler verilmiştir. Bazı metinler birtakım resimler ile desteklenmiştir. Eserde metinlerden sonra “sualler” başlığı ile metinle alakalı birtakım sorular yöneltilmiş, ardından “lügatler” kısmı ile metindeki bazı kelimelerin tanımı verilmiştir. Kitabın başındaki “İfade” bölümünde dersin iki kısma ayrılarak birinci derste okuma yaptırılmasını, ikinci derste de okunan metinle alakalı soruların cevaplanması ve anlamı bilinmeyen kelimelerle çalışmayı öneren Ali Seydî'nin günümüz Türkçe öğretim anlayışına yakın bir tutumu olduğu görülmektedir. Öğrencilere okutturulacak metinlerin seçimi farklı türlerden yapılmıştır. Hikâye

örnekleri, şiirler, deneme tarzında yazılar ve bilgilendirici metinler bulunmaktadır. Bilgilendirici metinler hususunda da konu yelpazesi geniş tutulmuş olan eser, güneş ve ay tutulması gibi astronomik konuları işleyen metinler, ateş ölçer gibi tıbbî meselelerde yazılanlar, tarihi konularda yazılan metinler ve daha birçoklarını ihtiva etmektedir.

2.10. GÜLDESTE-İ BEDAYÎ

Yazarın *Defter-i Galatât* adlı eserinin hitamında “Kitâbet-i resmiye hakkında nazari ve amelî olarak tertib edilmiş inşa kitabıdır” (Şişman, 2009 s.225) şeklinde tanıtılan eseri dönemin yazışma kurallarına ilişkin bir yazı yazma kılavuzu niteliğindedir. Bu eser, çok ilgi gördüğü için dört defa basıldıktan sonra *Tertib-i Cedit Güldeste-i Bedayî*, *Muhtasar Güldeste-i Bedayî*, *Tertib-i Cedit Muhtasar Güldeste-i Bedayî* adlarıyla da yeniden yayımlanmıştır (Uzun, 1989: 444).

Yazar ayrıca *Terbiye-i Ahlakıyye ve Medeniyye* adlı eserinin beşinci bölümünde “Ahlaka Dair Darb-ı Meseller” başlığı ile ahlaka dair 40 atasözüne yer vererek de Türkçenin söz varlığını ortaya koyma adına önemli bir hizmette bulunmuştur (Aybey, 2019).

3. DİĞER ESERLERİ

3.1. HÜKÜMAT-I İSLAMİYE TARİHİ

Artin Asaduryan Matbaası tarafından hicrî 1327’de basılan eser, on cilt olarak tasarlanmakla beraber, yalnızca bir cilt basılabiliştir. Ön söz mahiyetindeki birkaç yazıdan sonra “Medhal” başlığında, “Hilkat-i Alem ve Âdem Nazariyesi” başlığı ile Hz. Adem’in ve dünyanın yaratılışı hakkında bir yazı bulunmaktadır. Hemen ardından Nuh Tufanı hakkında yine giriş mahiyetindeki bir yazıdan sonra ise Arabistan ve Araplar başlığı ile eserin bölümleri başlamakta ve peygamber efendimizin vefatı ile eser sona ermektedir.

3.2. MEKÂTİB-İ İDÂDÎYE ŞAKİRDÂNINA MAHSUS DEVLET-İ OSMÂNİYYE TÂRİHİ

Ali Seydî’nin dönemin idâdîlerinde okutulmak maksadıyla yazdığı eser daha sonra Mekâtib-i İdâdîye ve Sultaniye Şakirdânına Mahsus Devlet-i Osmâniyye Târîhi adında yeniden yayımlanmıştır. “Devlet-i Osmanî’nin bidayet tesisinden son yaşadığımız zamana kadar” notu ile Osmanlı tarihi konusunda yazılmış bir ders kitabıdır.

3.3. SOKULLU MEHMED PAŞA

Ali Seydî'nin Sokullu Mehmet Paşa'nın hayatını anlattığı eseridir.

3.4. ALEMDAR MUSTAFA PAŞA YAHUD TARİH TEKERRÜRDEN İBARETTİR

Ali Seydî'nin Kanaat Matbaa ve Kütüphanesi tarafından basılan eseridir.

3.5. TARİH-İ İSLAM

Eser, Ali Seydî ve Ali Reşad tarafından rüşdiye mekteplerinin birinci senesinde okutulmak üzere kaleme alınmıştır. İkdam Matbaası tarafından basılmıştır.

3.6. TARİH-İ UMUMÎ

Eser Ali Seydî ve Ali Reşad tarafından idâdîlerde okutulmak üzere kaleme alınmıştır. Kanaat Matbaası tarafından basılan eser; Yunanlılar, Mısırlılar, Avrupa Devletleri ve dünya tarihine ait birçok hususta bilgiler içermektedir. Eserde resimler ve haritalar da mevcuttur.

3.7. TARİH-İ OSMANÎ

Ali Seydî'nin Ali Reşad ile birlikte kaleme aldığı eser, kuruluşundan itibaren Osmanlı tarihini anlatmaktadır. İçerisinde resim ve haritalar bulunan eser, ders kitabı olarak kaleme alınmıştır.

3.8. AŞERE-İ MÜBEŞŞERENİN TERCÜME-İ AHVALİ VE MENAKİBİ

Cennetle müjdelenen sahabelerle alakalı bilgi vermek ve onların menkıbelerini anlatmak maksadıyla ele alınan eserdir.

3.9. MUSÂBÂHÂT-I AHLAKİYYE

Ali Seydî'nin vatan ve millet sevgisi, vatandaşlık görevleri gibi hususlarda yazdığı bir ders kitabıdır.

3.10. TERBİYE-İ AHLAKİYYE VE MEDENİYYE

Dönemin mekteplerinde terbiye ve ahlak üzerine verilen derslerde okutulmak maksadıyla yazılmış bir ders kitabıdır.

3.11. VEZÂİF NAZARİYESİ ÜZERİNE MÜRETTEP AHLÂK-I DÎNÎ

Kanaat Matbaası tarafından basılan eser, dinî temelli ahlakî öğütler vermek maksadıyla kaleme alınmıştır.

3.12. KIZLARA MAHSUS TERBİYE-İ AHLAKİYYE VE MEDENİYYE

Kız öğrencilere okutulmak maksadıyla yazılmış bir ahlak kitabıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Osmanlı Devleti'nde "inşa" kavramı içinde ele alınan nesir yazma, özellikle mektup yazma işi belirli bir gelenek içinde yüzyıllarca devam etmiş ve önemsenmiştir. Resmî yazışmalar ve mektuplar bu kavram içinde değerlendirilerek birçok münşeat kitabı kaleme alınmıştır. Tanzimat'tan itibaren ise hem toplum hayatının hem de bürokrasinin değişmeye başlaması ile birlikte bu tarz yazışmalar için "kitâbet" terimi de kullanılmaya başlanmıştır.

Osmanlı eğitim kurumlarında da Tanzimat'tan itibaren "inşa, yazı, kitâbet, tahrir" gibi dersler okutulmaya başlanarak yazma eğitimi konusunda çalışmalar yapılmıştır. Bu derslerde hem Osmanlı'nın geçmişten gelen mektup geleneğine dayanan mektup yazma kuralları hem devlet dairelerinde memur, kâtip olarak çalışacak talebeler için resmî yazışma kuralları hem de farklı türlerde metinler oluşturmaya yönelik konular işlenmiştir. Bu derslerde okutulmak amacıyla birçok ders kitabı da bu dönemde kaleme alınmıştır.

Son dönem Osmanlı aydınlarında olan Ali Seydî de kendisini birçok alanda çok iyi yetiştirmiş birisi olarak hem birçok memuriyette görev almış hem de okullarda derslere girerek muallimlik yapmıştır. Girdiği bu dersler neticesinde edindiği tecrübelerle göre birçok ders kitabı kaleme alan Ali Seydî'nin yazdığı eserlerden birisi de çalışmamızın da konusu olan *Kitâbet Dersleri* adlı eseridir. Yazar bu eseri ile kitâbette dikkat edilmesi gereken hususlara değinmiş "kitâbet-i hususiye" olarak adlandırılan ve özel yazışmalar ile ticarî yazışmaları içeren konuları bu kitabında ders konusu olarak anlatmıştır.

Yazar, *Kitâbet Dersleri*'ni üç fasıldan oluşturmuş ve eserin sonuna bir de 1200 kelimelik bir sözlük eklemiştir. Eserde işlenen konuların anlatımında hitap ettiği öğrencilerin düzeyine uygun bir anlatım biçimi kullanarak günümüzün öğretim ilkelerinden çocuğa görelilik ilkesine uygun hareket etmiştir. Aynı zamanda bu dersi gören öğrencilerin özel yazışmalar konusunda bilmesi gereken noktalara değinerek ve yeterli örnekler vererek hedefe uygunluk ve soyuttan somuta ilkelerine uygun hareket ettiği gibi, öğretilen bilgilerin günlük hayatta da bir karşılığı olması ile hayatilik ilkesine de uyulduğunu söylememiz mümkündür. Dönemin eğitim şartları düşünüldüğünde yazarın bu ilkeleri göz önünde bulundurarak yazması söz konusu olmasa da eserin bu

ilkelere uygun özellikler taşıyor olması günümüz eğitim bilimleri yaklaşımları açısından oldukça önemlidir.

Yazar “nazariyat” adını verdiği ilk fasılda mekteplerde kitâbet derslerini gören öğrencilerin bilmesi gereken kuralları anlatmıştır. Yazı yazmanın oldukça önemli bir iş olduğunu düşünen yazar, yazı yazarken dikkat edilmesi gereken hususları anlatmıştır. Yazarın bir metin oluşturmaya yönelik en çok üzerinde durduğu hususları şu şekilde sıralayabiliriz:

1- Lafız cisimse manâ da ruhtur. Bu sebeple yazılan metinlerde lafız ve manâ dengesine dikkat etmek gerekmektedir.

2- Yazılacak metinlerde imlâ hataları olmamalıdır.

3- Yazılacak metinlerde kullanılan ifadeler adâba ve genel kullanımlara uygun olmalı, garip ifadelere yer verilmemelidir.

4- Edat ve bağlaç kullanımı mümkün olduğu kadar sınırlandırılmalıdır.

5- Dile tutukluk verecek, eserin basımında zorluk çıkaracak kelimeler kullanılmaması gerekir.

6- Süslü yazmak uğruna anlam feda edilmemeli, anlatılacaklar az sözle, güzel bir şekilde ifade edilmelidir.

7- Noktalama işaretlerinin kullanım alanları bilinmeli ve gerekli yerlerde bunlar kullanılmalıdır.

8- Galat ifade kullanılsa bile bunların doğrusu mutlaka bilinmelidir.

9- Mektup yazarken bölümlerine uygun yazılmalı, kullanılacak olan hitap, dua ve bitiriş ifadeleri muhataba göre doğru seçilmelidir.

10- Mektup kağıdının düzenine dikkat edilmeli ve zarfın üzerine neler yazılacağı öğrenilmelidir.

Ali Seydî yukarıda sıraladığımız bu hususların üzerinde durmuş, iyi bir yazı yazabilmek için bu hususlara dikkat etmek gerektiğini ifade etmiştir. Bu hususları anlatırken de gerekli gördüğü bilgilendirmeleri yapmıştır. Yine gerekli gördüğü yerlerde örnekler de vererek anlattıklarının öğrencilerin zihninde somutlaşmasını sağlamıştır. Yazarın verdiği örneklerle günümüz yazma eğitimi ve eğitim bilimleri anlayışları

çerçevesinde baktığımızda bazı kısımlarda yetersizlik bulunabilecek olsa da eserin yazıldığı dönem düşünüldüğünde yeterli olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Yazar kitabında teorik bilgiler vermekle yetinmeyip uygulama için de bir bölüm ayırmış ve bu bölüme de “tatbikât” başlığını vermiştir. Bu bölümde o yaş grubundaki öğrencilerin günlük hayatta kullanması gerekecek birçok mektup örneği verilmiş, bu mektupları nasıl yazmaları gerektiği bu örnekler aracılığı ile gösterilmiştir. Öğretim ilkelerinden soyuttan somuta öğretim ilkesine hizmet eden bu yaklaşım, eserin eğitim bilimleri açısından da önemini ortaya koymaktadır. Yalnızca örnek metinlerin doğrudan verilmesi, öncesinde ya da sonrasında o mektup türüne ilişkin ayrıca bir bilgilendirme yapılmamış olması bir eksiklik olarak nitelendirilebilecek olsa da kendi döneminde değerlendirdiğimizde büyük bir eksiklik olarak göze çarpmamaktadır.

Yalnızca mektup türleri değil bazı ticarî yazışmalar da yazarın örnek olarak verdiği metinler arasında yer alan bir diğer bölümdür. “Makalât” başlığı ile ele aldığı bu bölüm de yine oldukça önemlidir. Bir şirket sözleşmesi, bir bono, bir kira kontratı gibi metinlerin nasıl yazılacağına öğrenciler tarafından öğrenilmesi dönemin eğitim anlayışını göstermesi açısından önemlidir. Öğrencilerin bu yaşlarda bu tarz metinlerin yazımının öğretilmesinin hedeflenmesi onların gelişimi adına oldukça önemli olup günlük hayatta kullanmaları gerektiğinde de bu metinleri yazmalarını kolaylaştıracaktır.

Yazma eğitimi denilince akla ilk gelen hususlardan olan imlâ kuralları ve noktalama işaretlerinin kullanımına uyma meselesine de yazarın eserinde önemli bir kısım ayrılmıştır. Mekteplerde yazma eğitimi alan bir öğrencinin yazacağı metinleri imlâ kurallarına uyarak yazmayı öğrenmesi vazgeçilmez bir dil kuralıdır. Yazar da dönemin imlâ kurallarına geniş bir yer vermiş, öğrencilerin hangi konularda hatalar yapabileceğini özellikle hatırlatmış ve bunlara dikkat edilerek yazılmasını istemiştir. Osmanlı’da Tanzimat’tan itibaren kullanılmaya başlanan noktalama işaretlerini de es geçmeyen yazar, yazma eğitimi yaklaşımında modern bir bakış açısına sahip olduğunu bizlere göstermektedir. Noktalama işaretlerini lüzumsuz görmeyen yazar bunların da öğrenilmesi ve gerekli yerlerde kullanılması gerektiğini belirtmektedir. Kendisi de verdiği örnek metinlerde ve konu anlatımlarında noktalama işaretlerini kullanmaktadır.

Eseri incelediğimizde o dönem lise öğrencilerinin imlâ kurallarını iyi bilmelerinin, noktalama işaretlerinin kullanım alanlarını öğrenerek bunları yerinde kullanmalarının, oldukça eski bir gelenek olan mektup yazma geleneğine ilişkin

kuralları ve adâbı öğrenmelerinin, mektuplarda kime nasıl hitap edeceklerini doğru bir şekilde kavramalarının hedeflendiği görülmektedir. Aynı zamanda öğrencilerin yazdıkları metinlerde söz dizimi ve anlam dengesine dikkat ederek iyi düzeyde bir metin yazma becerisinin kazandırılmasının hedeflendiği göze çarpmaktadır. Günlük hayatta lazım olacak mektup türlerinden, ticarî metinlere kadar farklı türlerde metinlerin nasıl yazılacağına öğretildiği kitâbet dersi ile günümüze göre daha üst düzey bir yazma becerisi kazandırmayı hedeflendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Son dönem Osmanlı ve erken cumhuriyet ders programları incelendiğinde Türkçe öğretiminin kavâid, kıraat, kitâbet, tahrir, sarf ü nahiv gibi farklı öğrenme alanlarına ayrılarak yapıldığı ve bu alanların ayrı ayrı ders şeklinde planlandığı görülmektedir. Günümüzde ise tek bir ders içerisinde okuma, yazma, dinleme, konuşma ve dil bilgisi öğrenme alanlarının sarmal bir şekilde öğretildiği bir sistem söz konusudur. Derslerin eskiden olduğu gibi farklı isimler ile farklı saatlerde planlanmasının tüm öğrenme alanlarına gerekli zamanın ayrılması açısından daha faydalı olabileceğini düşünmekteyiz.

Bu çalışmamızda Osmanlı mekteplerinde verilen yazma eğitimi derslerinde işlenen konu ve verilen kazanımların incelemesi yapılmış olup bu derslerden birisi olan kitâbet dersi için dönemin önemli aydınlarından olan Ali Seydî tarafından yazılan *Kitâbet Dersleri* adlı eserin transkripsiyonu yapılarak eserin yazma eğitimi için önemine değinilmiştir. Türkçenin öğretim tarihi ve yazma eğitimi alanında çalışmalarda bulunacak olan araştırmacılar için çalışmamızın faydalı olacağı kanaatindeyiz. Yazım kuralları ve noktalama işaretlerinin tarihi gelişimi hususunda çalışma yapacak olan araştırmacılar için çalışmamızın kaynaklık edebileceğini düşünmekteyiz. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nde mektup ve resmî yazışma türleri ile alakalı çalışmalarda bulunacak olan araştırmacılar için de *Kitâbet Dersleri* adlı eserde bulunan örnek metinler önemli bir veri oluşturacaktır. Bunların yanı sıra Ali Seydî'nin bazı özelliklerinden kısaca bahsettiğimiz ve üzerinde bir çalışma yapılmamış diğer eserleri hakkında yapılacak çalışmaların da Türkçe öğretim tarihi konusunda önemli çalışmalara kaynaklık edeceğini düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Ağca, H. (1999). *Yazılı Anlatım*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Akalın, Ş. H. (2017). Ali Seydi Bey ve Sözlükleri. *STAD Sanal Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1-7.
- Akalın, Ş. H., Toparlı, R., Gözaydın, N., Zülfikar, H., Argunşah, M., Tezcan Aksu, B. ve Gültekin, B. (2009). *Türkçe Sözlük* (10. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akyüz, Y. (1994). İlköğretimin Yenileşme Tarihinde Bir Adım: Nisan 1847 Talimatı. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 5(5), 1-47.
- Akyüz, Y. (1994). *Türk Eğitim Tarihi*. İstanbul: Kültür Koleji Yayınları.
- Akyüz, Y. (2013). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Aslan, E. (2011). Türkiye Cumhuriyeti'nin İlkokullarda İzlediği İlk Öğretim Programı: "1924 İlk Mektepler Müfredat Programı". *İlköğretim Online*, 10(2), 717-734.
- Atlas, F. G. (2021). *Faik Reşad'ın Talim-i Kitabet Adlı Ders Kitabının Yazma Eğitimi Açısından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aybey, S. (2019). Son Dönem Osmanlı Ahlak Eğitimcisi Ali Seydi Bey'in "Terbiye-i Ahlakiyye ve Medeniyye" İsimli Eserinin Birinci Kısımının Günümüz Türkçesine Aktarım ve Tetkiki. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(2), 562-586.
- Bilim, C. Y. (2002). *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Cevad, M. (2002). *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Çağlar, A. (1999). 75. Yılında Cumhuriyet'in İlköğretim Birikimi. İçinde; *75 Yılda Eğitim* (ss. 125-144). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Çankaya, A. (1968-1969). *Yeni Mülkiye Târihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*. Ankara: Mars Matbaası.
- Çoker, F. (1996). *Türk Parlamento Tarihi, TBMM- IV. Dönem 1931-1935*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.
- Demir, F. (2018). *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde İlkokul Programları Kapsamında Yetiştirilmek İstenen İnsan Modeli*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Demirel, F. (2012). II. Meşrutiyetten Sonra Osmanlı'da Orta Öğretim: Sultânîler. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 27(2), 339-358.
- Derdioyok, İ. Ç. (1999). Osmanlı Devrinde Mektup Yazma Geleneği. İçinde; *Osmanlı Ansiklopedisi Kültür ve Sanat C.9* (ss. 731-740). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Deringil, S. (2014). *İktidarın Semboleri ve İdeoloji II. Abdülhamit Dönemi (1876-1909)*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Devellioğlu, F. (2008). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (25. Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dilek, H. (2016). Cumhuriyet Döneminde Kesintisiz Eğitim: 1924 İlkokul, Ortaokul ve Lise Müfredat Programları. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (12), 1-15.
- Durmuş, İ. (2000). İnşâ. İçinde; *İslam Ansiklopedisi C.22* (ss. 334-337). İstanbul: TDV Yayınları.
- Ergin, O. (1977). *Osmanlı Maarif Tarihi 1-2*. İstanbul: Eser Matbaası.
- Ergin, O. (1977). *Osmanlı Maarif Tarihi 3-4*. İstanbul: Eser Matbaası.

- Ergün, M. (1996). *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Girgin, Y. (2011). Cumhuriyet Dönemi (1929-1930, 1949,1981) Ortaokul Türkçe Öğretimi Programlarının İçerik, Genel ve Özel Amaçlarıyla Karşılaştırmalı Gelişim Düzeyi. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 11-26.
- Göçer, A. (2010) Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Yazılı Anlatım Becerilerinin Süreç Yaklaşımı ve Metinsellik Ölçütleri Ekseninde Değerlendirilmesi (Niğde Üniversitesi Örneği). *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(1), 271-290.
- Gökçe, R. (2006). *Eski Türk Edebiyatında Mektup ve Bir Mecmû'a-i Münşeat*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Hanoğlu, M. Ş. (2004). Meşrutiyet. İçinde; *İslam Ansiklopedisi c.29* (ss. 388-393). Ankara: TDV Yayınları.
- İşıksalan, N. (1997). İdadilerde Türkçe-Edebiyat Öğretimi. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 8, 151-182.
- İşıksalan, N. (1998). II. Meşrutiyet Dönemi Sultanilerinde Türkçe ve Edebiyat Öğretimi. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 9, 177-223.
- İhsanoğlu, E. (1943). *Darülfünun: Osmanlıda Kültürel Modernleşmenin Odağı*. İstanbul: Mas Matbaacılık.
- İhsanoğlu, E. (1993). Darülfünun. İçinde; *İslam Ansiklopedisi C.8* (ss. 521-525). İstanbul: TDV Yayınları.
- Keçeci Kurt, S. (2016). Bir Eğitim Öncüsü: Darüşşafaka. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 159-174.
- Kırkkılıç A. ve Akyol H. (Ed.). (2007). *İlköğretimde Türkçe Öğretimi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Koçer, H. A. (1992). *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kodaman, B. (1991). *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kültür Bakanlığı (1938). *Ortaokul Programı*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Maârif Vekâleti İlk Tedrisat Dairesi (1340). *İptidai Dârümuallimîn ve Dârümuallimâtlara Mahsus Müfredat Programı*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2019). *Türkçe Dersi Öğretim Programı (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*. <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/20195716392253-02-T%C3%BCrk%C3%A7e%20%C3%96%C4%9Fretim%20Program%C4%B1%202019.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.06.2023).
- Noktalama İşaretleri (Açıklamalar). (b.t). Temmuz 8, 2023, <https://www.tdk.gov.tr/icerik/yazim-kurallari/noktalama-isaretleri-aciklamalar/#:~:text=Duygu%20ve%20d%C3%BC%C5%9F%C3%BCnceleri%20daha%20a%C3%A7%C4%B1k,belirtmek%20%C3%BCzere%20noktalama%20i%C5%9Faretleri%20kullan%C4%B1%C4%B1r>.
- Ortaylı, İ. (2001). *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Ortaylı, İ. (2002). *Gelenekten Geleceğe*. İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Özbay, M. (Ed.). (2011). *Yazma Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Öztürk, C. (1993). Dârümuallimîn. İçinde; *İslam Ansiklopedisi c.6* (ss. 551-552). İstanbul: TDV Yayınları.
- Öztürk, C. (2007). *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Sakaoğlu, N. (2003). *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Salman, H. (2005). *İdâdi Mekteplerinin Tarihsel Gelişimi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sarıbaş, E. (2020). *Ali Seydi Bey'in Tarih Düşüncesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Seydi, A. (1929). *Resimli Yeni Türkçe Lügat*. İstanbul: Cihan Matbaası.
- Somel, S. A. (2010). *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şahbaz, N. (2017). Tanzimat (1839-1876), I.Meşrutiyet (1876-1878) ve II. Abdülhamit (1878-1908) Dönemlerinde Türkçe Öğretiminin Tarihsel Gelişimi. İçinde; *Türkçenin Eğitim-Öğretim Tarihi* (Ed: A. Güzel), ss. 225-298. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şişman, Ş. (2019). *Defter-i Galatât: Dil Yanlışı Sözcükler Defteri*. İstanbul: DBY Yayınları.
- Temizkan, M. ve Atasoy, A. (2014). Cumhuriyet Dönemi Türkçe Eğitimi ve Öğretimi Programlarında Yazma Becerisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 2(2), 42-71.
- Ulus B. ve Aytan T. (2018). Cumhuriyet'in İlk Çeyreğinde Türkçe Öğretimi Üzerine Yazılan İki Çalışma Üzerine Bir Değerlendirme. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 3(2), 47-65.
- Unat, R. F. (1964). *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişimine Tarihi Bir Bakış*. Ankara: MEB Basımevi.
- Uzun, M. İ. (1989). Ali Seydi Bey. İçinde; *İslam Ansiklopedisi c.2* (ss. 442-445). İstanbul: TDV Yayınları.
- Ünal, U. (2008). *II Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Rüşdiyeleri (1897-1907)*. Ankara: Gazi Kitabevi.